

СРБИЈА НАЦИОНАЛНА АНКЕТА О ЗЛОУПОТРЕБИ ДЕЧЈЕГ РАДА 2021.

International
Labour
Organization

Република Србија
Републички завод за статистику

СРБИЈА
НАЦИОНАЛНА
АНКЕТА О
ЗЛОУПОТРЕБИ
ДЕЧЈЕГ РАДА
2021.

СРБИЈА НАЦИОНАЛНА АНКЕТА О ЗЛОУПОТРЕБИ ДЕЧЈЕГ РАДА 2021.

Copyright © Међународна организација рада и Републички завод за статистику Србије, 2022.

Ово је документ у отвореном приступу дистрибуиран у складу са међународном лиценцом Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 IGO (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/igo/>). Корисници могу да користе, деле, прилагођавају и проширују оригинално дело како је наведено у лиценци. МОР и РЗС морају бити јасно назначени као власници оригиналног дела. Није дозвољено коришћење логоа МОР-а и РЗС-а на делима корисника.

Навођење назива

Дело мора бити наведено на следећи начин: SERBIA NATIONAL CHILD LABOUR SURVEY 2021: International Labour Organization and Statistical Office of the Republic of Serbia, 2023.

Преводи

У случају преводног овог дела поред назива треба да буде додато следеће одрицање од одговорности на језику превода, уз навођење назива: *Овај превод није дело МОР-а и РЗС-а и не треба га сматрати званичним преводом ових организација. МОР и РЗС нису одговорни за садржај или тачност овог превода.*

Прилагођавања

У случају прилагођавања овог дела поред назива треба да буде додато следеће одрицање од одговорности: *Ово је адаптација оригиналног дела МОР-а и РЗС-а. Одговорност за грешке и мишљења изражена у овој адаптацији лежи искључиво на аутору или ауторима адаптације и МОР и РЗС их не подржавају.*

SERBIA NATIONAL CHILD LABOUR SURVEY 2021, ILO, SORS — Geneva and Belgrade, 2023.

ISBN: 978-92-20392-76-8 (Web PDF) — International Labour Organization (ILO)

ISBN: 978-86-6161-235-0 (Web PDF) — Statistical Office of the Republic of Serbia (SORS)

Такође доступно на српском језику:

СРБИЈА НАЦИОНАЛНА АНКЕТА О ЗЛОУПОТРЕБИ ДЕЧЈЕГ РАДА 2021. ISBN: 978-92-20392-36-2 (Web PDF)

— Међународна организација рада (МОР); ISBN: 978-86-6161-234-3 (Web PDF) — Републички завод за статистику Србије (РЗС)

Одредбе коришћене у публикацијама МОР-а које су у складу са праксом Уједињених нација и презентације тог материјала не изражавају било какво мишљење МОР-а и РЗС-а по питању правног статуса неке државе, области или територије или њених власти, или када је реч о промени њених граница.

Одговорност за мишљења изнесена у потписаним чланцима, студијама или другим доприносима припада искључиво њиховим ауторима, и публикација не представља одобрење ставова изнетих у њој од стране МОР-а и РЗС-а.

Позивање на имена фирми и комерцијалних производа и процеса не значи да су они признати од стране МОР-а и РЗС-а, а уколико нека фирма или комерцијални производ нису поменути то не значи да се они не одобравају.

Финансијска средства за објављивање ове публикације је обезбедило Министарство за рад САД у склопу споразума о сарадњи IL-30147-16-75-K-11 (пројекат MAP16). Сто посто укупних трошкова пројекта MAP16 се финансира из фондова владе САД, у укупном износу од 23.945.000 УСД.

Ова публикација не одражава нужно гледишта или политике Министарства рада САД нити помињање брендова, комерцијалних производа или организација подразумева да их влада Сједињених Држава одобрава.

САДРЖАЈ

Предговор	7
Захвалница	8
Кратки преглед	9

1. УВОД	13
--------------------------	-----------

2. НАЦИОНАЛНИ КОНТЕКСТ.	14
--	-----------

3. ДЕФИНИЦИЈЕ И МЕРЕЊЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЧЈЕГ РАДА.	18
--	-----------

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕЧЈЕ ПОПУЛАЦИЈЕ	22
---	-----------

5. ИЗЛОЖЕНОСТ ЗЛОУПОТРЕБИ ДЕЧЈЕГ РАДА	24
--	-----------

5.1 Фактори који стоје у корелацији са злоупотребом децјег рада	27
---	----

5.2 Разлози за злоупотребу децјег рада	29
--	----

6. КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЧЈЕГ РАДА	31
--	-----------

6.1 Злоупотреба децјег рада и делатности	31
--	----

6.2 Злоупотреба децјег рада и радни статус	33
--	----

6.3 Злоупотреба децјег рада и облици рада.	34
--	----

6.4 Злоупотреба децјег рада и радно време	37
---	----

6.5 Злоупотреба децјег рада и опасни послови	39
--	----

7. КУЋНИ ПОСЛОВИ	41
-----------------------------------	-----------

8. РЕЗИМЕ НАЛАЗА.	45
----------------------------------	-----------

Литература.	47
---------------------	----

Глосар.	48
-----------------	----

АНЕКС 1. СТАТИСТИЧКЕ ТАБЕЛЕ.	50
---	-----------

Распрострањеност злоупотребе децјег рада	50
--	----

Фактори домаћинства и заједнице у корелацији	
--	--

са злоупотребом децјег рада	52
---------------------------------------	----

Карактеристике злоупотребе децјег рада	53
--	----

Временско трајање злоупотребе децјег рада	54
---	----

Кућни послови	54
-------------------------	----

АНЕКС 2. МЕТОДОЛОГИЈА АНКЕТЕ	57
---	-----------

Позадина и образложење	57
----------------------------------	----

Опсег и покриће анкете	57
----------------------------------	----

Циљ Анкете о радној снази	57
-------------------------------------	----

Циљ анкете о злоупотреби децјег рада	58
--	----

Циљна популација и популација покривена анкетом	59
---	----

Упитник	60
-------------------	----

Дизајн упитника	60
---------------------------	----

Дизајн и примена узорковања	61
---------------------------------------	----

Стопе одговора и пондерисање.	62
---------------------------------------	----

Фаза пре тестирања	62
------------------------------	----

Обука анкетара и супервизора	64
--	----

Теренски рад	64
------------------------	----

Обрада података	66
---------------------------	----

Анкета о децјем раду	68
--------------------------------	----

СПИСАК СЛИКА

Слика 1. Изложеност злоупотреби децјег рада и узраст (проценат и број деце изложене злоупотреби децјег рада, деца узраста 5–17 година, по старости и полу)	26	Слика 9. Злоупотреба децјег рада и делатности и облици рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14, по делатности и полу)	36
Слика 2. Категорије рада деце (број [у хиљадама] деце ангажоване у одређеним делатностима, на опасним пословима и изложене злоупотреби децјег рада, деца узраста 5–14 и 15–17 година)	26	Слика 10. Временско трајање злоупотребе децјег рада (просечни недељни сати рада, по узрасту и полу)	37
Слика 3. Злоупотреба децјег рада и ниво образовања носиоца домаћинства (проценат деце изложене злоупотреби децјег рада, деца узраста 5–14 и 15–17 година, по нивоу образовања носиоца домаћинства и полу)	27	Слика 11. Временско трајање и карактеристике злоупотребе децјег рада (просечно радно време на недељном нивоу, по узрасту и полу)	38
Слика 4. Наведени разлози за излагање злоупотреби децјег рада (број деце жртава злоупотребе децјег рада, деца основношколског узраста, по главним разлозима за рад и полу [у хиљадама])	30	Слика 12. Дистрибуција радног времена по полу, деца узраста 5–14	39
Слика 5. Злоупотреба децјег рада и делатност (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, деца узраста 5–14 и 15–17 година, по делатности и полу)	32	Слика 13. Опасни услови рада (% деце изложене опасним условима рада, по врсти опасности и узрасту)	40
Слика 6. Злоупотреба децјег рада и делатности и радни статус (по делатности, старосној групи и полу)	34	Слика 14. Изложеност ризицима по безбедност и здравље на раду (број деце изложене ризицима по безбедност и здравље на раду, узраста 5–14 година, по врсти ризика и полу)	40
Слика 7. Злоупотреба децјег рада и облици рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14 година по облицима рада и полу)	35	Слика 15. Учешће деце у кућним пословима (проценат деце која обављају кућне послове, по сатима рада, узрасту и полу)	41
Слика 8. Злоупотреба децјег рада по делатности и облицима рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14, као и 5–14 и 15–17 година, по делатности)	36	Слика 16. Дистрибуција деце ангажоване на кућним пословима по врсти кућног посла, полу и узрасту	42
		Слика 17. Дистрибуција сати проведених у обављању кућних послова по полу	43

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1. Србија на први поглед	16	Табела 14. Деца жртве злоупотребе децјег рада и деца која обављају кућне послове (% и број [у хиљадама] деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14 година, по томе да ли такође (не)обављају кућне послове)	43
Табела 2. Опасне делатности за децу	19	Табела 15. Укупно време изложености злоупотреби децјег рада и проведено у обављању кућних послова (просечни недељни сати рада, деца изложена злоупотреби децјег рада, по узрасту, полу и месту становања)	44
Табела 3. Карактеристике децје популације (број деце [у хиљадама] и дистрибуција по старосној групи, полу, месту становања и региону)	22	Табела 1 Анекса. Деца ангажована у делатностима, на опасним пословима и изложена злоупотреби децјег рада (% и бој деце [у хиљадама] ангажоване у делатностима, на опасним пословима и изложене злоупотреби децјег рада, по старосним групама)	50
Табела 4. Статус активности деце по узрасту	23	Табела 2 Анекса. Деца ангажована у некој делатности (структура и број деце [у хиљадама] ангажоване у некој делатности, по старосној групи, полу, месту становања и региону)	50
Табела 5. Стопа завршавања основне и средње школе по региону	23	Табела 3 Анекса. Деца ангажована у некој делатности (проценат деце која [ни]су ангажована у некој делатности, по старосној групи, полу, месту становања и региону)	51
Табела 6. Деца жртве злоупотребе децјег рада (број изражен [у хиљадама] и проценат деце изложене злоупотреби децјег рада по узрасту, полу, месту становања и региону)	25	Табела 4 Анекса. Број деце на опасним пословима (у хиљадама) и њихов удео у децјој популацији по старосној групи, полу, месту становања и региону	51
Табела 7. Деца изложена злоупотреби децјег рада и сва деца, узраста 5–17 година, по радном статусу родитеља и полу	28	Табела 5 Анекса. Удео деце ангажоване на опасним пословима у децјој популацији по старосној групи, полу, месту становања и региону	52
Табела 8. Деца изложена злоупотреби децјег рада по (не)формалној запослености носиоца домаћинства (проценат деце изложене злоупотреби децјег рада, по [не]формалном статусу носиоца домаћинства, старосној групи и полу)	29	Табела 6 Анекса. Распрострањеност злоупотребе децјег рада по кључним факторима домаћинства и заједнице (% деце жртава злоупотребе децјег рада по кључним карактеристикама домаћинства, узрасту и полу, за сваку категорију засебно)	52
Табела 9. Разлози за излагање злоупотреби децјег рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада по главним разлозима за рад по полу, месту становања и узрасту)	30	Табела 7 Анекса. Злоупотреба децјег рада и радни статус (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада узраста 5–17 година, по радном статусу, полу и месту становања)	53
Табела 10. Злоупотреба децјег рада и делатност (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада по делатности, узрасту, полу и месту становања и узрасту)	32	Табела 8 Анекса. Делатност и радни статус (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, по делатности, радном статусу и узрасту)	53
Табела 11. Злоупотреба децјег рада и радни статус (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, по радном статусу, узрасту, полу и месту становања)	33		
Табела 12. Злоупотреба децјег рада и облици рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, по облицима рада, узрасту, полу и месту становања)	35		
Табела 13. Временско трајање и карактеристике злоупотребе децјег рада (просечно радно време на недељном нивоу, по делатности, полу, узрасту и месту становања)	38		

Табела 9 Анекса. Делатност и облик рада
(% дистрибуција деце жртава злоупотребе дечјег
рада, по делатности, радном статусу и узрасту) 53

Табела 10 Анекса. Временско трајање злоупотребе
дечјег рада и делатност у којој су деца ангажована
(просечан број радних сати на недељном нивоу,
по делатности, узрасту, полу и месту становања) 54

Табела 11 Анекса. Учешће у кућним пословима
(проценат и број [у хиљадама] деце која обављају
кућне послове, по броју сати рада, узрасту, полу
и месту становања) 54

Табела 12 Анекса. Учешће у кућним пословима
(проценат и број [у хиљадама] деце која обављају
кућне послове, по броју сати рада, узрасту, полу
и месту становања) 55

Табела 13 Анекса. Временско трајање кућних
послова (просечни недељни сати provedени
у обављању кућних послова, по узрасту, полу
и месту становања) 55

Табела 14 Анекса. Врсте кућних послова
(% дистрибуција деце која обављају кућне послове
бар један сат недељно, по врсти кућног посла,
узрасту, полу и месту становања) 56

ПРЕДГОВОР

Овај извештај представља резултате прве Анкете о злоупотреби децјег рада коју је Републички завод за статистику Србије (РЗС) спровео 2021. године. Анкета је заснована на најновијим међународним стандардима за мерење злоупотребе децјег рада, уз техничку помоћ Међународне организације рада (МОР). Главни циљеви истраживања су вршење процене распрострањености злоупотребе децјег рада у Србији, разврстане по главним демографским карактеристикама и карактеристикама запослења, као и да се процени распрострањеност опасног рада за децу у Србији. Пошто је ово прва анкета о злоупотреби децјег рада у Србији, резултати представљени у овом извештају једине су доступне процене злоупотребе децјег рада. МОР је 2019. спровела процену злоупотребе децјег рада у пољопривреди у Србији. Међутим, ово истраживање иде корак даље јер се бави злоупотребом децјег рада на општој основи и не фокусира се само на пољопривреду.

Скоро једно од десеторо деце узраста од 5 до 17 година у Србији је током 2021. било изложено злоупотреби децјег рада. Међутим, истраживање потврђује претходне налазе да је злоупотреба децјег рада присутна у пољопривреди и неурбаним подручјима. Рад у домаћинству се види као начин да деца стекну радне навике и допринесу пољопривредној производњи за сопствене потребе или продају. Деца су ангажована на узгоју животиња, у мешовитој пољопривреди и гајењу једногодишњих и вишегодишњих усева. Злоупотреба децјег рада није примећена у индустрији и грађевинарству (сектори В–F NACE Rev. 2), нити у случају млађе ни старије деце. Претпоставља се да за ово постоје два разлога. Родитељи су вероватно свесни да је рад у тим секторима превише опасан за децу (нпр. у рудницима или на градилиштима), а за послодавце је ризикантно да у овим секторима ангажују децу. Са друге стране, пољопривреда за сопствене потребе пружа могућности за злоупотребу децјег рада у неурбаним подручјима. Деца на опасним пословима су најчешће изложена прабини, екстремној хладноћи, врућини или високој влажности, раду са опасним машинама, уређајима или алатима, и раде у неудобном положају. Опасни послови су углавном концентрисани у следећим занимањима: ратари и узгајивачи поврћа, пољски радници и мешовити одгајивачи усева и животиња.

Овај извештај указује на кључне области злоупотребе децјег рада које захтевају хитно реаговање. Тренутно је 14.000 деце узраста 5–14 изложено опасном раду, што представља 2,2% све деце у овој старосној групи, као и 21.000 деце узраста 15–17 (10,1%). Иако је проценат деце старости 15–17 година на опасним пословима низак, то није нешто што се може занемарити.

Очекује се да резултати ове студије дају смернице развојним партнерима и другима релевантним агенцијама при идентификацији приоритетних области за хитне интервенције у циљу елиминације злоупотребе децјег рада, као и при ревизији политика и програма децје заштите. Ови резултати су нарочито битни за Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (Инспекторат за рад и центре за социјални рад), као и Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Све у свему, резултати извештаја ће бити значајни за праћење напретка на пољу смањења злоупотребе децјег рада и осмишљавања политика за смањење злоупотребе децјег рада у Србији.

ЗАХВАЛНИЦА

Анкету о злоупотреби децјег рада спровео је Републички завод за статистику Србије. Извештај је написала Александра Анић са Економског факултета Универзитета у Београду. Посебно хвала Марији Габријели Брељи и Лорензу Гварђелу из Међународне организације рада који су пружили изузетну подршку током целог процеса спровођења анкете и писања извештаја. Министарство рада САД је пружило драгоцене коментаре који су дали значајан допринос у побољшању последње верзије извештаја.

КРАТКИ ПРЕГЛЕД

Овај извештај представља резултате Анкете о злоупотреби децјег рада коју је у Србији 2021. године по први пут спровео Републички завод за статистику Србије у сарадњи са Међународном организацијом рада. Анкета, организована као модул Анкете о радној снази, имала је за циљ процену обима и откривање карактеристика, узрока и последица злоупотребе децјег рада у Србији.

Процене засноване на међународним и националним стандардима указују да су око 82.000 деце узраста 5–17 година жртве злоупотребе децјег рада, што представља 9,5% све деце овог узраста. Злоупотреба децјег рада се најчешће уочава међу децом у неурбаним областима у пољопривреди и тамо где носиоци домаћинства поседују ниже нивое образовања.

Законодавни оквир и оквир мерења

Република Србија је ратификовала три најбитније конвенције које регулишу злоупотребу децјег рада: Конвенцију Уједињених нација о правима детета (CRC), Конвенцију МОР бр. 138 о минималном узрасту за заснивање радног односа (К. 138) и Конвенцију МОР бр. 182 о најгорим облицима децјег рада (К. 182). По Закону о раду Републике Србије, минимални узраст за радно ангажовање је 15 година и деца не могу да раде више од 35 сати недељно и 8 сати дневно. Није дозвољен ни ноћни рад, ни прерасподела радног времена (промена смена), са изузетком послова у области културе, спорта, уметности и оглашавања. Уредба за одређивање опасних послова за децу (2017) идентификује економске активности по четвороцифреној шифри из Европске номенклатуре економских активности (NACE), ревизија 2, као оне за које сем сматра да представљају опасност за децу. Ова уредба такође дефинише физичку и психолошку штету и опасне услове рада за децу.

У складу са најновијим међународним стандардима мерења¹ и релевантним националним законима и националном статистичком праксом, деца се класификују као жртве злоупотребе децјег рада на основу следећих критеријума:

- Деца узраста 5–14 година ангажована на економским активностима у границама производње како је дефинише Систем националних рачуна (тј. деца анагажована у оквиру неке делатности)
- Деца узраста 5–14 која обављају неплаћене кућне послове 21 или више сати недељно (опасни неплаћени кућни послови)
- Деца узраста 15–17 ангажована на опасним пословима

Овај извештај представља анализу деце ангажоване на економским активностима у границама производње како је дефинише Систем националних рачуна УН, деце која обављају опасне послове и млађе деце која обављају кућне послове више од 21 сат недељно. Злоупотреба децјег рада у случају деце 5–14 обухвата децу ангажовану на економским активностима у границама производње како је дефинише Систем националних рачуна УН и децу која обављају опасне кућне послове. За децу узраста 15–17, деца изложена злоупотреби децјег рада су она која обављају опасне послове. Опасни послови су дефинисани на основу Уредбе о утврђивању опасног рада за децу (2017).

¹ МОР. Уредба која допуњује Резолуције ХВИИИ међународне конференције статистичара рада о статистичким подацима у вези са злоупотребом децјег рада МОР (2018).

Општи резиме

Анкета је открила да је у Србији 9,5% деце узраста 5–17 година, тачније 82.000 деце изложено злоупотреби децјег рада. Стопа злоупотребе децјег рада износи 6,7% за децу узраста 5–11 и 15,1% деце узраста 12–14. Број деце у обе старосне групе (5–11 и 12–14) исти је, скоро 31.000, у свакој. Код деце узраста 15–17 година, 10,1% су жртве злоупотребе децјег рада. Стопе распрострањености злоупотребе децјег рада су највише за децу узраста 12–14.

У Србији деца изложена злоупотреби децјег рада такође похађају школу. Основношколско образовање је обавезно. Стопа похађања школе износи 99,3% за децу узраста 7–14 година, док је овај проценат нешто мањи за децу узраста 15–17, где износи 95,4%. Док 88,4% деце узраста 5–14 година сâмо похађа школу, 10,9% истовремено похађа школу и ради. Већина деце узраста 15–17 година искључиво су ученици, 86,4%, а 9% истовремено ради и похађа школу. Проценат деце која сâмо раде веома је низак и износи 1,1%.

У свим старосним групама, стопа злоупотребе децјег рада већа је за дечаке него за девојчице, а код дечака постоји и већа вероватноћа излагања опасном раду. Злоупотреба децјег рада је уобичајенија у осталим неурбаним него урбаним подручјима, а у пољопривреди је чешћа него у сектору услуга. Кад погледамо регионе, за све старосне групе, најприсутнија је у Шумадији и Западној Србији. Једна четвртина деце узраста 12–14 година у овом региону су жртве злоупотребе децјег рада.

Бројке у овом извештају су конзервативне процене које се могу протумачити као нижа граница за распрострањености злоупотребе децјег рада јер не обухватају децу изложу на најгорим облицима децјег рада (изузев опасних послова) који нису покривени анкетирањем домаћинства.

Распрострањеност злоупотребе децјег рада по старости, полу, области и региону

У Србији су 82.000 деце узраста 5–17 година жртве злоупотребе децјег рада. Распрострањеност злоупотребе децјег рада најнижа је за најмлађу децу, тачније 6,7% за децу узраста 5–11 година. Стопа расте на 15,1% за децу узраста 12–14 година, а пада на 10,1% за децу узраста 15–17 година. Код деце узраста 5–14 година, стопа злоупотребе децјег рада за дечаке је 11,1%, а за девојчице 7,5%. Разлика између полова се повећава код деце узраста 15–17, где стопа злоупотребе децјег рада износи 13,6% за дечаке и 6,3% за девојчице. Распрострањеност стопе злоупотребе децјег рада виша је у неурбаним областима него у урбаним: 15,1% насупрот 5,3% за децу узраста 5–14 година, а разлика је још већа код деце узраста 15–17 година, тачније 18,8% насупрот 3,7%. Стопа злоупотребе децјег рада је највећа у региону Шумадије и Западне Србије, где износи 15,8% за децу узраста 5–14 година и 16,7% за ону узраста 15–17 година. Да резимирамо — злоупотреба децјег рада је присутнија код дечака у неурбаним областима и у региону Шумадије и Западне Србије.

Злоупотреба децјег рада и карактеристике домаћинства

Злоупотреба децјег рада је анализирана по карактеристикама домаћинства. Примећено је да је за децу узраста 5–14 година распрострањеност злоупотребе децјег рада нешто виша уколико је носилац домаћинства формално запослен (22,8%) него ако ради у сивој економији (20,5%). Насупрот томе, код деце узраста 15–17 година, распрострањеност злоупотребе децјег рада износи 19,7% за децу чији носилац домаћинства ради у сивој економији, а 13,3% код деце чији су носиоци домаћинства формално запослени. Код деце из домаћинства где су оба родитеља запослена, стопа злоупотребе децјег рада износи 11,2%. Ова стопа износи 8,2% уколико само један родитељ / други законски заступник ради, а пада на 4,5% уколико су оба родитеља / законска заступника

незапослена. Ово можда има везе са концентрацијом злоупотребе децјег рада у пољопривреди, где деца често учествују у пољопривредним радовима заједно са родитељима, као неплаћени помажући чланови породице.

Стопа злоупотребе децјег рада за децу узраста 5–14 не варира много у зависности од нивоа образовања носиоца домаћинства. У случају деце узраста 5–14 година, стопа злоупотребе децјег рада у домаћинствима чији носилац има факултетско образовање износи 20%, што је иста стопа као у домаћинствима чији носилац има само основну школу. За дечаке узраста 15–17 година стопа злоупотребе децјег рада пада са 31%, у домаћинствима у којима носиоци домаћинства имају само основну школу, на 13% у домаћинствима где имају завршену средњу школу. У случају деце узраста 15–17 година уколико носилац домаћинства има факултетску диплому нема деце изложене злоупотреби децјег рада. Деца узраста 5–14 година изложена злоупотреби децјег рада чији носилац домаћинства поседује високу стручну спрему углавном су ангажована у услугама.

Већина деце узраста 5–17 година, тачније 43,8%, постала су жртве злоупотребе децјег рада како би допунила породичне приходе. Још 38% постала су жртве злоупотребе децјег рада како би стекла одређене вештине. Десет процената деце је као разлог навело и помагање у породичном послу. Врло мало деце је као разлоге навело допринос отплати породичних дугова и незаинтересованост за школовање. Примећене су разлике између дечака и девојчица, места становања и старосних група. Анкета о радној снази и Анкета о злоупотреби децјег рада не садрже податке о приходима домаћинства, али на основу наведених разлога за злоупотребу децјег рада, може се закључити да је злоупотреба децјег рада присутнија у домаћинствима са нижим приходима. На пример, проценат деце изложене злоупотреби децјег рада виши је за старосну групу 15–17, где је 70% деце као разлог за излагање злоупотреби децјег рада навело допуњавање породичних прихода.

Злоупотреба децјег рада по грани економске делатности, статуса на раду и облику рада

Највећи број деце која су изложена злоупотреби децјег рада ангажована су у пољопривреди — 60% деце узраста 5–14 и 66% деце узраста 15–17 година. У услужном сектору је ангажовано 40% деце узраста 5–14 и 27% деце узраста 15–17 година. Није било довољно података о секторима индустрије и грађевинарства. У пољопривреди је већи проценат девојчица него дечака. Већина деце узраста 5–17 година ангажована су као помоћни породични радници и то око 60%. Међу децом узраста 5–14 година, 25% похађа неплаћену обуку, 1,3% је у радном односу, док међу децом узраста 15–17 година, запослени представљају 24,4%, а удео оних на обуци пада на 7,8%. Удео samozапослених у оквиру злоупотребе децјег рада за старосну групу 5–14 износи 11%. Ангажовање у оквиру радног односа је пријавио 81% деце узраста 15–17 година. У случају старије деце, то је једини примећени облик рада. У случају млађе деце, радни однос је идентификован код 50% деце, неплаћена обука код 30%, а у раду у производњи за сопствене потребе код 20%.

Просечни сати рада

У просеку, деца узраста 5–14 година провела су 11,7 сати недељно радећи, а деца узраста 15–17 година радила су 23,3 сата недељно. Деца узраста 15–17 раде више сати, независно од пола и области становања. Просечно радно време у урбаним областима (за узраст 15–17) износи скоро 30 сати, 8 сати више него у неурбаним областима. Просечно радно време је дуже у пољопривреди него у услужном сектору, 15,3 сати недељно насупрот 11 сати, за сву децу (5–17). Радно време у пољопривреди дуже је него у услужном сектору, независно од пола и места становања. Ако погледамо старосне групе, може се приметити да је просечно радно време у сектору услуга код деце узраста 15–17 година где износи 29,5 сати дуже од радног времена исте старосне групе у пољопривреди где износи 20,6 сати.

Здравствени ризици

Кад су у питању деца узраста 15–17 година на опасним пословима, 41,1% изложено је прашини, 30,7% ради са опасним машинама и уређајима (нпр. трактором), 19,7% ради у неудобном положају током дужег временског периода, а 11,2% је изложено екстремној хладноћи, врућини или влажности. Кад су у питању млађа деца, узраста 5–14 година, 41,7% је изложено екстремној хладноћи, врућини или високој влажности, 32,9% прашини, 25,2% ради у неудобном положају, а 23,7% ради са опасним машинама. Дечаци су изложенији здравственим ризицима од девојчица. Прашина представља најчешћу опасност на раду — њој је изложено 37,6% све деце.

Кућни послови

Високи проценат деце бави се кућним пословима бар сат времена недељно и то 73,8% деце узраста 5–14 и 91,8% деце узраста 15–17 година. Проценат деце која кућне послове обављају 21 или више сати недељно је низак, тачније 0,9% код деце узраста 5–14 и 2,4% код деце узраста 15–17 година. Кућни послови се рачунају као злоупотреба дечјег рада само у случају млађе деце и ако те послове обављају више од 21 сата недељно. Просечан број сати проведен у обављању кућних послова повећава се са годинама: 3 сата за децу узраста 5–11, 4,5 за децу узраста 12–14 и 5,9 сати за децу узраста 15–17 година.

Око трећина деце иде у набавку за домаћинство. Трећина деце узраста 5–14 година чисти кућу, као и четвртина деце узраста 15–17 година. Примећене су родне разлике по питању врсте кућних послова. Већи проценат девојчица кува, пере и пегла веш и чисти. Дечаци више иду у набавку, доносе воду и скупљају дрво за огрев. Изразити родни обрасци код кућних послова видни су од најмлађег узраста и трају до одраслог доба.

У Србији је уобичајено да се деца баве кућним пословима и већина деце у просеку ове задатке обавља пар сати недељно. У просеку, деца узраста 5–14 година изложена злоупотреби дечјег рада која не обављају кућне послове раде 9,9 сати недељно, а деца изложена злоупотреби дечјег рада која обављају кућне послове раде 14,6 сати недељно. Деца узраста 15–17 година раде у просеку 28,7 сати. Иако већина деце узраста 5–14 година није изложена опасним кућним пословима (више од 21 сата недељно) и даље око 5.800 њих проводи екстремно много времена обављајући кућне послове.

1 УВОД

Овај извештај истражује злоупотребу децјег рада у Србији у 2021. години уз помоћ прве националне Анкете о злоупотреби децјег рада (НАЗДР) коју је по први пут, у облику модула Анкете о радној снази (АРС), спровео Републички завод за статистику Србије (РЗС) у сарадњи са Међународном организацијом рада (МОР). Анкета се заснива на најновијим међународним стандардима о мерењу злоупотребе децјег рада: Резолуцији XX Међународне конференције статистичара рада која допуњује Резолуцију XVII Међународне конференције статистичара рада о статистици злоупотребе децјег рада.

Дефиниција злоупотребе децјег рада заснована је на статистичким концептима и законским одредбама у Републици Србији. Код деце узраста 5–14 година, злоупотреба децјег рада се састоји од две категорије: деце ангазоване на активностима у оквиру граница производње дефинисаних системом националних рачуна (тј. запослена деца, деца која учествују у производњи за сопствене потребе и неплаћени рад деце у оквиру обуке) и деце која обављају неплаћене кућне послова дуже од 21 сата недељно, тј. опасне кућне послове. За децу узраста 15–17 година, злоупотреба децјег рада дефинише се као опасни рад. Опасни рад значи да су деца, током обављања посла, изложена једној или више следећих ситуација: испарењима или дуванском диму, прашина, ватри, гасу, отвореном пламену, гласној буци или вибрацијама, екстремној хладноћи, врућини или високој влажности, опасним машинама, направама и алаткама, раду под земљом или на висини, раду у води (језера, баре, реке), превише мрачном или скученом радном месту, лошој вентилацији, хемикалијама, експлозивима или високим нивоима радијације, раду на путевима, раскрсницама, ауто-путу, раду при којем је дететово тело током активности у неудобном положају дужи временски период, ношењу тешких терета на раду и било којој другој ситуацији која је штетна по здравље и безбедност. Поред опасности на радном месту, злоупотреба децјег рада за децу узраста 15–17 година обухвата: ноћни рад деце — осим у спорту, култури и оглашавању — затим децји рад од 35 или више сати недељно, као и децу ангазовану на опасним активностима као што су рударство, рад на снабдевању електричном енергијом, гасом, паром и на климатизацији, рад на сечи дрвећа и преради и одлагању опасног отпада.

Анкета о злоупотреби децјег рада спроведена у Србији користила је репрезентативни узорак од 2.325 домаћинстава у којима живи 3.471 дете узраста 5–17 година. Резултати показују да је злоупотреба децјег рада најприсутнија у пољопривреди и да су деца углавном ангажована као помажући чланови домаћинства. Када су у питању облици рада, деца су углавном запослена насупрот samozапослености. Злоупотреба децјег рада је чешће идентификована код дечака и у неурбаним подручјима.

Након увода, тј. Одељка 1, следи Одељак 2. у ком су представљени национални контекст и главни социоекономски показатељи, као и шири контекст у којем деца одрастају. Дефиниције и мерења злоупотребе децјег рада су представљени у Одељку 3, који представља и главне законе, конвенције и протоколе који регулишу добробит деце и децји рад. У Одељку 4. су представљени и анализирани главни резултати анкете и дате су карактеристике децје популације. Одељак 5. дискутује изложеност злоупотреби децјег рада и представља главне релевантне карактеристике као старост, пол, тип насеља и регион. Потом се злоупотреба децјег рад анализира на основу карактеристика домаћинства као што су формална или неформална запосленост носиоца домаћинства, њихов ниво образовања и радни статус родитеља. Такође, анализирају се и разлози за злоупотребу децјег рада. Одељак 6. даје више информација о децјем статусу на раду, облицима рада и секторима економске делатности. Анализира се и дужина периода који деца проведу на раду као индиректни показатељ могућих последица злоупотребе децјег рада на њихово здравље и образовања. Одељак 7. разматра ангажованост деце на кућним пословима. Главни налази анализе садржани су у сажетом прегледу на почетку извештаја.

2 НАЦИОНАЛНИ КОНТЕКСТ

Овај одељак даје ширу слику о деци у Србији. Представља главне податке о децјем сиромаштву, образовању, променама закона о материјалној помоћи за породице са децом и политикама са фокусом на породице са децом. Поред тога, дат је и сажети приказ стања српске привреде. Одељак садржи и табелу која представља главне показатеље за Србију, тачније за области становништва, економије, демографије и људског развоја.

Бруто домаћи производ (БДП) по глави становника у Србији 2020. године износио је €6.780 (тренутне цене) и заједно са Албанијом, Црном Гором и Турском представља најнижи БДП по глави становника у Европи.² Удео бруто додате вредности у пољопривреди у Србији већи је од европског просека (1,6% БДП-а), а сличан је оном у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Северној Македонији где износи око 6% БДП-а. Удео индустрије износи 19,3%, што је слично европско просеку од 18%. Удео услужног сектора у Србији износи 60% и мањи је од европског просека (70%).

На основу податка из последње Анкете о радној снази из 2021. године, стопа активности је износила 70,3%, са изразитим родно заснованим обрасцима. Стопа активности жена износила је 63% насупрот стопе активности мушкараца од 77,5%. Стопа запослености износи 62,2%, а незапослености 11,4% (15–64 година старости). Стопа незапослености младих је износила забрињавајућих 26,4%, што значи да преко четвртине активних лица узраста 15–24 године није могло да нађе посао. Иако је дошло до одређених побољшања кретања на тржишту рада, Србија заостаје за европским просеком. На пример, незапосленост младих у ЕУ износила је 16,6%, што је за 10 процентних поена мање од Србије. Дистрибуција запослености по секторима слична је дистрибуцији бруто додате вредности — скоро 55% запослених ради у сектору услуга, 15% у пољопривреди а преосталих 28% у индустрији, укључујући грађевинарство. Проценат младих који нису запослени, не иду у школу нити похађају обуку (NEET), што представља показатељ неискоришћеног потенцијала младих, такође је већи у Србији него у ЕУ (види текст у оквиру Кућице 1).

КУЋИЦА 1. Стопа NEET популације

Стопа NEET популације представља удео младих који нису запослени, не похађају ни школу ни обуку. Овај показатељ је битан пошто приказује неискоришћени потенцијал младих. На основу података из АРС-а, просечна стопа NEET популације у европским земљама је 2021. године износила 4,1% за децу узраста 15–17 година. Стопа NEET популације у Србији је била нешто виша, тачније 4,9% за исту старосну групу. Разлика у стопама NEET популације између Србије и европских земаља повећава се са узрастом. NEET стопа за децу узраста 15–19 година је у ЕУ износила 6,8%, а у Србији 10,5%. За младе узраста 15–24, NEET стопа у ЕУ је износила 10,8, а у Србији 16,4%. Ако рашчланимо NEET стопе по радном статусу код деце узраста 15–17 година, та стопа износи 3,8% за NEET неактивну популацију и 1,1% за NEET незапослену популацију, у поређењу са европским просеком од 0,5%. Проценат деце која не раде, не похађају ни школу ни обуку а која би желела да раде (било да траже запослење или не) износи 2,1%. Проценат деце са NEET статусом која не желе да раде износи 2,8%. NEET стопа за групу узраста 15–24 година опала је са 20,4% у 2010. на 16,4% у 2021. години. NEET стопа за старосну групу 15–17 је током истог периода остала стабилна и износила око 4%.

Европска фондација за обуку (ETF) 2018. године је спровела истраживање о младима у Србији које је показало да су NEET стопе код популације узраста 15–24 године биле више у осталим (тзв. неурбаним) него урбаним подручјима, тј. да млади у урбаним подручјима лакше и брже налазе посао након завршетка школовања. Стопа је нижа у београдском региону где постоји највише могућности за образовање и запослење. Те 2018. NEET стопа код жена била је мало виша него код мушкараца, тачније за један процентни поен. Иако нису примећене разлике између полова, декомпозиција NEET стопа показује изразите родно засноване обрасце. Око 60% NEET мушкараца је незапослено, док је 62% NEET жена неактивно, што указује на потенцијално ограничене прилике за жене да успоставе равнотежу између посла и других породичних обавеза. NEET стопа се повећава са 15,7% код младих са ниским степеном образовања на 26,4% за младе са терцијарним образовањем. Ово можда указује на то да Србија поседује суфицит дипломаца или да студенти дипломирају у пољима за којима не постоји потражња. Вероватноћа изласка из NEET популације за младе узраста 15–24 година је у периоду од 2017. до 2018. била ниска, пошто 60% младих који нису били запослени, нити су похађали школу или обуку у 2017. били су у тој популацији и годину дана касније. Висока стопа остајања у NEET популацији је забрињавајућа, пошто младима који нису запослени или су ван образовног система током дужег периода може бити тешко да поново уђу на тржиште рада.

Извор: Подаци из Евростатове базе података и извештаја Европске фондације за обуку из 2021. Ситуација младих у Србији. Зайошљавање, вештина и социјална инклузија.

² У Евростатовој бази података нема доступних података за Босну и Херцеговину и Северну Македонију.

Демографски трендови у Србији су неповољни. Ниске стопа наталитета пропраћене високим стопама емиграције довеле су до пада укупне популације. У периоду 2010–2020, број становника је опао за готово 400.000, тачније за 5,4%. Број деце у овом периоду опао је за 11,3%, што је већи проценат него проценат смањења укупне популације. Индекс старења је значајно порастао током десетогодишњег периода, са 111 на 145.³

Деца у Србији су нарочито угрожена група. Стопа ризика од западања у сиромаштво код деце у Србији је 2019. године износила 28,8%, што је међу највишима у Европи, и знатно је виша од европске просечне стопе која износи 19,4%. Стопа ризика од западања у сиромаштво код деце је већа него у укупној популацији (28,8% на супрот 24,3%). Трајна стопа ризика од западања у сиромаштво је износила 23,4%, што значи да је скоро четвртина деце сиромашна не само текуће године, већ и током бар три од четири узастопне године. Ако погледамо породице са децом, сиромаштво је знано израженије код домаћинстава са двоје одраслих и троје или више деце, где је 54,7%, тј. више од половине породица са троје и више деце у опасности од западања у сиромаштво.⁴

На основу резултата PISA тестирања, видимо да ученици из Републике Србије заостају за просеком OECD-а по питању читања, математике и науке. Проценат функционално неписмене деце са најнижим социоекономским статусом износи 55%, што је више него дупло у односу на проценат забележен код оних са најбољим социоекономским статусом (24%), где је разлика између њих еквивалентна периоду од две школске године.⁵ Ово указује на то образовни систем од деце из нижих друштвених слојева захтева да инвестирају ресурсе које њихове породице не поседују, што их ставља у неравноправни положај.⁶ Србија не инвестира довољно у образовање. Не постоје ажурирани подаци за функционалну класификацију јавних расхода, што омогућава поређење са државама ЕУ. На основу последњих података Евростата из 2017. године, расходи у Србији износе 3,59% БДП-а, док је европски просек за један процентни поен већи и износи 4,64%.⁷

Финансијска подршка домаћинствима са децом није довољна да подржи добробит деце. Закон о финансијској подршци породици са децом измењен је и допуњен 2018. године. Иако је родитељски додаток⁸ значајно повећан и сада је врло издашан за треће и четврто дете, врло строга правила за добијање права на дечији додаток и сума додељена за исти нису промењени.⁹ Родитељски додаток, једино универзално давање за сву децу, повећан је како би се стимулисао фертилитет због неповољних демографских кретања. Стога се може увидети да закон није измењен како би се побољшала добробит деце већ како би се парови охрабрили да имају више деце. Како би се стимулисало рађање првог детета, родитељски додаток за прво дете је 2022. године повећан.¹⁰ Родитељски додаток има значајан утицај на смањење сиромаштва деце током прве године живота, али једном када се једнократне исплате (или рате) потроше, мали обухват родитељског додатка бројну децу и њихове породице оставља без финансијских ресурса.

Социјална давања у Србији тако су распоређена тако да је највећи део намењен пензионерима а најмањи се издваја за политике за смањење сиромаштва и неједнакости. Значајан проценат деце која су била сиромашна пре добијања социјалних давања нису покривена социјалним давањима (41%) и само 16% оних који добијају

³ DevInfo база података.

⁴ Подаци из SILC 2018.

⁵ PISA индекс економског, социјалног и културног статуса (ESCS) је креиран на основу изјава ученика о занимању родитеља, највишем нивоу образовања родитеља и индекса имовине домаћинства који се односи на богатство породице, образовне ресурсе домаћинства и имовину повезану са „класичном“ културом породичног домаћинства. Најнижи социоекономски статус је доњи (први) квантил а највиши је горњи (четврти) квантил.

⁶ <https://mons.rs/does-the-education-system-in-serbia-work-for-some-children-and-against-others>

⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_fine06/default/table?lang=en

⁸ Родитељски додаток је инструмент који новим родитељима обезбеђује финансијску подршку за прво четворо деце. Европска комисија (2018). Србија: Промене у финансијској подршци за породице и децу. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19978&langId=en>

⁹ Дечији додаток је новчано давање за породице са децом које имају ниске приходе. Право на родитељски додаток се односи само на прво четворо деце у породици, ако се корисник непосредно брине о деци, деца нису старија од 19 година и редовно похађају школу. Посебна предност се даје деци са инвалидитетом и деци самохраних родитеља или у хранитељским и старатељским породицама http://csp.org.rs/en/assets/publications/files/Family%20Children%20Cash%20Benefits%20in_Serbia.pdf

¹⁰ <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-finansijskoj-podrsци-porodici-sa-decom.html>

социјална давања изађу из сиромаштва.¹¹ Само 20% деце прима дечји додатак.¹² Сума давања је изузетно ниска, око 30 евра месечно. Пензије, иако у просеку ниске, пружају сигурносну мрежу за значајан проценат деце која живе у вишегенерацијским домаћинствима.

Да резимирамо — мали капацитети система социјалних давања у Србији значајан проценат деце остављају у рањивом положају.

Пандемија вируса COVID-19 имала је диспропорционално негативније ефекте на рањиве популације и породице са децом. Скоро половина домаћинстава са децом је искусила смањење дохотка због првог таласа пандемије. Међу домаћинствима са смањеним приходима, готово петина њих се суочила са значајним смањењем дохотка, односно преко 50%. Треба поменути да су, услед смањења прихода, домаћинства смањила и своју месечну потрошњу на предмете битне за добробит деце, укључујући и трошкове образовања, школарину, књиге и играчке (УНИЦЕФ, 2020). Државна финансијска помоћ за погођене COVID-19 кризом била је стандардизована: око 100 евра за сва пунолетна лица у 2020. години. Приходи пензионера се нису смањили због пандемије, добили су и додатних 76 евра у укупном износу од око 176 евра, што је износило око 70% просечне пензије у 2020. Није постојао посебан програм за децу и породице са децом. Домаћинство са двоје одраслих добило је 200 евра, независно од тога колико деце то домаћинство има. Пошто пензионери представљају значајан део гласачког тела у Србији, угађање пензионерима је увек био један од приоритета агенде сваке Владе и то је опет потврђено током COVID-19 кризе.

Табела 1. представља главне показатеље за Србију са аспекта становништва, сиромаштва и неједнакости, привреде, тржишта рада и људског развоја.

Табела 1. Србија на први поглед

			Реф. година	Извор
	Укупно (процена за просечни период)	6.899.126	2020	Витална статистика
Становништво	Становништво (промена 2020/2010 у %)	-5,4	2020	Витална статистика
	Деца (узраста 0–6, предшколци) (% укупног броја)	6,5	2020	Витална статистика
	Деца (узраста 7–14, основци) (%укупног броја)	7,7	2020	Витална статистика
	Деца (узраста 15–18, средњошколци) (% укупног броја)	4,2	2020	Витална статистика
	Деца (узраста 0–17) (%укупног броја)	17,4	2020	Витална статистика
Сиромаштво и неједнакост	Стопа оних у опасности од западања у сиромаштво	21,7	2019	SILC
	Квинтил	6,1	2019	SILC
	Гини	33,3	2019	SILC
Привреда	БДП по глави становника, тренутне цене, ЕУР	6.783	2020	СНР
	Реални раст БДП-а 2020/2010	18,9	2020	СНР
	Инфлациона стопа (годишња)	4,1	2021	Цене
	Пољопривреда, БДВ % БДП-а	6,3	2020	СНР
	Индустрија, БДВ % БДП-а	24,8	2020	СНР
	Услуге, БДВ % БДП-а	51,7	2020	СНР

¹¹ Прорачун аутора заснован на подацима из SILC 2018.

¹² DevInfo база података.

Табела 1. Србија на први поглед (наставак)

		Реф. година		Извор
Тржиште рада (узраст 15+)	Стопа активности	54	2020	АРС
	Стопа незапослености	9	2020	АРС
	Стопа запослености	49,1	2020	АРС
	Стопа неформалне запослености	16,4	2020	АРС
	Пољопривреда, проценат укупне запослености	14,6	2020	АРС
	Индустрија, проценат укупне запослености	28	2020	АРС
	Услуге, проценат укупне запослености	57,5	2020	АРС
	Запослени, проценат укупне запослености	73	2020	АРС
	Самозапослени са запосленима, проценат укупне запослености	3,1	2020	АРС
	Самозапослени без запослених, проценат укупне запослености	19,3	2020	АРС
	Неплаћени породични радници, проценат укупне запослености	4,6	2020	АРС
	Запослени са писаним уговором, проценат запослених	95,4	2020	АРС
Људски развој	Стопа незапослености	1,96	2011	Попис
	Очекивани животни век на рођењу	74,24	2020	Витална статистика
	Индекс људског развоја	0,806	2019	ИЉР
	Индекс родне неравноправности	0,132	2019	ИЉР
	Индекс људског развоја, место на листи	64	2019	ИЉР
	Индекс родне неравноправности, место на листи	35	2019	ИЉР

3 ДЕФИНИЦИЈЕ И МЕРЕЊЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЧЈЕГ РАДА

Злоупотреба децјег рада се односи на децу која су премлада да раде и/или би рад могао да има последице на њихово здравље, као и физички и психолошки развој, другим речима — да има негативни утицај на добробит детета.

Србија је ратификовала три главне конвенције о злоупотреби децјег рад: Конвенција Уједињених нација о правима детета (КПД), Конвенцију МОР бр. 138 о минималним годинама старости (К. 138) и Конвенцију МОР бр. 182 о најгорим облицима децјег (К. 182). Конвенција о правима детета је ратификована 2001. године,¹³ К138 2000.¹⁴ а К182 2003. године¹⁵.

Закон о раду Републике Србије¹⁶ у члану 24. утврђује да радни однос може да се заснује са лицем које има најмање 15 година живота. Члан 25. наводи да радни однос са лицем млађим од 18 година живота може да се заснује уз писмену сагласност родитеља, усвојиоца или стараоца, ако такав рад не угрожава његово здравље, морал и образовање.

Чланови 84. и 85. регулишу рад лица старости 15–18 и 18–21 година. Запослени млађи од 18 година живота не може да ради на пословима на којима се обавља нарочито тежак физички рад као што је рад под земљом, под водом или на великој висини. Није дозвољено да лица испод 18 година старости буду изложена штетном зрачењу или средствима која су отровна, канцерогена или која проузрокују наследна обољења, као и ризик по здравље због хладноће, топлоте, буке или вибрације. Лица старости 18–21 година могу да раде на таквим пословима само на основу налаза надлежног здравственог органа којим се утврђује да такав рад није штетан за његово здравље.

Чланови 87. и 88. утврђују пуно радно време запослених испод 18 година старости од 35 сати недељно и не више од 8 сати дневно. Прековремени рад и прерасподела радног времена су забрањени. Ноћни рад је забрањен сем у следећим ситуацијама: послови у области културе, спорта, уметности и рекламне делатности; када је неопходно да се настави рад прекинут услед више силе, под условом да такав рад траје одређено време и да мора да се заврши без одлагања, а послодавац нема на располагању у довољном броју друге пунолетне запослене. Србија не дозвољава лаки рад деце за децу узраста 13–15 година, тако да су минималне године за радно ангажовање 15 година.¹⁷

Како би спречила најгоре облике децјег рада, Србија је недавно усвојила неколико протокола и упутстава.¹⁸ За оперативну дефиницију злоупотребе децјег рада је нарочито релевантна Уредба о опасним пословима за

¹³ Службени иласник СФРЈ — Међународни сјоразуми 15/90 и Службени иласник СРЈ 4/96 и 2/97. СФРЈ 1990.

¹⁴ Службени иласник СФРЈ — Међународни сјоразуми 14/1982–676.

¹⁵ Закон о потврђивању Конвенције МОР број 182 о најгорим облицима децјег рада и Препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика децјег рада, Службени иласник СРЈ — Међународни сјоразуми Н2/2003–1–15.

¹⁶ Службени иласник 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 — одлука УС, 113/2017 и 95/2018 — аутентично тумачење.

¹⁷ Конвенција о минималним годинама старости државама дозвољава да омогуће запошљавање лица старости 13 до 15 година које (i) није штетно за њихово здравље или развој, и (ii) не иде на штету њиховог похађања школе, њиховог учешћа у програмима професионалне оријентације или обуке које је одобрио надлежни орган или њихове способности да прате одређену наставу (Чл. 7).

¹⁸ У њих спадају: Посебан протокол за инспекцију рада за заштиту деце од злоупотребе децјег рада, укључујући и најгоре облике децјег рада и кршење децјих радних права (2017, ревидиран 2021); Инспекцијска контролна листа за злоупотребу децјег рада. (2020); Инструкција за инспекторе који врше инспекцијски надзор за заштиту деце од злоупотребе децјег рада (2017); Уредба о опасном раду за децу (2017); Инструкција за центре за социјални рад за заштиту деце од злоупотребе децјег рада (2017) и Инструкција о начину рада установа социјалне заштите и организација социјалне заштите за пружање услуга социјалне заштите деци у заштити од злоупотребе децјег рада (2021).

децу (2017) која идентификује опасне гране економских делатности и дефинише физичке и хемијске ризике за децу (непожељни климатолошки или микроклиматолошки фактори, велики физички или психолошки напор, висок ниво нејонизирајуће радијације, бука изнад 85 Дб [А]; вибрације и дувански дим) као и опасне ситуације (рад под земљом, прековремени рад, радови на путу, рад ван места становања ако су деца млађа од 15 година, скучено радно место, рад на висини, рад са опасном машинеријом, алатима и оштрим предметима, и послови при чијем је обављању тело у неудобном положају током дужег временског (на пример, стајање, клечање и чучање).

Табела 2. представља опасне делатности (NACE Rev. 2) како су дефинисане Уредбом о опасним пословима за децу (2017). За децу испод 15 година додате су још неке делатности. Све делатности у табели су дефинисане као опасне за децу у процесу средњег стручног образовања изузев за шифру '96.09 Остале непоменуте личне услужне делатности'.

Табела 2. Опасне делатности за децу

Четвороцифрена шифра	Име шифре	Само за децу испод 15 година
Пољопривреда, шумарство и рибарство		
01.41	Узгој музних крава	Да
01.42	Узгој других говеда и бивола	
01.43	Узгој коња и других копитара	
01.44	Узгој камила и лама	
01.61	Услужне делатности у гајењу усева и засада	Да
01.62	Помоћне делатности у узгоју животиња	
01.70	Лов, траперство и одговарајуће услужне делатности	
02.20	Сеча дрвећа	
02.40	Услужне делатности у вези са шумарством	
03.10 (03.11, 03.12)	Риболов	
Сектор: Рударство		
Сектор: Прерађивачка индустрија		Да
Сектор: Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација		
Сектор: Грађевинарство		Да
37.00	Уклањање отпадних вода	Да
38.11	Скупљање отпада који није опасан	
38.12	Скупљање опасног отпада	Да
38.2 (38.21, 38.22)	Третман и одлагање отпада	
38.3 (38.31, 38.32)	Поновна употреба материјала	Да
39.00	Санација, рекултивација и дуге услуге у области управљања отпадом	
56 (56.10, 56.21, 56.29, 56.30)	Делатност припремања и послуживања хране и пића	Да
80 (80.10, 80.20, 80.30)	Заштитне и истражне делатности	Да
81 (81.10, 81.21, 81.22, 81.29, 81.30)	Услуге одржавања објеката и околине	
86 (86.10, 86.21, 86.22, 86.23, 86.90)	Здравствене делатности	Да
92.00	Коцкање и клађење	
96.01	Прање и хемијско чишћење текстилних и крзнених производа	Да
96.02	Делатност фризерских и козметичких салона	Да
96.03	Погребне и сродне делатности	Да
96.04	Делатност неге и одржавања тела	
96.09	Остале непоменуте личне услужне делатности	Да
97.00	Делатност домаћинства која запошљавају послугу	

Да резимирамо, децу изложено злоупотреби децјег рада овај извештај дефинише на следећи начин:

1. Деца узраста 5–14 година ангажована у некој делатности на бар један сат током референтне недеље, тј. активностима у оквиру границе производње система националних рачуна.

У активности у оквиру границе производње система националних рачуна спадају:

- 1) Деца у радном односу (плаћени рад, производња за сопствене потребе са производима намењеним продају, плаћена обука).
 - 2) Производња пољопривредних производа за сопствене потребе (рад у производњи за сопствене потребе са производима намењеним употреби у оквиру породице).
 - 3) Производња друге робе за сопствене потребе (нпр. сакупљање прехранбених производа као што су печурке, бобице, биље, изградњу, реновирање или проширење породичног дома, прављење робе уз употребу у сопственом домаћинству као што су намештај и одећа, сакупљање дрвета за огрев).
 - 4) Неплаћен рад деце на обуци.
2. Деца узраста 5–14 година ангажована на неплаћеним кућним пословима 21 или више сати недељно (опасни неплаћени кућни послови).
 3. Деца узраста 15–17 година ангажована на опасним пословима.

Опасан рад за децу¹⁹ подразумева следеће ситуације:

- 1) Дете је изложено једној или више следећих ситуација на раду: испарењима или дуванском диму, прашина, ватри, гасу, отвореном пламену, гласној буци или вибрацијама, екстремној хладноћи, врућини или високој влажности, опасним машинама, направама и алаткама (нпр. трактори), раду под земљом или на висини или у води (језера, баре, реке), превише мрачном или скученом радном месту, лошој вентилацији, хемикалијама (нпр. пестициди, лепкови), експлозивима или високим нивоима радијације, раду на путевима, раскрсницама, ауто-путу, раду током којег је дететово тело у неудобном положају дужи временски период (нпр. стоји, клечи, чучи), ношењу тешких терета на раду и било којој другој ситуацији током обављања посла која је штетна по здравље и безбедност.
- 2) Ноћни рад деце, осим у спорту, култури и оглашавању.
- 3) Дечји рад од 35 или више сати недељно.
- 4) Дете је ангажовано на опасним активностима као што су рударство, рад на снабдевању електричном енергијом, гасом, паром и на климатизацији, рад на сечи дрвећа и преради и одлагању опасног отпада.

Да резимирамо, злоупотребом децјег рада код деце узраста 5–14 година сматра се било која делатност било да је опасна или не, као и опасни кућни послови. За децу узраста 15–17 година, злоупотреба децјег рада се дефинише као опасни рад.

Бројке представљене у овом извештају су конзервативне процене злоупотребе децјег рада јер не обухватају ниједан најгори облик децјег рада изузев опасних послова. У ове најгоре облике децјег рада спадају трговина децом, комерцијална сексуална експлоатација и укључивање деце и незаконите активности. Као и у већини земаља, информације о деци жртвама најгорих облика децјег рада, изузев у случају опасног рада, ограничене су због потешкоћа у мерењу и осетљивости ових питања.

¹⁹ Треба приметити да се по Уредби о утврђивању опасног рада за децу (2017) неке активности или ситуације сматрају опасним за млађу децу (испод 15 година), али не и старију. Међутим, треба се присетити да је било која радна активност (без обзира на своју природу и околности у којима се одвија) забрањена за децу испод 15 година старости.

КУЋИЦА 2. Злоупотреба децјег рада на улицама у Србији

Злоупотреба децјег рада на улици односи се на децу чија егзистенција зависи од рада на улици, без обзира да ли тај рад обављају сама, са вршњацима или члановима своје породице.²⁰

На основу налаза извештаја USDOL-а о најгорим облицима децјег рада, Србија је у 2021. години остварила умерен напредак у елиминисању најгорих облика децјег рада. Међутим, ово истраживање је показало да су деца из осетљивих друштвених група и даље изложена великим ризицима, укључујући сексуалну експлоатацију, присилно просјачење и друге опасне послове на улици.

У том контексту, спроведена је брза процена како би се повећало знање о децјем раду на улицама Србије и тиме пружила основа за креирање ефикаснијих политика и институционалних одговора на овај друштвени проблем. Подаци су прикупљени различитим квалитативним истраживачким методама — систематским посматрањем појаве (без учешћа), анализом података о случајевима регистрованим у центрима за социјални рад, тематским радионицама са стручњацима из центара, као и фокус групним дискусијама и интервјуима са децом која раде на улици, њиховим родитељима, одраслима који су као деца радили на улици, као и са представницима бројних заинтересованих страна.

Резултати истраживања²¹ показују да су деца која раде на улицама Србије најчешће ангажована у просјачењу и сакупљању секундарних сировина, затим у прању шофершајбни аутомобила, продаји цвећа и марамица, певању и сл. На улици су подједнако ангажовани дечаки и девојчице, различитог узраста (од новорођенчади у пратњи родитеља до старијих тинејџера). Деца углавном раде у мањим вршњачким групама или су у пратњи одраслих појединаца, а ретко када раде самостално. Док раде на улици, изложени су различитим ризицима. Пре свега, у питању су ризици од саобраћајних незгода због рада на прометним путевима и раскрсницама (или у близини истих). Затим, здравствени ризици повезани са неповољним временским условима и контактом са опасним предметима приликом сакупљања секундарних сировина итд. Коначно, деца могу бити изложена и ризику од трговине људима или насиља од стране непознатих људи на улици.

Многа интервјуисана деца већи део дана проводе радећи на улици, што оставља последице на њихово образовање. Занемаривање образовања или рано напуштање школе заправо је једна од кључних последица децјег рада на улици. У исто време, слаба интегрисаност у образовни систем представља „push” фактор који доприноси томе да се деца пре одлучују за рад/боравак на улици него боравак у школи. Инклузивно образовање има и супротан ефекат, сегрегира децу па се она, у односу на своје вршњаке, осећају мање вредним и беже у средину у којој се осећају једнаким са другима. Родитељи углавном не показују интересовање за образовање своје деце.

Интервјуисана деца углавном потичу из породица у којима се често јављају несугласице, свађе и насиље, што породично окружење чини непогодним за одрастање и развој. У већини случајева, родитељи су мало или нимало заинтересовани да подстичу рани сензорни, интелектуални, емоционални и социјални развој своје деце. Стога није изненађујуће да деца испољавају поремећаје у понашању (најчешће конфликтно и импулсивно понашање), а у неким случајевима, и психопатолошке девијације, енурезу, муцање, поремећаје пажње и интелектуални инвалидитет.

Деца укључена у истраживање су из сиромашних породица које претежно припадају ромској националној мањини. Врло често ниједан члан домаћинства није запослен, а када има запослених то је најчешће само отац који ради неформалне и повремене послове са малом накнадом за рад. Због тога су ове породице често корисници бесплатних obroка и других једнократних, вишеструких или редовних материјалних давања од стране државе. Међутим, како ово не задовољава потребе породице, децји рад представља додатну стратегију преживљавања и у оквиру породице се сматра „природном” одговорношћу детета. Отуда су деца често поносна што могу да допринесу породичним приходима.

Извор: МОР (2023). *Брза процена стања злоупотребе децјег рада на улицама у Србији*. Женева: МОР.

²⁰ Ова дефиниција се ослања на дефиницију „деце у уличној ситуацији” из Општег коментара бр. 21 о деци у уличној ситуацији Комитета за права детета Уједињених Нација. Цео документ је доступан на: <https://www.streetchildren.org/resources/general-comment-no-21-2017-on-children-in-street-situations>

²¹ Налази истраживања су засновани на подацима прикупљеним квалитативним методама на малом узорку, тако да се не могу сматрати репрезентативним за све случајеве децјег рада на улици.

4 КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕЧЈЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

У Србији, у свим старосним групама, проценат дечака је нешто већи од процента девојчица. Више деци живи у урбаним него у неурбаним подручјима.

Са аспекта активности, већина деце је у школи пошто је стопа похађања школе висока: 99% деце узраста 7–14 и 95% узраста 15–17 година. Већина деце само иде у школу (88% узраста 7–14 и 84% узраста 15–17 година), а око 10% деце истовремено ради и иде у школу. Нема деце која „само раде“.

Како бисмо анализирали злоупотребу дечјег рада, неопходно је разумети карактеристике дечје популације у Србији, као што су број деце у свакој старосној групи, дистрибуција деце по регионима, месту становања и полу. Овај одељак описује карактеристике пре разматрања статуса деце са аспекта активности.

У Србији има 862.000 деце узраста 5–17 година, од чега су 453.000 деца узраста 5–11 година, 203.000 узраста 12–14 година и 20.000 узраста 15–17 година. Већина деце свог узраста, неких 60%, живи у урбаним областима и у регионима Шумадије, Западне Србије и Шумадије.

Табела 3. Карактеристике дечје популације (број деце [у хиљадама] и дистрибуција по старосној групи, полу, месту становања и региону)

		5–11		12–14		5–14		15–17		5–17	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Пол	Мушки	233,6	51,5	104,0	51,2	337,6	51,4	105,7	51,4	443,4	51,4
	Женски	219,7	48,5	98,9	48,8	318,6	48,5	99,8	48,6	418,5	48,6
Место становања	Урбано	272,9	60,2	115,8	57,1	388,7	59,2	119,0	57,9	507,7	58,9
	Остало	180,5	39,8	87,2	42,9	267,7	40,8	86,4	42,1	354,1	41,1
Пол и место становања	Мушки, урбано	143,1	31,6	56,5	31,6	199,6	30,4	63,7	31,0	263,3	30,6
	Мушки, остало	90,5	20,0	47,5	20,0	138,0	21,0	42,0	20,4	180,0	20,9
	Женски, урбано	129,7	28,6	59,3	28,6	189,0	28,8	55,3	26,9	244,4	28,4
	Женски, остало	90,0	19,9	39,6	19,9	129,6	19,7	44,5	21,6	174,1	20,2
Регион	Регион Београда	122,5	27,0	48,0	23,6	170,5	26,0	45,7	22,3	216,3	25,1
	Регион Војводине	123,6	27,3	55,9	27,6	179,5	27,3	55,2	26,8	234,7	27,2
	Регион Шумадије и Западне Србије	123,5	27,2	59,1	29,1	182,6	27,8	60,6	29,5	243,2	28,2
	Регион Јужне и Источне Србије	83,7	18,5	39,9	19,7	123,6	18,8	43,9	21,4	167,6	19,4
Укупно		453,4	100,0	203,0	100,0	656,4	100,0	205,5	100	861,8	100,0

Напомена: Званична статистика у Србији не садржи специфичну дефиницију руралних насеља. Уместо тога примењује се правно-административни критеријум који насеља означава као „урбана“ или „остала“. Урбана насеља се препознају као таква на основу акта локалне самоуправе, док сва друга падају у категорију „остало“ (приградска и сеоска насеља). Ради јасније слике, „остале“ области у овом извештају ће се називати „неурбаним“ подручјима. Ова напомена важи за све следеће табеле које садрже „урбано“ или „остало“ као категорије „места становања“.

Степен до којег рад омета децје школовање један је од најбитнијих одређујућих фактора дугорочног ефекта раног радног искуства. Смањење могућности за образовање чине главну карику између, с једне стране, злоупотребе децјег рада и, са друге стране, лоших образовних исхода за младе. Уколико захтеви посла узрокују да је деци у потпуности ускраћено образовање или су због њих мање успешна у школи, јасно је да та деца неће стећи образовање и животне вештине потребне за успешан прелазак у одрасли живот и достојанствени рад. Због нижих образовних исхода и мањег потенцијала за зарађивање, то би могло да доведе до живота у сиромаштву.

Један начин сагледавања односа између рада деце и школовање јесте рашчлањивање децје популације на четири засебне групе активности — децу која сàмо раде, децу која сàмо похађају школу, децу која комбинују посао и школу и децу која раде нити се школују.

У Србији је основна школа обавезна од седме године живота и траје осам година. Проценат деце која не иду у школу је низак, нарочито у старосној групи 7–14 (Табела 4). Велика већина деце иде сàмо у школу, тј. 88% млађе и 86,4% старије деце. Међу млађом децом није нађено ниједно које сàмо ради, а део деце која нити раде нити похађају школу износи 0,7%. Проценат деце која раде и похађају школу износи 10,9%. Код старије деце, узраста 15–17 година, 95,4% похађа школу. Разлика између стопа похађања школе деце 7–14 и деце 15–17 година износи пет процентних поена. Удео деце која раде и похађају школу износи 9%, а удео деце која нити раде нити похађају школу износи 3,5% за децу узраста 15–17. Удео деце која раде сличан је за обе старосне групе — око 10%.

Табела 4. Статус активности деце по узрасту

Старосна група	Искључиво похађају школу		Деца која сàмо раде		Деца која раде и похађају школу		Деца која нити раде нити похађају школу		Укупно у школи		Укупно на раду	
	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%
7–14	466.500	88,4			57.400	10,9	3.700	0,7	523.900	99,3	57.400	10,9
15–17	177.600	86,4	2,3*	1,1*	18.500	9,0	7.100	3,5	196.100	95,4	20.700	10,1

Напомена: * — Идентификован мали број деце која само раде

На основу административних податка, иако 99,3% млађе деце похађа школу, стопа завршавања основне школе износи 95,9% (Табела 5). Стопа је виша у Београду и региону Шумадије и Западне Србије (97%), нижа је у Војводини (94%) и Јужној и Источној Србији (95%). Пошто средња школа није обавезна, стопа завршавања средње школе је нижа, са још израженијим разликама између региона. Србија би требало да уложи више напора у повећање стопа завршавања како основне тако и средње школе.

Табела 5. Стопа завршавања основне и средње школе по региону

	Београд	Војводина	Шумадија и Западна Србија	Јужна и Источна Србија	Србија
Стопа завршавања основне школе	97,7	93,9	97,3	94,7	95,9
Стопа завршавања средње школе	94,3	81,1	86,8	79,1	85,2

Извор: DevInfo база податка РЗС

5 ИЗЛОЖЕНОСТ ЗЛОУПОТРЕБИ ДЕЧЈЕГ РАДА

Око 82.000 деце у Србији изложено је злоупотреби децјег рада, што износи 9,5% све деце. Не постоји значајна разлика у изложености злоупотреби децјег рада између деце узраста 5–14 и оне узраста 15–17 година.

Злоупотреба децјег рада је израженија међу дечацима и у неурбаним подручјима, нарочито за дечаке узраста 12–14 који живе у неурбаним областима (27%). Стопа злоупотребе децјег рада је највиша у региону Шумадије и Западне Србије где износи 16%. Не постоје велике разлике у стопама између других региона.

Карактеристике носиоца домаћинства битне су за злоупотребу децјег рада: уколико је носилац домаћинства жена, стопа злоупотребе децјег рада је нижа. Слично томе, виша стручна спрема носиоца домаћинства повећава могућност да дете похађа школу и смањује могућност излагања злоупотреби децјег рада. Примећена је највећа распрострањеност злоупотребе децјег рада код деце чија су оба родитеља запослена и где је носилац домаћинства био неформално запослен, а ово би се могло објаснити концентрацијом злоупотребе децјег рада у пољопривредним активностима, где су деца била ангажована као помажући чланови домаћинства.

Најчешћи разлог за излагање деце злоупотреби децјег рада је допуњавање породичних прихода, а други по реду је стицање вештина. Постоје разлике у разлозима између полова, старосних група и области становања. Деца узраста 5–14 година излажу се злоупотреби децјег рада да би стекла вештине, док је код деце узраста 15–17 главни разлог допуњавање породичних прихода. Дечаци чешће од девојчица наводе стицање вештина као разлог за излагање злоупотреби децјег рада. У урбаним областима деца желе да стекну вештине, док у неурбаним областима деца раде како би допунила породичне приходе.

Ово поглавље анализира обим злоупотребе децјег рада у Србији на основу концепта мерења описаних у претходном поглављу и анализира карактеристике деце жртава злоупотребе децјег рада као што су узраст, пол, регион и место становања.

Анкета открива да су у Србији 82.000 деце жртве злоупотребе децјег рада, што износи 9,5% све деце. Међутим, ове бројке представљају конзервативне процене злоупотребе децјег рада јер не обухватају ниједан најгори облик децјег рада осим опасног рада.

Као што је приказано у Табели 6, ако погледамо децу изложену злоупотреби децјег рада, 61.000 је узраста 5–14, а око 21.000 узраста 15–17 година. Распрострањеност злоупотребе децјег рада износи 9,3% за децу узраста 5–14 и 10,1% за децу узраста 15–17 година, где је распрострањеност злоупотребе децјег рада слично дистрибуирана у обе старосне групе. Ако анализирамо децу испод 15 година старости, сличан број деце узраста 5–11 и 12–14 година изложен је злоупотреби децјег рада — око 31.000 по групи. Међутим, проценат деце изложене злоупотреби децјег рада је више него двоструко већи за групу старости 12–14 година него за групу старости 5–11 година, тачније, 15,1% наспрот 6,7%, што показује да се стопа распрострањености злоупотребе децјег рада повећава са годинама старости.

Изражене су разлике међу половима: дечаци свих узраста чешће су изложени злоупотреби децјег рада од својих вршњакиња. Разлика је најмања за старосну групу 5–11, где је распрострањеност злоупотребе децјег рада за дечаке већа за само 2,1 процентних поена, тачније 7,8% наспрот 5,7% у случају девојчица. Разлика се повећава на 6,9 процентних поена за децу узраста 12–14 година (18,5% за дечаке наспрот 11,6% за девојчице) и 7,3 процентних поена за децу узраста 15–17 (13,6% за дечаке наспрот 6,3% за девојчице). Од укупног броја деце изложене злоупотреби децјег рада, 63% су дечаци (52.000 од 82.000) и 37% девојчице (30.000 од 82.000) у старосној групи 5–17 година.

Разлике између урбаних и неурбаних области веома су изражене, при чему у урбаним областима примећујемо нижи ниво злоупотребе децјег рада. У старосној групи 12–14 година у неурбаним областима, скоро једно од четворо деце изложено је злоупотреби децјег рада, односно око 23,5%. Разлика између урбаних и неурбаних области за старосне групе 12–14 и 15–17 година износи 15 процентних поена. Док је у урбаним областима стопа распрострањеност злоупотребе децјег рада нижа од 10% за све старосне групе, у неурбаним областима је виша од 10%. Међу децом узраста 12–14 година у неурбаним областима, распрострањеност злоупотребе децјег рада износи 26,8% за дечаке и 19,6% за девојчице. У неурбаним областима бележимо распрострањеност злоупотребе децјег рада од 70% у неурбаним областима, у поређењу са 30% у урбаним областима.

Распрострањеност злоупотребе децјег рада је највиша у Шумадији и Западној Србији. Највиша стопа је примећена код старосне групе 12–14, 24,8%, док за најмлађу децу узраста 5–11 година износи 11,5%, и 16,7% за децу узраста 15–17 где иста износи око 7%.

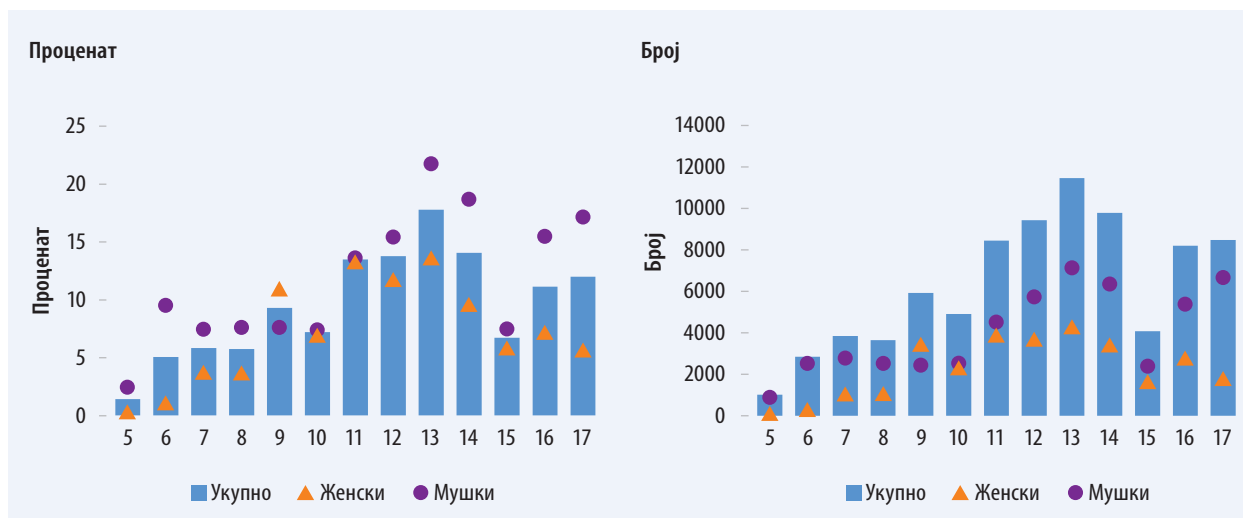
Табела 6. Деца жртве злоупотребе децјег рада (број изражен у хиљадама и проценат деце изложене злоупотреби децјег рада по узрасту, полу, месту становања и региону)

Промењиве индивидуалних карактеристика		Узраст									
		Деца узраста 5–11 изложена злоупотреби децјег рада		Деца узраста 12–14 изложена злоупотреби децјег рада		Деца узраста 15–17 изложена злоупотреби децјег рада		Деца узраста 15–17 изложена злоупотреби децјег рада		Укупан број деце узраста 5–17 изложене злоупотреби децјег рада	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Пол	Мушки	18,2	7,8	19,2	18,5	37,4	11,1	14,4	13,6	51,8	11,7
	Женски	12,4	5,7	11,5	11,6	23,9	7,5	6,3	6,3	30,2	7,2
Место становања	Урбано	10,5	3,9	10,2	8,8	20,8	5,3	4,5	3,7	25,2	5,0
	Остало	20,1	11,1	20,5	23,5	40,5	15,1	16,3	18,8	56,8	16,0
Пол и место становања	Мушки, урбано	6,6	4,6	6,5	11,5	13,0	6,5	4,1	6,4	17,1	6,5
	Мушки, остало	11,6	12,8	12,7	26,8	24,3	17,6	10,4	24,7	34,7	19,3
	Женски, урбано	4,0	3,1	3,7	6,3	7,7	4,1	0,4*	0,7*	8,1	3,3
	Женски, остало	8,4	9,4	7,8	19,6	16,2	12,5	5,9	13,3	22,1	12,7
Регион	Регион Београда	6,1	4,9	4,9	10,2	10,9	6,4	3,3	7,2	14,2	6,6
	Регион Војводине	6,4	5,1	6,7	12,0	13,1	7,3	3,5	6,4	16,6	7,1
	Регион Шумадије и Западне Србије	14,2	11,5	14,7	24,8	28,9	15,8	10,2	16,7	39,0	16,0
	Регион Јужне и Источне Србије	4,0	4,7	4,4	11,1	8,4	6,8	3,8	8,6	12,2	7,3
Укупно		30,6	6,7	30,7	15,1	61,3	9,3	20,7	10,1	82,0	9,5

Напомена: * — Мали број опсервација; званична статистика у Србији не познаје специфичну дефиницију руралних насеља

Слика 1. приказује број и проценат деце изложене злоупотреби децјег рада по полу и старости. У скоро свим старосним групама, стопа изложености злоупотреби децјег рада је код дечака већа него код девојчица, а број дечака жртава злоупотребе децјег рада већи је од броја девојчица. Слични обрасци по узрасту и полу могу се приметити и код ангажовања деце на опасним пословима и у економским активностима (видети Табелу Анекса 3, Табелу Анекса 4. и Табелу Анекса 5).

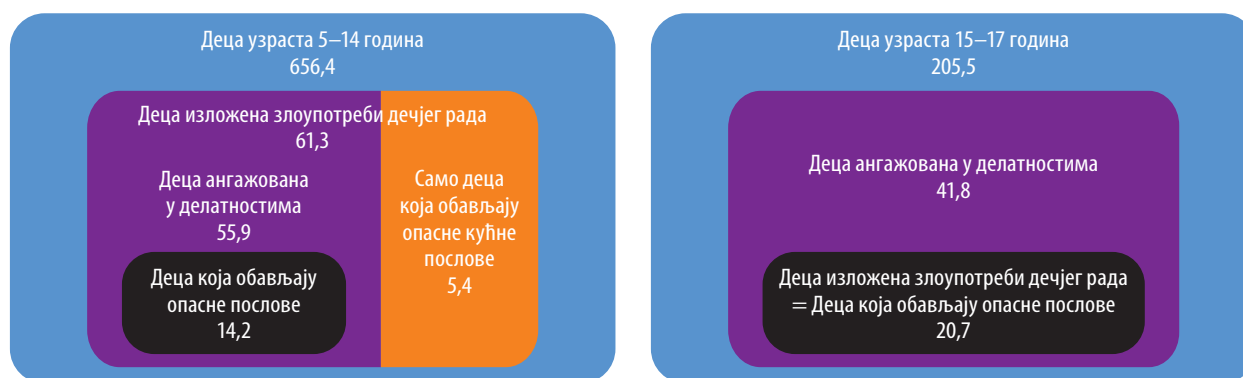
Слика 1. Изложеност злоупотреби децјег рада и узраст (проценат и број деце изложене злоупотреби децјег рада, деца узраста 5–17 година, по старости и полу)

Напомена: Сlike треба да се опрезно тумаче због малог броја идентификованих случајева

Слика 2. показује број деце изложене злоупотреби децјег рада, ангажоване у разним делатностима, на опасним пословима и опасним кућним пословима. Због разлика у дефиницији злоупотребе децјег рада код млађе и старије деце, дате су засебне слике за различите старосне групе.

Слика 2. Категорије рада деце (број [у хиљадама] деце ангажоване у одређеним делатностима, на опасним пословима и изложене злоупотреби децјег рада, деца узраста 5–14 и 15–17 година)^(а)

Напомена: (а) Сlike нису пропорционалне са аспекта величине

Од 656.400 деце узраста 5–14 година, 61.300 деце је изложено злоупотреби децјег рада. Од те деце, 55.900 је ангажовано на различитим делатностима, 5.400 ангажовано је на опасним кућним пословима. Од 205.500 деце узраста 15–17 година, 41.800 је ангажовано у различитим делатностима, а 20.700 деце на опасним пословима, тј. скоро половина деце која раде су жртве злоупотребе децјег рада (видети Сliku 2. и Табелу 1. у Анексу).

Ако погледамо децу на опасним пословима (Табела 4. у Анексу), око 14.000 је узраста 5–14 а 20.000 узраста 15–17 година. Постоје неке битне разлике код све деце узраста 5–17 година ангажоване на опасним пословима, 56,4% је у региону Шумадије и Западне Србије, док удео других региона износи 11,3% (Београдски округ), 17,2%

(Војводина) и 15,1% (Јужна и источна Србија) (видети Табелу 6, Табелу Анекса 2. и Табелу Анекса 4). Кад су у питању деца изложена опасном раду, 82,2% их је у неурбаним областима. Међу децом узраста 5–17 ангажованом на опасним пословима, 70% су дечаки а 30% девојчице. Стопа опасног рада се повећава са годинама старости; опасан рад региструјемо код 1,4% деце узраста 5–11, 3,9% деце узраста 12–14 и 10,1% деце узраста 15–17 година (Табела Анекса 1). Забрињавајуће је да је код деце узраста 15–17 година, 50% деце ангажоване у некој делатности изложено опасностима на раду. Проценат дечака узраста 15–17 година који обављају опасне послове износи 13,6%, док код девојчица истог узраста имамо проценат од 6,3% (Табела Анекса 5).

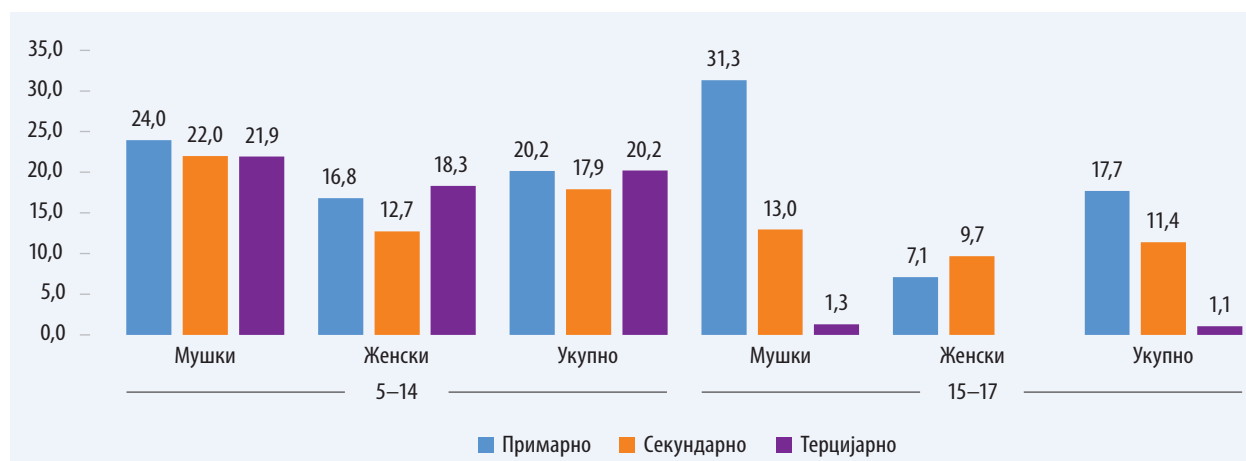
5.1 Фактори који стоје у корелацији са злоупотребом дечјег рада

Злоупотреба дечјег рада је анализирана по карактеристикама носиоца домаћинства, како би се видело да ли постоје обрасци у вези са дечјим радом и нивоом образовања носиоца домаћинства или статусом родитеља на тржишту рада.

Пол носиоца домаћинства. Стопа злоупотребе дечјег рада је нижа ако је носилац домаћинства жена (Табела 6. Анекса), тачније 5,5% наспрот 11,4% ако је носилац домаћинства мушкарац за децу узраста 5–14 година, и 3,6% наспрот 12,4% за децу узраста 15–17 година.

Образовања носиоца домаћинства. Генерално говорећи, стопа распрострањености злоупотребе дечјег рада опада како ниво образовања носиоца домаћинства расте (Слика 3), нарочито за децу узраста 15–17 година. Код деце узраста 5–14 година, стопа злоупотребе дечјег рада износи 20,2% уколико носилац домаћинства има основну школу, и 17,9% ако има завршену средњу школу. Како код дечака, тако и код девојчица — стопа злоупотребе дечјег рада нижа је у породицама чији носилац има средњошколско образовање него у породицама где има само основно образовање. Стопа распрострањености злоупотребе дечјег рада је неравномерније распоређена код деце узраста 15–17 година: износи 31,3% за дечаке ако носилац домаћинства има завршену само основну школу, а 13% ако има завршену средњу школу. Деца узраста 5–14 година која су изложена злоупотреби дечјег рада а чији носилац домаћинства поседује високу стручну спрему, углавном су ангажована у услужном сектору.

Слика 3. Злоупотреба дечјег рада и ниво образовања носиоца домаћинства (проценат деце изложене злоупотреби дечјег рада, деца узраста 5–14 и 15–17 година, по нивоу образовања носиоца домаћинства и полу)

Напомена: Идентификован је мали број домаћинстава са терцијарним образовањем за старосну групу 15–17 година, са основним образовањем за девојчице 15–17 година. Није идентификовано ниједно домаћинство чији носилац не поседује никакву стручну спрему (без завршене основне школе)

Статус носиоца домаћинства на тржишту рада. Највећа распрострањеност злоупотребе децјег рада примећена је код деце чија су оба родитеља запослена, а најнижа тамо где ни отац ни мајка нису били запослени. Ова појава би се могла објаснити пољопривредном делатношћу, с обзиром на то да је злоупотреба децјег рада најприсутнија у пољопривредном сектору и неурбаним областима (Видети одељак 6.1: Злоупотреба децјег рада и делатности). За све старосне групе, и за девојчице и за дечаке, делатност у којој је злоупотреба децјег рада најприсутнија је пољопривреда. У пољопривреди, родитељи раде, било за плату, профит или у производњи за сопствене потребе, а деца су од малих ногу ангажована као помажући чланови домаћинства (видети такође Одељак 6.2). Код деце узраста 5–17 година, 11% деце је изложено злоупотреби децјег рада уколико су оба родитеља запослена, 8% ако је запослен само један, и 4,9% уколико ниједан родитељ није активан на тржишту рада. Без обзира на статус родитеља на тржишту рада, злоупотреби децјег рада изложено је више дечака него девојчица.

Табела 7. Деца изложена злоупотреби децјег рада и сва деца, узраста 5–17 година, по радном статусу родитеља и полу

Фактори домаћинства и заједнице	Деца узраста 5–17 година изложена злоупотреби децјег рада								
	Оба родитеља запослена, деца изложена злоупотреби децјег рада	Оба родитеља запослена, сва деца	Удео %	Један родитељ запослен, деца изложена злоупотреби децјег рада	Један родитељ запослен, сва деца	Удео %	Родитељи не раде, деца изложена злоупотреби децјег рада	Родитељи не раде, сва деца	Удео %
Мушки	34.700	244.800	14,2	14.500	152.500	9,5	2.700	46.100	5,8
Женски	18.900	233.100	8,1	9.500	138.700	6,8	1.800	46.700	3,9
Укупно	53.600	477.900	11,2	23.900	291.200	8,2	4.500	92.800	4,9

(Не)формална запосленост носиоца домаћинства. Иако је стопа неформалне запослености у Србији опала током последњих година, на основу података из АРС-а за IV квартал 2021. године, та стопа је износила 13,7% — са великом разликом између пољопривредне и непољопривредних делатности. У пољопривреди, половина радника је неформално запослена (51%), док неформална запосленост ван пољопривреде износи 7%.

Генерално, распрострањеност злоупотребе децјег рада већа је за домаћинства чији је носилац неформално запослен, нарочито за децу узраста 15–17 година. Стопа злоупотребе децјег рада за децу из домаћинстава чији је носилац неформално запослен износи 20% за све три старосне групе, 5–14, 15–17 и 5–17 година. За децу узраста 15–17 година стопа злоупотребе децјег рада је нижа, 13%, уколико је носилац домаћинства формално запослен. Разлика између формалне и неформалне запослености носиоца домаћинства је занемарљива за мушку децу узраста 5–17 година. Код девојчица у домаћинствима са неформално запосленим носиоцем постоји већа вероватноћа да ће бити изложене злоупотреби децјег рада него код девојчица у домаћинствима чији су носиоци формално запослени (18,4% наспрот 13,7%) као што је представљено у Табели 7.

Табела 8. Деца изложена злоупотреби децјег рада по (не)формалној запослености носиоца домаћинства (проценат деце изложене злоупотреби децјег рада, по [не]формалном статусу носиоца домаћинства, старосној групи и полу)

Формална наспрот неформалној запослености носиоца домаћинства	Деца узраста 5–14 изложена злоупотреби децјег рада		Деца узраста 15–17 изложена злоупотреби децјег рада		Деца узраста 5–17 изложена злоупотреби децјег рада					
	Укупно		Укупно		Мушки		Женски		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Формално запослен носилац домаћинства	33.500	22,8	13.400	13,3	30.600	23,7	16.200	13,7	46.800	18,9
Неформално запослен носилац домаћинства	7.400	20,5	2.700	19,7	5.200	22,3	4.800	18,4	10.000	20,3

Напомена: Неформално запослена лица су радници који раде у нерегистрованим предузећима, у регистрованим предузећима, али без писаног уговора при чему им се не уплаћују доприноси, као и помажући чланови домаћинства.

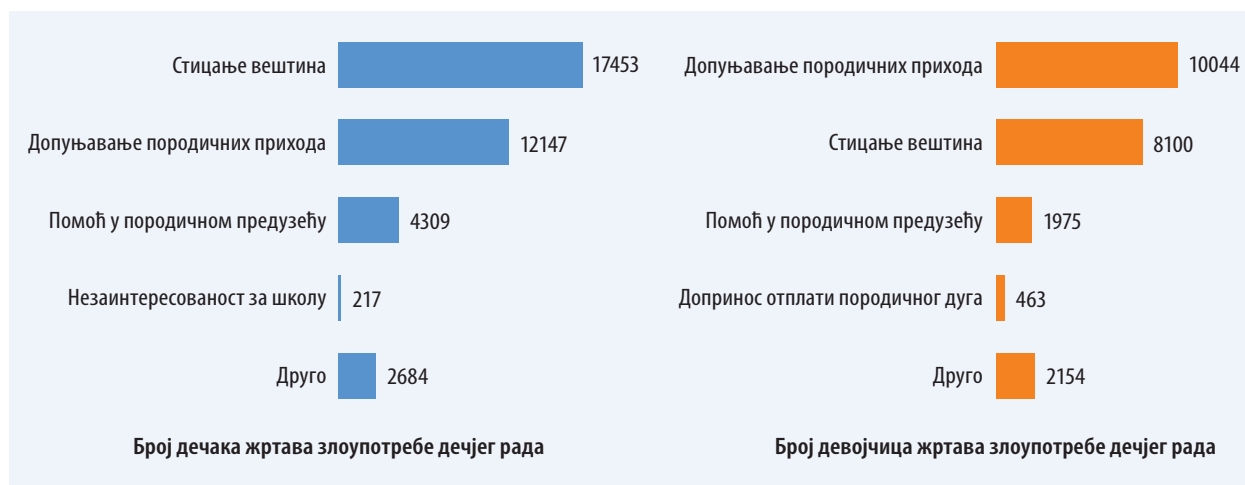
5.2 Разлози за злоупотребу децјег рада

Кад су у питању разлози за злоупотребу децјег рада (Табела 9), већина деце је навела допуњавање породичних прихода (43,8%), док је на другом месту било стицање вештина (38%). Ако анализирамо старосне групе, кад су у питању узрасти 5–11 и 12–14 година, највећи део деце је злоупотреби децјег рада изложен у циљу стицања вештина — преко 40%. У старосној категорији 15–17 година, главни разлог, који је навело 69%, јесте допуњавање породичних прихода. Разлика у разлозима постоји и између полова, односно међу дечама и девојчицама. Исти проценат, око 40%, дечака навео је стицање вештина и допуњавање породичних прихода као главни разлог. Код девојчица је већи проценат, 50,2%, као разлог навео допуњавање породичних прихода, а мањи проценат, 31,5%, навео је стицање вештина. Може се претпоставити да девојчице постају жртве злоупотребе децјег рада уколико се домаћинство налази у тешкој финансијској ситуацији, и у том случају је главни разлог допуњавање прихода домаћинства. Још један потенцијални разлог због ког девојчице стицање вештина не наводе као разлог за рад јесте то што девојчице не очекују да уђу на тржиште рада па, самим тим, не осећају потребу да улажу у стицање вештина. Постоји разлика и између урбаних и неурбаних подручја. У урбаним подручјима се као главни разлог за излагање злоупотреби децјег рада појављује стицање вештина, што наводи 69,4%, док у неурбаним подручјима главни разлог представља допуњавање породичних прихода, што наводи 53,5%. Помагање у породичном предузећу је разлог који је навео 11,8% дечака, 13,3% деце у неурбаним подручјима и око 10% деце узраста 12–14 и 15–17 година. Други разлози, попут доприноса отплати породичног дуга и незаинтересованости за школу статистички су безначајни. Дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада по главним разлозима представљена је у Табели 9, док Слика 4. представља број деце жртава злоупотребе децјег рада по наведеним разлозима.

Табела 9. Разлози за излагање злоупотреби децјег рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада по главним разлозима за рад по полу, месту становања и узрасту)

Основне карактеристике		Главни разлог за излагање злоупотреби децјег рада						Укупно
		Стицање вештина	Допуњавање породичних прихода	Помоћ у породичном предузећу	Допринос отплати породичног дуга	Незаинтересованост за школу/школовање	Друго	
Пол	Мушки	41,7	40,2	11,8	-	0,4*	5,9	100
	Женски	31,5	50,2	7,2*	2,3*	-	8,8	100
Место становања	Урбано	69,4	19,7	2,1*	-	-	8,9*	100
	Остало	25,5	53,5	13,3	1,1*	0,4*	6,1	100
Старосна категорија	6–11	47,4	33,7	10,3*	1,7*	0,8*	6,2*	100
	12–14	43,2	34,8	10,8	-	-	11,3	100
	15–17	18,7	69,1	9,2	0,8*	-	2,2*	100
Укупно		38,0	43,8	10,1	0,8*	0,3*	6,9	100

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Слика 4. Наведени разлози за излагање злоупотреби децјег рада (број деце основношколског узраста [7–14] изложене злоупотреби децјег рада, по главним разлозима за рад и роду [у хиљадама])

6 КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЧЈЕГ РАДА

У Србији злоупотребу децјег рада првенствено налазимо у пољопривредном сектору где је проценат девојчица жртава злоупотребе децјег рада већи у односу на проценат дечака.

Злоупотреба децјег рада уобичајенија је у пољопривреди — у неурбаним, а у услужном сектору — у урбаним подручјима.

У обе старосне групе, тј. од 5 до 14 и од 15 до 17 година, око 60% деце жртава злоупотребе децјег рада су помажући радници у домаћинству. Око четвртина деце узраста 5–14 година која раде похађа обуку, а сличан проценат старосне групе 15–17 је у радном односу.

Кад је у питању радно време, оно се продужава са старошћу детета. Просечно радно време деце узраста 5–14 година (11,7 сати) више је него двоструко краће од радног времена деце узраста 15–17 година (23,3 сата).

Деца узраста 5–17 година која раде опасне послове углавном су изложена прабини (37,6%) или раде са опасним машинама (27,8%) или у екстремним временским условима, као што су екстремна хладноћа, врућина и висока влажност (23,6%).

Информације о карактеристикама злоупотребе децјег рада неопходне су како бисмо разумели природу децјег рада и њихову улогу у оквиру радне снаге. У овом одељку су дати подаци о деци жртвама злоупотребе децјег рада, распоређени по делатности, радном статусу и облицима рада — како бисмо представили где постоји највећа концентрација деце и како злоупотреба децјег рада заправо изгледа. Разматрано је и просечно радно време, као индиректни показатељ могућих последица злоупотребе децјег рада на здравље и образовање.

6.1 Злоупотреба децјег рада и делатности²²

За обе старосне групе и оба пола, доминантну делатност у којој уочавамо злоупотребу децјег рада представља пољопривреда, са 60% деце 5–14 и 66% деце узраста 15–17 година која раде у пољопривреди. У услужном сектору, који обухвата и рад у домаћинству, ради 40% старосне групе 5–14 и 27% старосне групе 15–17 година. Приликом тумачења ових бројки, требало би узети у обзир да различита секторска дистрибуција по годинама може делом бити резултат дефиниције злоупотребе децјег рада: док деца могу бити ангажована у пољопривреди или сектору услуга у било ком узрасту, код деце старости 15–17 година само се ангажовања на опасним активностима сматра злоупотребом децјег рада. У свим узрастима, више девојчица него дечака ради у пољопривреди, док је стање сасвим супротно у сектору услуга (Табела 10). Проценат девојчица узраста 15–17 година у пољопривреди, насупрот услугама, такође је већи од процента њихових мушких вршњака, са разликом од 12,4 процентних поена (Слика 5). Код обе старосне групе, злоупотреба децјег рада је присутнија у услужном сектору у урбаним, а у пољопривреди у неурбаним подручјима. У другим гранама делатности (индустрији) не постоји статистички значајан број случајева злоупотребе децјег рада. Нису примећени случајеви код деце 5–14 и недовољно је случајева код деце 15–17.

²² Због малог броја идентификованих случајева, можемо обрадити само две широке економске категорије: пољопривреду (сектор А NACE Rev. 2) и услуге укључујући рад у домаћинству (сектори G–U NACE Rev. 2). Деца која раде у индустрији, укључујући и грађевинарству (сектори B–F NACE Rev. 2) нису обухваћена извештавањем.

Табела 10. Злоупотреба дечјег рада и делатност (% дистрибуција деце жртава злоупотребе дечјег рада по делатности, узрасту, полу и месту становања и узрасту)

Индивидуалне основне промењиве			Делатност			
			Пољопривреда	Услуге (укључујући рад у домаћинству)	Индустрија	Укупно
Деца узраста 5–14 година	Пол	Мушки	57,2	42,8	-	100
		Женски	64,3	35,7	-	100
	Место становања	Урбано	22,2	77,8	-	100
		Остало	76,9	23,1	-	100
	Укупно		59,9	40,1	-	100
Деца узраста 15–17 година	Пол	Мушки	62,3	27,3	10,3*	100
		Женски	74,7	25,3*	-	100
	Место становања	Урбано	29,9*	62,9	7,2*	100
		Остало	76,0	16,8	7,2*	100
	Укупно		66,1	26,7	7,2*	100

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Слика 5. Злоупотреба дечјег рада и делатност (% дистрибуција деце жртава злоупотребе дечјег рада, деца узраста 5–14 и 15–17 година, по делатности и полу)

Напомена: Мали број идентификованих случајева у услугама за девојчице узраста 15–17

Ако дечје активности разложимо на троцифрени ниво, тј. на ниво групе делатности, за децу узраста 5–14 година најчешће активности у пољопривреди су узгој животиња, мешовити узгој усева, узгој вишегодишњих и једногодишњих усева. Слично овоме, код старије деце ангажоване у пољопривреди (узраста 15–17 година), најубичајеније економске активности су мешовити узгој усева, узгој вишегодишњих усева и узгој животиња.

КУЋИЦА 3. Брза процена злоупотребе дечјег рада у пољопривреди у Србији

Брза процена злоупотребе дечјег рада у Србији, коју је МОР спровела 2018. године, користила је квантитативне и квалитативне технике за истраживање злоупотребе дечјег рада у пољопривреди. Организована је анкета, као и полуструктурирани интервјуи са родитељима, децом и кључним актерима, и представљене су три студије случаја. Подаци су прикупљени током два врхунца пољопривредне сезоне, од маја до јуна и од августа до септембра 2017.

Многа деца у неурбаним подручјима економски су активна и пола те економски активне деце су жртве злоупотребе дечјег рада. Генерално говорећи, деца узраста 5–11 година мало раде и то углавном помажу родитељима у пољопривредним активностима. Током жетве раде дуже. Већину деце у неурбаним подручјима учешће у економским активностима не спречава да похађају школу и не утиче на њихов развој. Старија деца су изложенија опасним пословима у пољопривреди. Раде изложена прашина или врућини, буци или хемикалијама, носе тешке терете и раде са опасним машинама. Количина времена проведеног у опасним пословима повећава се са старосћу детета. Примећени су изражени родни обрасци: дечаки више учествују економским активностима, а девојчице више обављају кућне послове. Рад у домаћинству се сматра пожељним и високо се цени, пошто представља начин да деца стекну радне навике и допринесу производњи за сопствене потребе или добит.

Извор: МОР (2018). Брза процена злоупотребе дечјег рада у Републици Србији. Женева: МОР.

6.2 Злоупотреба дечјег рада и радни статус

Са аспекта радног статуса,²³ деца у Србији су најчешће помажући чланови домаћинства, што обухвата децу која раде за породицу која производи робу и услуге за сопствене потребе или их продаје. Четвртина старије и мали број млађе деце су запослена и раде за треће лице, за зараду или накнаду. Скоро сва деца ангажована у пољопривреди су помажући чланови домаћинства, а у услужном сектору већина њих је запослена.

У обе старосне групе, 5–14 и 15–17, око 60% деце жртава злоупотребе дечјег рада су помажући чланови домаћинства. Разлике по старосним групама су нарочито релевантне кад погледамо децу на неплаћеној обуци и запослене: код деце узраста 5–14 година, 25% је на обуци, а 1,3% је запослено, док код деце узраста 15–17 година запослени представљају 24,4% а проценат оних који су на обуци пада на 7,8%. Удео радника за сопствени рачун међу децом жртвама злоупотребе дечјег (од 5 до 14 година) износи 11%.

Табела 11. Злоупотреба дечјег рада и радни статус (% дистрибуција деце жртава злоупотребе дечјег рада, по радном статусу, узрасту, полу и месту становања)

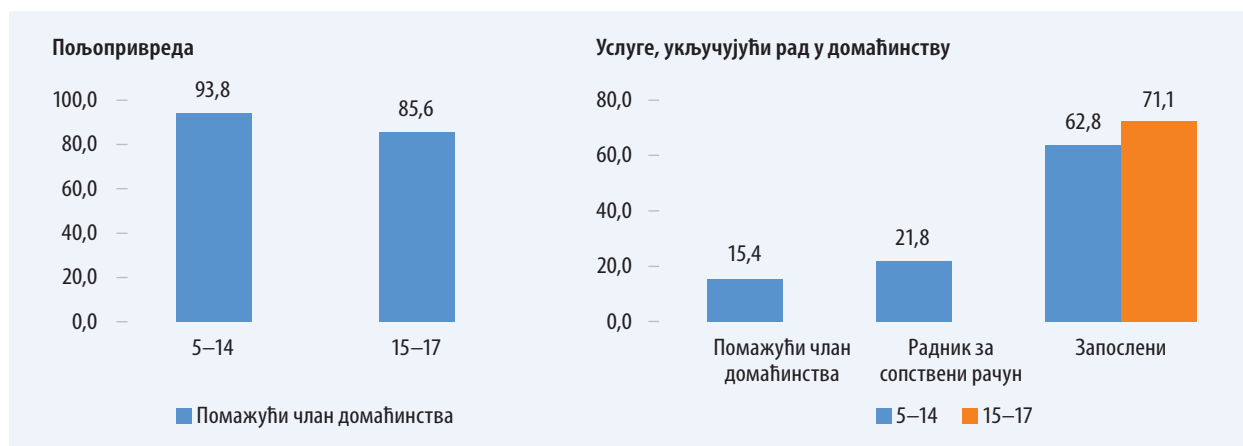
Индивидуалне основне променљиве	Радни статус				
	Помажући члан домаћинства	Неплаћена обука	Радник за сопствени рачун	Запослени	Укупно
Деца узраста 5–14 година	62,7	25,0	11,0	1,3	100
Деца узраста 15–17 година	58,9	7,8	8,9*	24,4	100

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Ако комбинујемо податке за делатност и радни статус деце (Слика 6), закључујемо да су у пољопривреди скоро сва деца помажући чланови домаћинства, тачније 93,8% за децу узраста 5–14 и 85,6% за децу узраста 15–17 година. У услужном сектору (што обухвата и рад у домаћинству), најчешћи радни статус је запосленост, тачније 62,8% за старосну групу 5–14 и 71,1% за старосну групу 15–17.

²³ Злоупотреба дечјег рада по радном статусу обухвата три главне категорије: запослене, samozапослене и помажуће чланове домаћинства. У samozапослене убрајамо послодавце, раднике за сопствени рачун и чланове задруга произвођача.

Слика 6. Проценат деце изложене злоупотреби децјег рада и делатности и радни статус (по делатности, старосној групи и полу)

Напомена: Мали број идентификованих случајева за радни статус који недостаје

6.3 Злоупотреба децјег рада и облици рада²⁴

Радни однос, тј. рад за зараду или добит, најуобичајенији је облик рада за све старосне групе деце.

Са аспекта облика рада, Табела 12. детаљније разматра облике рада, разврставањем података по старосној групи, полу и области становања. Код деце узраста 5–14 година која су жртве злоупотребе децјег рада, 51,4% је запослено, 27,9% похађа неплаћене обуке које нису обавезни део система образовања, а 20,5% је ангажовано у производњи за сопствене потребе. Код деце узраста 15–17 година, једини облик рада поткрепљен поузданим подацима је запосленост, 81% деце у овој групи је запослено. Неплаћена обука која је обавезни део система образовања, у Србији није уобичајена за децу узраста 5–14 година.

Уколико облике рада анализирамо по полу (Слика 7), кад је у питању злоупотреба децјег рада, неплаћени рад у оквиру обуке (која није обавезни део школског курикулума) бележимо код око 30% како дечака, тако и девојчица. Овај облик рада доминира у урбаним подручјима, са 60%, а у неурбаним износи 12%. Две трећине деце изложене злоупотреби децјег рада узраста 5–14 година у неурбаним подручјима запослене су, у односу на једну петину деце у урбаним подручјима. Високи удео запослене деце у неурбаним подручјима (и обављање рада као помажући члан домаћинства као што је описано у претходном одељку) указује на чињеницу да деца помажу својим породицама у пољопривредним пословима око производа који се продају на тржишту. Није примећено довољно случајева неплаћеног рада у оквиру обуке која представља део обавезног школског курикулума пошто то није уобичајено у Србији. У основном образовању не постоји практична обука, док у средњем образовању пракса постоји у средњим стручним школама.

Проценат девојчица и дечака узраста 15–17 година који су запослени разликује се од других облика рада по заступљености полова: проценат девојчица је већи од проценат дечака за 10 процентних поена, док код дечака постоји већа вероватноћа да ће бити ангажовани у производњи за сопствене потребе. Код деце узраста 15–17 година, запослено је скоро 90% девојчица и скоро 80% дечака.

²⁴ Као што је представљено на XIX међународној конференцији статистичара рада 2013. године, међународни стандарди разликују следеће облике рада: запосленост (тј. рад за зараду или добит), производња за сопствене потребе (тј. рад за потребе домаћинства или породице), волонтирање (тј. необавезни рад који се за друге обавља без накнаде) и неплаћени рад у оквиру обуке (тј. рад који се обавља без накнаде у циљу стицања радних вештина). Видети: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf и <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/forms-of-work/>

Разлика у процентима запослене деце варира у зависности од области становања. Код деце узраста 5–14 година, примећујемо велики јаз од 45 процентних поена (21,5% у урбаним насупрот 66,7% у неурбаним областима), док код деце узраста 15–17 та разлика износи само 4,5 процентних поена (77,4% у урбаним и 81,9% у неурбаним областима). Дистрибуција деце по облицима рада за девојчице и дечаке узраста 5–14 година је представљена у Слици 7.

Табела 12. Злоупотреба децјег рада и облици рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, по облицима рада, узрасту, полу и месту становања)

Основне индивидуалне карактеристике			Облици рада			
			Деца у производњи за сопствене потребе	Запослена деца	Деца на неплаћеној обуци (обука обавезни део курикулума образовног система)	Деца на неплаћеној обуци (обука НИЈЕ обавезни део курикулума образовног система)
Деца узраста 5–14 година	Пол	Мушки	22,1	51,2	-	26,7
		Женски	18,0	51,8	0,3*	29,9
	Место становања	Урбано	18,8	21,5	0,3*	59,4
		Остало	21,4	66,7	-	11,8
	Укупно		20,5	51,4	0,1*	27,9
Деца узраста 15–17 година	Пол	Мушки	11,3*	77,9	2,6*	8,2*
		Женски	4,0*	87,9	3,5*	4,6*
	Место становања	Урбано	-	77,4	8,3*	14,3*
		Остало	11,6*	81,9	1,4*	5,1*
	Укупно		9,1*	81,0	2,9*	7,1*

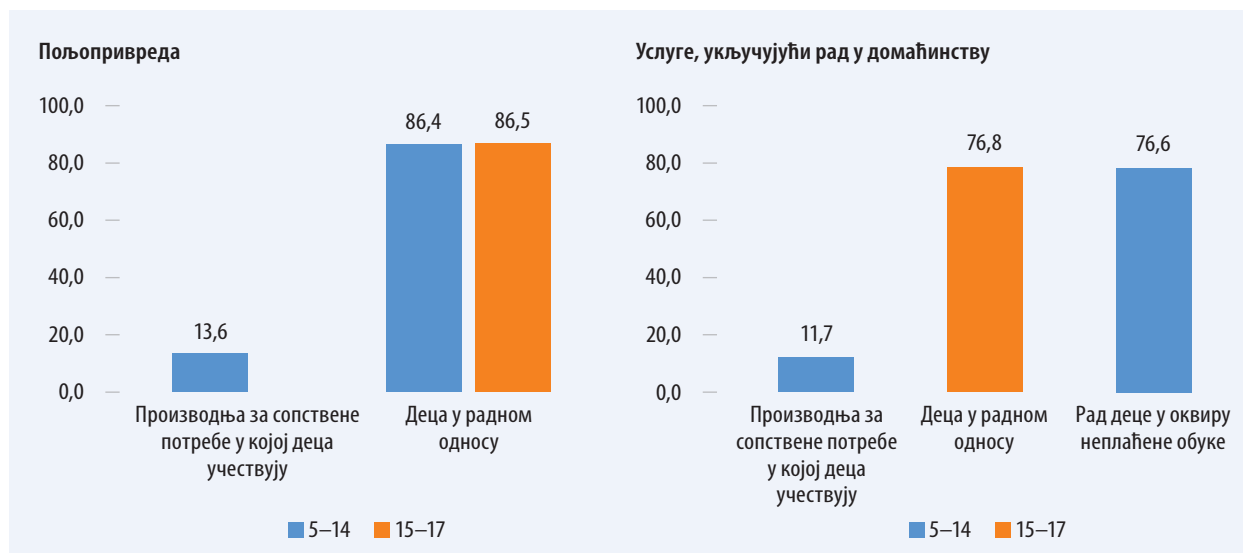
Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Слика 7. Злоупотреба децјег рада и облици рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14 година по облицима рада и полу)

Деца запослена у пољопривреди чине 86% деце изложене злоупотреби децјег рада у обе старосне групе. Када је у питању услужни сектор, неплаћени рад деце у оквиру обуке достиже 76,6% деце изложене злоупотреби децјег рада узраста 5–14 година, а рад у оквиру радног односа чини 76,8% деце изложене злоупотреби децјег рада узраста 15–17 година. Код деце узраста 5–14 година, у производњи за сопствене потребе је ангажовано 13,6% деце изложене злоупотреби децјег рада у пољопривреди и 11,7% такве деце у услужном сектору (Слика 8).

Слика 8. Злоупотреба децјег рада по делатности и облицима рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14, као и 5–14 и 15–17 година, по делатности)

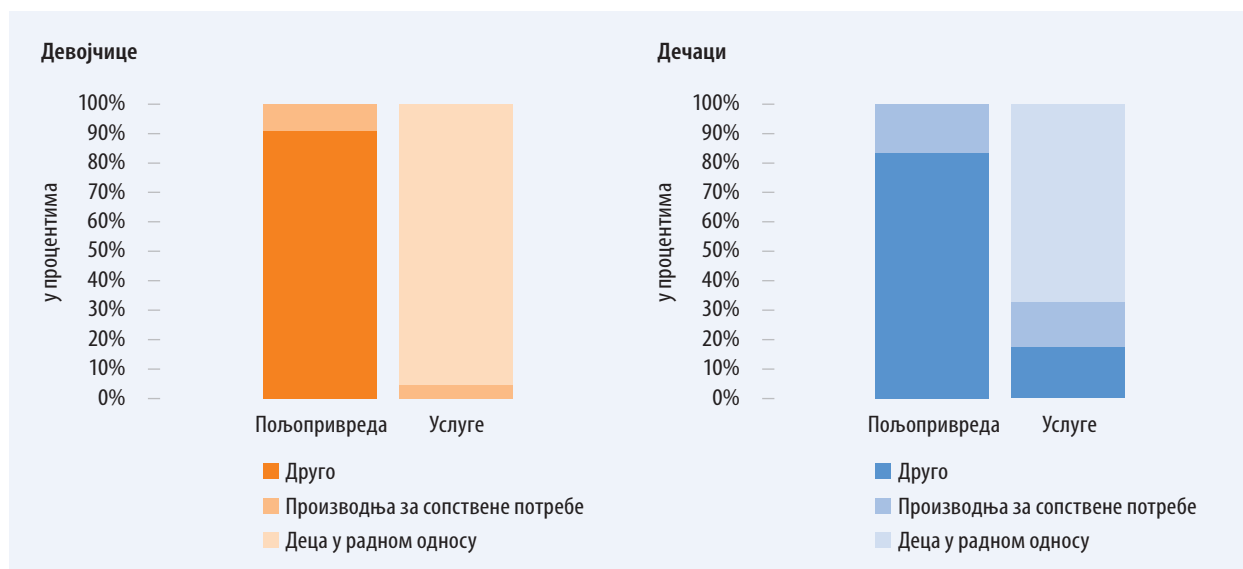

Напомена: Мали број идентификованих случајева за облике рада који нису представљени

Није идентификовано довољно случајева неплаћеног рада у оквиру обуке у услужном сектору за старију децу, док проценат млађе деце ангажоване на овом облику рада износи 76,6%.

Постоје родне разлике (Слика 9), пошто је у старосној групи 5–14 година, 91% девојчица запослено у пољопривреди у поређењу са 83,3% дечака. Кад су у питању девојчице истог узраста у услужном сектору, готово све, тачније 95,4% су у осталим облицима рада, наспрот проценту дечака од 67,1%.

Слика 9. Злоупотреба децјег рада и делатности и облици рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14, по делатности и полу)

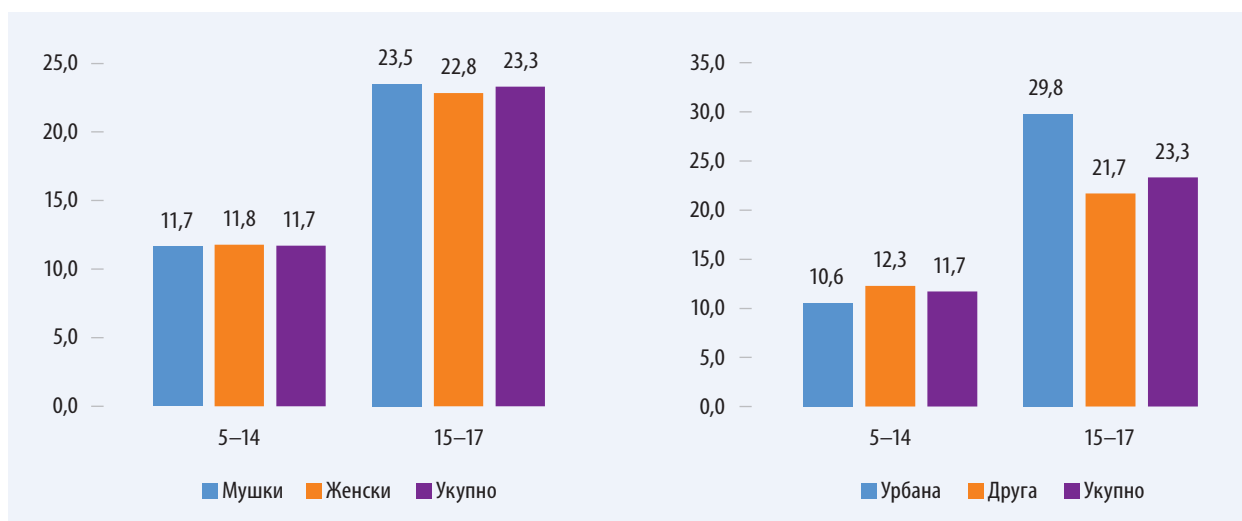
Напомена: * — Мали број идентификованих случајева; услед тога није могуће рашчлањивање за децу узраста 15–17 по роду и облицима рада

6.4 Злоупотреба дечјег рада и радно време

Кад је у питању радно време, откривено је да се код деце изложене злоупотреби дечјег рада временско трајање рада повећава са годинама, нарочито у случају деце у урбаним подручјима и деце ангажоване у услужном сектору. У обе старосне групе нема значајних родних разлика. Међутим, дечаци раде мало више сати у свим делатностима и са аспекта свих облика рада. Деца изложена злоупотреби дечјег рада у просеку раде више сати у пољопривреди него у услужном сектору.

Просечно радно време деце узраста 5–14 година (11,7 сати) више је него двоструко краће од радног времена деце узраста 15–17 година (23,3 сата). У обе старосне групе, просечно радно време је слично за дечаке и девојчице. Код деце узраста 15–17 година, просек је већи у урбаним подручјима (29,8 сати) него у неурбаним (27,1 сати). Радно време млађе деце у неурбаним подручјима (12,3) такође је мало дуже од просека (11,7) и радног времена деце у урбаним областима (10,6) (Слика 10).

Слика 10. Временско трајање злоупотребе дечјег рада (просечни недељни сати рада, по урасту и полу)

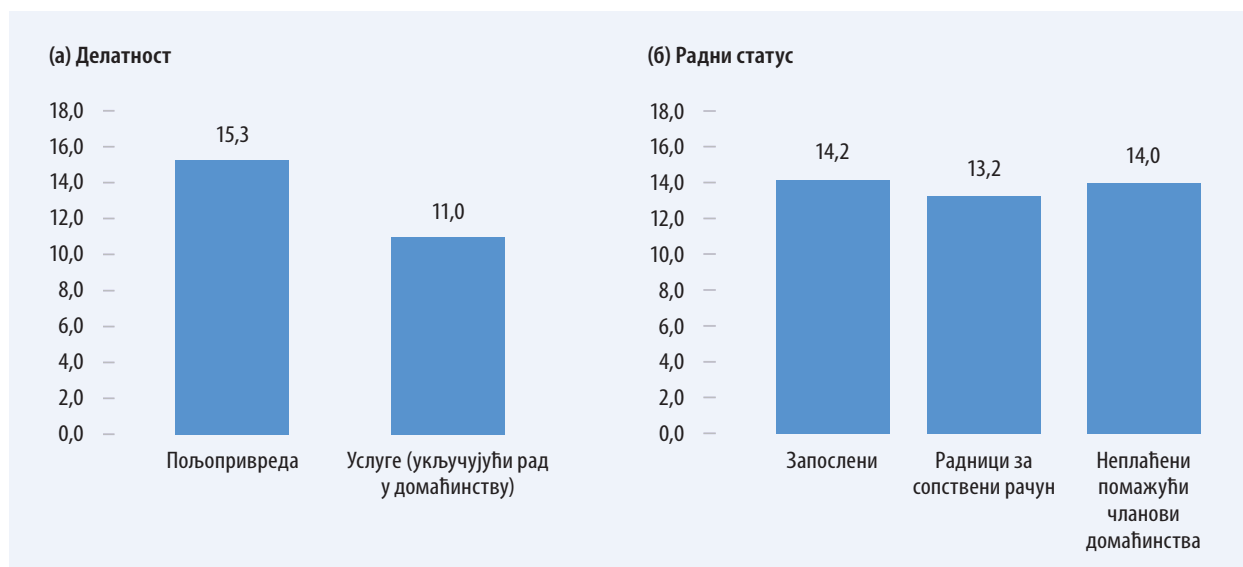
Просечно радно време је дуже у пољопривреди него у сектору услуга за девојчице и дечаке, за децу узраста 5–14 година, у урбаним и неурбаним подручјима, са изузетком деце узраста 15–17 година (Табела 13). Деца у пољопривреди у просеку раде 15,3 сати недељно — дечаци раде 16,1, а девојчице 14. Просечно радно време у услужном сектору, 11 сати недељно, отприлике је исто и за дечаке и за девојчице. Када је у питању просечно радно време на недељном нивоу, разлика у односу на област становања не уочава се нити у области пољопривреде нити услуга. Међутим, највећу разлику у сатима рада примећујемо између старосних група у различитим делатностима. У пољопривреди просечно радно време за децу узраста 5–14 година износи 12,8 сати недељно и повећава се на 20,6 сати недељно за децу узраста 15–17 година. У услужном сектору (што обухвата и рад у домаћинству), млађа деца у просеку раде 6,4 сати недељно, а старија 29,5.

Са аспекта радног статуса (Табела 13), просечно недељно радно време варирало је од 13,2 сати за раднике за сопствени рачун, 14 сати за помажуће чланове домаћинства и 14,2 за запослене. У урбаним областима, у просеку најдуже радно време примећено је код радника за сопствени рачун (17,5 сати). У неурбаним областима, најдуже просечно рано време бележимо код запослених (20,9 сати). У случају млађе деце, просечно радно време на недељном нивоу се повећава у зависности од радног статуса — са 6,2 сата за запослене на 10,1 за раднике за сопствени рачун и 11,8 за помажуће чланове домаћинства. У случају деце узраста 15–17 година, неплаћени помажући чланови домаћинства у просеку раде 19,4 сати недељно а запослени 31,6 сати.

Табела 13. Временско трајање и карактеристике злоупотребе децјег рада (просечно радно време на недељном нивоу, по делатности, радном статусу, полу, узрасту и месту становања)

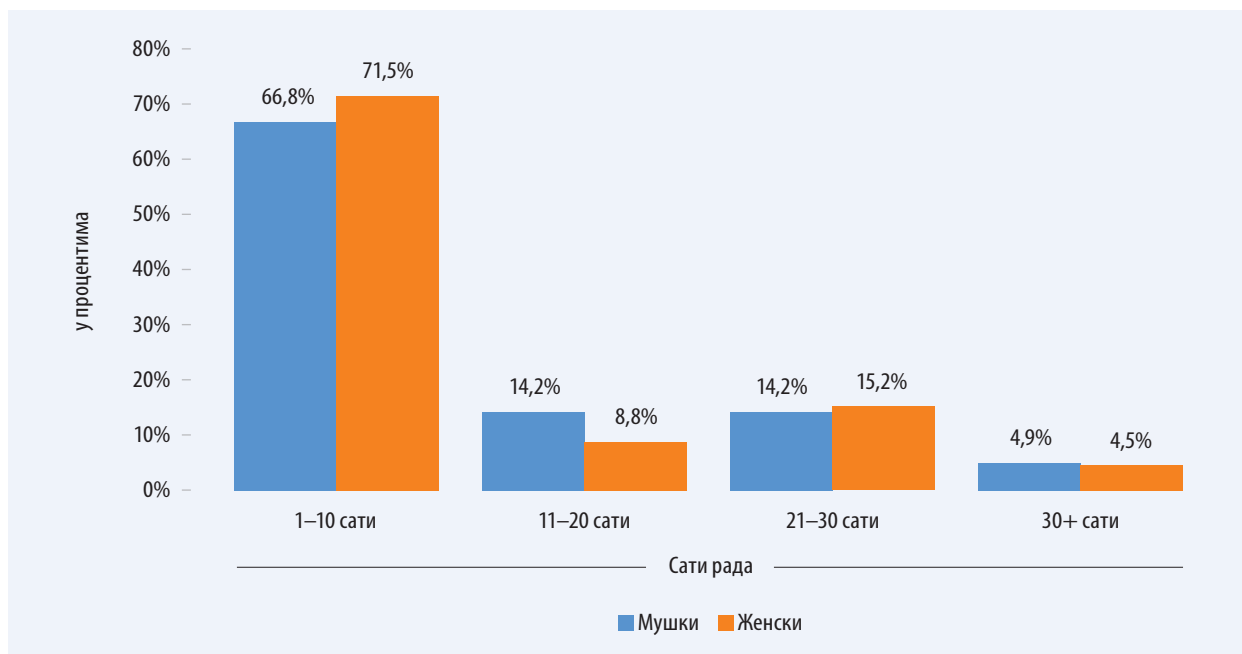
		Пол		Узраст		Место становања		Укупно
		Мушки	Женски	5–14	15–17	Урбано	Остало	
Делатност	Пољопривреда	16,1	14,0	12,8	20,6	14,1	15,4	15,3
	Услуге (укључујући рад у домаћинству)	11,2	10,5	6,4	29,5	11,3	10,5	11,0
	Друго	26,2*	-	-	26,2*	15,0*	29,3*	26,2*
Радни статус	Запослени	14,4	13,7	6,2	31,6	10,9	20,9	14,2
	Радници за сопствени рачун	14,0	10,4*	10,1	23,0*	17,5	7,8	13,2
	Неплаћени помажући чланови домаћинства	14,6	12,9	11,8	19,4	8,3	14,3	14,0

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Слика 11. Временско трајање и карактеристике злоупотребе децјег рада (просечно радно време на недељном нивоу, по узрасту и полу)

Слика 12. показује да скоро да нема разлика у дистрибуцији сати рада на основу пола. Око 70% деце изложене злоупотреби децјег рада ради један до десет сати недељно — 66,8% дечака и 71,5% девојчица. Скоро 20% деце изложене злоупотреби децјег рада ради више од 20 сати недељно.

Слика 12. Дистрибуција радног времена по полу, деца узраста 5–14, проценат деце и категорија радних сати

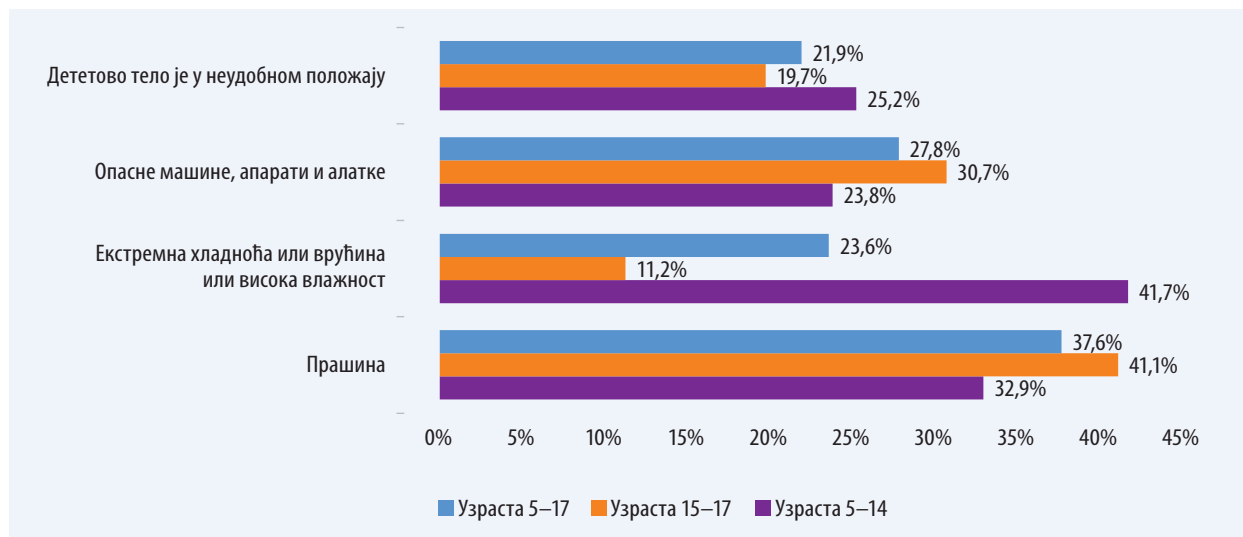

Напомена: Идентификован је мали број случајева девојчица са више од 30 сати

6.5 Злоупотреба дечјег рада и опасни послови

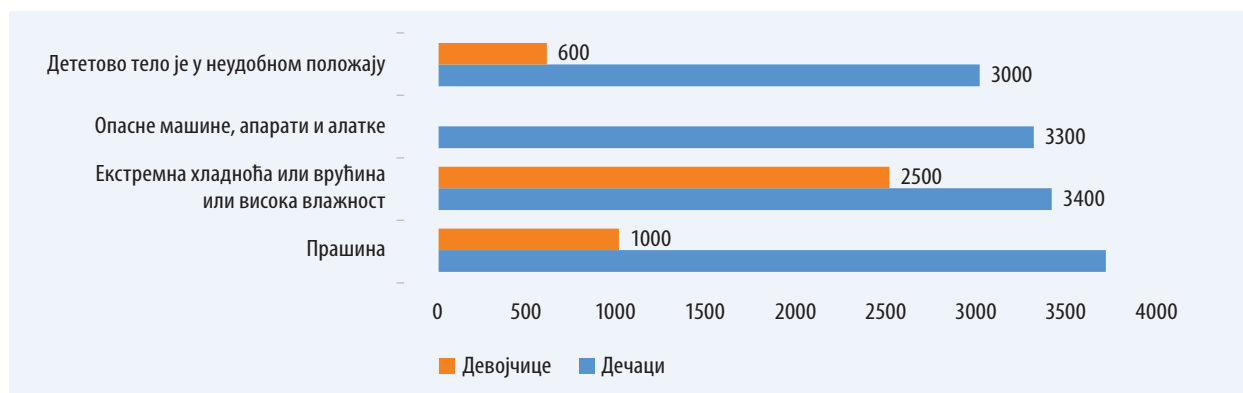
Међу децом узраста 5–17 година која обављају опасне послове, када су питана о врстама опасности, већина је изјавила да су: изложена прашини (37,6%), раде са опасним машинама (27,8%), раде у екстремним временским условима — као што су екстремна хладноћа, врућина и висока влажност (23,6%). Код дечака постоји значајно већа вероватноћа да ће бити изложени било којим опасним условима. Приметне су и разлике по узрастима: како се деца крећу од млађе до старије старосне групе све је већа вероватноћа да ће бити ангажована на задацима који захтевају коришћење опасних машина и апарата. Међу млађом групом (5–14 година) најприсутнија опасност (коју је искусило 41,7% деце) јесте изложеност екстремној хладноћи, врућини или високој влажности. Једна трећина деце узраста 5–14 година на опасним пословима је изложена прашини, једна четвртина током дужег временског периода држи тела у неудобном положају, код једног у четворо до једног у петоро јавља се случај рада са опасним машинама, апаратима и алаткама. Старија деца, узраста 15–17 година, која обављају опасне послове изложена су прашини (41%), раде са опасним машинама (око трећине) и за време рада тела држе у неудобном положају током дужег временског периода (око петине). Опасни рад је углавном концентрисан у следећим занимањима: ратари и узгајивачи поврћа, пољски радници и мешовити узгој усева и животиња. По гранама делатности, опаснији послови су примећени у мешовитој пољопривреди, узгајању вишегодишњих усева, узгоју животиња и узгајању једногодишњих усева.

Слика 13. Опасни услови рада (% деце изложене опасним условима рада, по врсти опасности и узрасту)

Више дечака него девојчица изложено је ризицима по безбедност и здравље на раду. Број млађих дечака изложених прабини је 3,7 пута већи од броја девојчица. Највећа разлика је забележена код рада са опасним машинама где је излагање овој опасности примећено само у случају дечака. Екстремна хладноћа, врућина или висока влажност представљају опасност на раду за око 3.400 дечака и 2.600 девојчица (Слика 14).

Слика 14. Изложеност ризицима по безбедност и здравље на раду (број деце изложене ризицима по безбедност и здравље на раду, узраста 5–14 година, по врсти ризика и полу)

7 КУЋНИ ПОСЛОВИ

У Републици Србији значајан проценат деце учествује у кућним пословима бар сат времена недељно — око 70% млађе деце и 90% старије деце. Међутим, занемарљив проценат деце обавља кућне послове више од 21 сата недељно. Девојчице више обављају кућне послове од дечака.

Време проведено на кућним пословима повећава се са старашћу детета, па тако у просеку износи 3 сата недељно за децу узраста 5–11 година, 5,4 сати за децу узраста 12–14 и 5,9 сати за децу узраста 15–17 година.

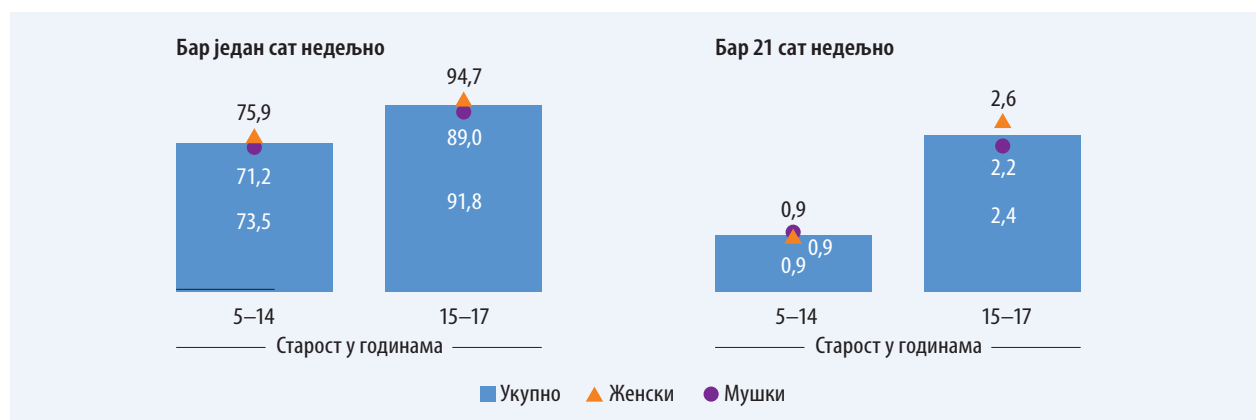
Примећени су изразити родни обрасци у кућним пословима. Девојчице су ангажованије од дечака на пословима кувања, чишћења, прања и пеглања одеће. Дечаци иду у набавку, доносе воду и скупљају дрва за огрев.

Овај одељак описује ангажовање деце на кућним пословима. Требало би напоменути да се кућни послови не сматрају злоупотребом дечјег рада код деце узраста 15–17 година, без обзира на број сати посвећен овим активностима. Обављање кућних послова током 21 и више сати недељно сматра се опасним радом за децу узраста 5–14 година и представља злоупотребу дечјег рада.

У Србији значајан проценат деце учествује у кућним пословима бар сат времена недељно, око 70% млађе деце (узраста 5–14) и 90% старије деце (узраста 15–17). Занемарљив проценат деце обавља кућне послове више од 21 сата недељно, што представља злоупотребу дечјег рада у случају млађе деце. Време проведено на кућним пословима се повећава са старашћу детета, па тако у просеку износи 3 сата недељно за децу узраста 5–11 година, 4,5 сати за децу узраста 12–14 и 5,9 сати за децу узраста 15–17 година. Примећена је изразита разлика међу половима у обављању кућних послова, где су девојчице ангажованије од дечака на пословима кувања, чишћења, прања и пеглања одеће.

Проценат деце која обављају кућне послове бар сат времена недељно већи је за децу узраста 15–17 година (91,8%) него за децу узраста 5–14 (73,8%). У обе старосне групе нема разлика између области становања (Табела 12. Анекса). Родне разлике су приметне (Слика 15) јер су девојчице ангажованије на кућним пословима од дечака и та разлика износи око пет процентних поена. Ангажовање деце на кућним пословима од бар 21 сат недељно је ретко — забележено је код само 0,9% деце узраста 5–14 и 2,4% деце узраста 15–17 година. Овде нису примећене разлике у зависности од области становања и пола.

Слика 15. Учешће деце у кућним пословима (проценат деце која обављају кућне послове, по сатима рада, узрасту и полу)

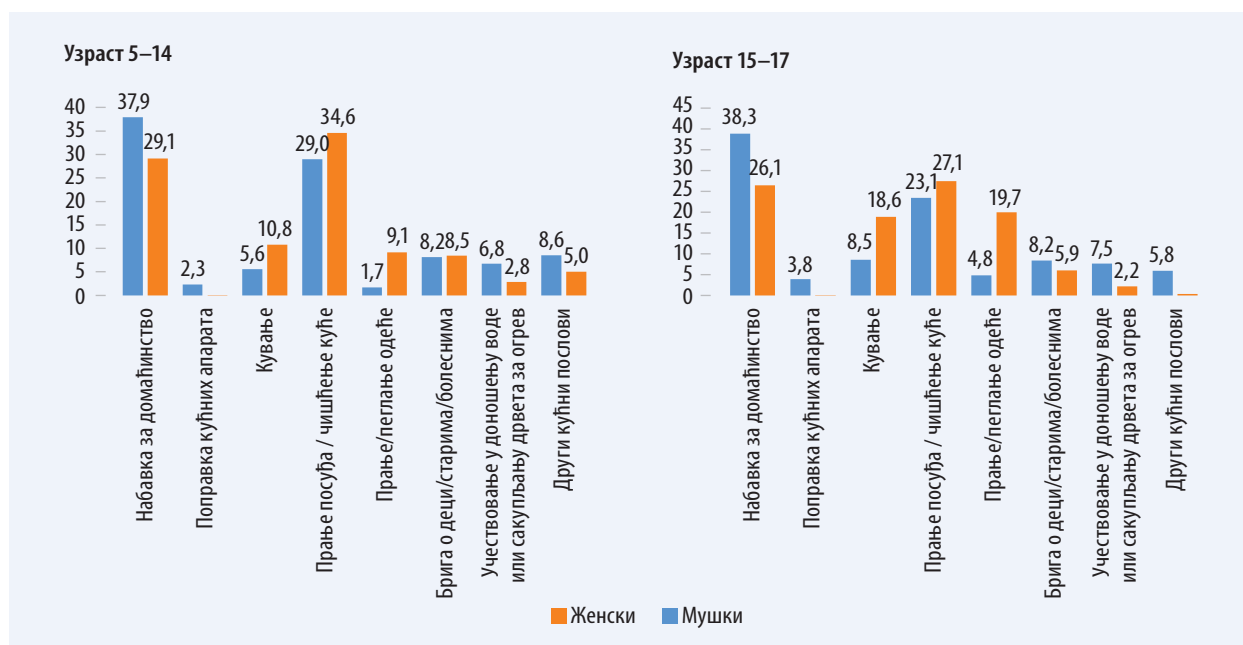

Напомена: Идентификован је мали број случајева код девојчица узраста 5–14 и дечака узраста 15–17 година који кућне послове обављају бар 21 сат недељно

Просечан број сати посвећених кућним пословима на недељном нивоу повећава се са годинама детета (Табела 14. Анекса). Деца узраста 5–11 година у просеку проведу 3 сата недељно обављајући кућне послове, а тај просек не варира у зависности од пола или области становања. Просечно недељно радно време се повећава на 4,5 сати за децу узраста 12–14 година и дуже је за девојчице него дечаке (5,2 наспрот 3,9 сати), као и у неурбаним у односу на урбана подручја (5,1 наспрот 4,1 сати). Деца узраста 15–17 година у просеку проводе 5,9 сати недељно обављајући кућне послове, а тај просек је већи за девојчице и у неурбаним подручјима.

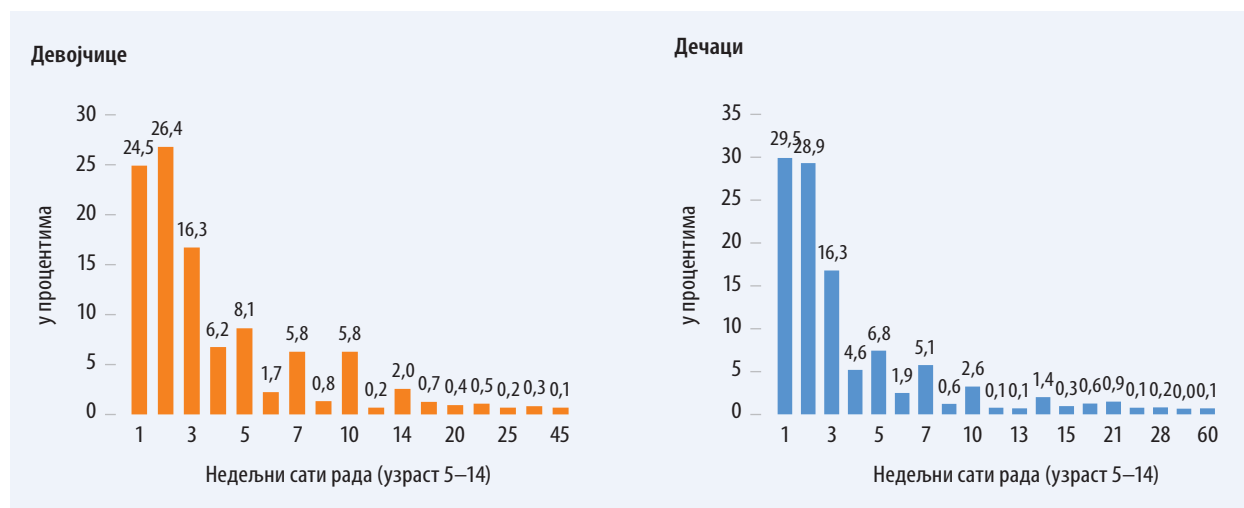
Око трећине деце у обе старосне групе иде у набавку за домаћинство. Трећина деце узраста 5–14 година чисти кућу или пере суђе, као и четвртина деце узраста 15–17 година. Кувањем се бави 8,4% деце узраста 5–14 и 14,4% деце узраста 15–17 година. Примећени су изражени родни обрасци са аспекта врсте послова — већи проценат дечака иде у набавку и по воду или дрво за огрев, а већи проценат девојчица кува, чисти, пере и пегла одећу (Слика 16).

Слика 16. Дистрибуција деце ангажоване на кућним пословима по врсти кућног посла, роду и узрасту

Легенда: Набавка (набавка за домаћинство); Поправке (поправка кућних апарата); Доношење воде/огрева (Учествовање у доношењу воде или сакупљању дрвета за огрев)

Већина деце узраста 5–14 година, 96,1% дечака и 95,6% девојчица, у просеку је ангажована на кућним пословима неколико сати недељно и максимално 10 сати недељно. Са аспекта времена које деца проводе у обављању кућних послова, 67,2% девојчица и 74,5% дечака у просеку ради од 1 до 3 сата недељно, а 21,6% дечака и 28,4% девојчица од 4 до 10 сати недељно (Слика 17).

Слика 17. Дистрибуција сати проведених у обављању кућних послова по полу

Напомена: Мали је број идентификованих случајева за више од 36 сати рада

Од 9,3% деце узраста 5–14 година која су изложена злоупотреби децјег рада, 8,6% обавља кућне послове бар један сат недељно. Процент деце изложене злоупотреби децјег рада која уопште не обављају кућне послове занемарљив је и износи само 0,8% (Табела 14).

Табела 14. Деца жртве злоупотребе децјег рада и деца која обављају кућне послове (% и број [у хиљадама] деце жртава злоупотребе децјег рада, узраста 5–14 година, по томе да ли такође [не]обављају кућне послове)

Индивидуалне основне промењиве		ИЗЛОЖЕНИ злоупотреби децјег рада, НЕ обављају кућне послове		ИЗЛОЖЕНИ злоупотреби децјег рада, ОБАВЉАЈУ кућне послове		ИЗЛОЖЕНИ злоупотреби децјег рада, укупно	
		%	Број	%	Број	%	Број
Пол	Мушки	0,9	3,1*	10,1	34,2	11,1	37,4
	Женски	0,6*	1,9*	6,9	22,0	7,5	23,9
Место становања	Урбано	0,3*	1,3*	5	19,4	5,3	20,8
	Остало	1,4	3,7*	13,8	36,8	15,1	40,5
Укупно		0,8	5,1	8,6	56,2	9,3	61,3

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Табела 15. показује просек сати које деца недељно проведу изложена злоупотреби децјег рада и обављајући кућне послове по узрасту, полу и месту становања. Деца узраста 5–14 година у просеку тако проводе 14,6 сати недељно, а старија деца, узраста 15–17 година, 28,7 сати недељно. Слично просечном радном времену у случају злоупотребе децјег рада, код млађе деце нема разлике у просечним часовима рада између дечака и девојчица, као ни између урбаних и неурбаних подручја. Разлике између урбаних и неурбаних подручја су примећене у случају старије деце.

Табела 15. Укупно време изложености злоупотреби децјег рада и проведено у обављању кућних послова (просечни недељни сати рада, деца изложена злоупотреби децјег рада, по узрасту, полу и месту становања)

Индивидуалне основне промењиве		Деца узраста 5–14 година	Деца узраста 15–17 година
		сати	сати
Пол	Мушки	14,4	28,5
	Женски	14,8	29,2
Место становања	Урбано	13,0	34,1
	Остало	15,4	27,2
Укупно		14,6	28,7

8 РЕЗИМЕ НАЛАЗА

Овај извештај представља резултате прве Анкете о злоупотреби децјег рада коју је Републички завод за статистику Србије спровео 2021. године. Анкета показује да је 9,5% деце узраста 5–17 година изложено злоупотреби децјег рада — односно 82.000 деце.

Распрострањеност злоупотребе децјег рада најнижа је за најмлађу децу, узраста 5–11 година (6,7%), расте на 15,1% за децу узраста 12–14 година, а пада на 10,1% за децу узраста 15–17 година. Разлика између полова повећава се са годинама старости — код деце узраста 15–17 стопа злоупотребе децјег рада износи 13,6% за дечаке и 6,3% за девојчице.

Стопа злоупотребе децјег рада виша је у неурбаним областима него у урбаним и ту се, слично односу пола и злоупотребе децјег рада, разлика повећава са годинама старости — у старосној групи 5–14, злоупотреба децјег рада износи 15,1% у неурбаним областима и 5,3% у урбаним, док у старосној групи 15–17 злоупотреба децјег рада износи 18,8% у неурбаним и 3,7% у урбаним областима.

Стопа злоупотребе децјег рада највећа је у региону Шумадије и Западне Србије, где износи 15,8% за децу узраста 5–14 година (у поређењу са националним просеком од 9,3%) и 16,7% за децу узраста 15–17 година (у поређењу са националним просеком од 10,1%).

Злоупотребу децјег рада најчешће налазимо у пољопривреди где је око 66% деце изложене злоупотреби децјег рада ангажовано у пољопривредним активностима; код девојчица постоји већа вероватноћа да ће радити у пољопривреди него код дечака. Око 27% деце ради у сектору услуга, у шта спада и рад у домаћинству. Већина деце свих узраста ангажована су као помоћни породични радници (око 60%). Међутим, разлике између старосних група постају приметне кад погледамо проценат деце која су запослена или похађају неплаћену обуку. Међу децом узраста 5–14 година, 25% похађа неплаћену обуку, 1,3% је у радном односу, док међу децом узраста 15–17 година, запослени представљају 24,4%, а удео оних на обуци пада на 7,8%.

Кад погледамо облике рада, деца узраста 15–17 година изложена злоупотреби децјег рада скоро искључиво су запослена (81%), док је већина деце узраста 5–14 година изложене злоупотреби децјег рада ангажована у производњи за сопствене потрене (20,5%) и у радном односу (51,4%).

Дужина рада деце повећава се са узрастом: деца узраста 15–17 година раде скоро два пута дуже недељно (23,3 сата) у поређењу са децом узраста 5–14 година (11,7 сати). Просечно радно време је дуже у пољопривреди (15,3 сати недељно) него у услужном сектору (11) — независно од пола и места становања. Вреди напоменути да већина деце комбинује рад и школовање и дужина рада представља важан фактор који може да утиче на учинак деце у школи.

Кад су у питању деца узраста 15–17 година на опасним пословима, 41,1% изложен је прашини, 30,7% ради са опасним машинама и уређајима (нпр. трактором), 19,7% ради у неудобном положају током дужег временског периода, а 11,2% изложено је екстремној хладноћи, врућини или влажности. Кад су у питању млађа деца, узраста 5–14 година, 41,7% је изложено екстремној хладноћи, врућини или високој влажности, 32,9% прашини, 25,2% ради у неудобном положају, а 23,8% ради са опасним машинама. Дечаци су изложенији здравственим ризицима од девојчица.

У Србији је уобичајено да се деца баве кућним пословима и већина деце ове задатке обавља у просеку пар сати недељно. Око 74% деце узраста 5–14 година и 91,8% деце узраста 15–17 година обавља кућне послове. Међутим, мали је проценат деце која кућне послове обављају 21 и више сати недељно — 0,9% деце узраста 5–14 година и 2,4% деце узраста 15–17 година. Требало би напоменути да обављање кућних послова дуже од 21 сата недељно представља злоупотребу децјег рада само за млађу децу. Просечан број сати проведен у обављању

кућних послова се повећава са годинама — 3 сата за децу узраста 5–11, 4,5 сата за децу узраста 12–14 и 5,9 сати за децу узраста 15–17 година.

Док је распрострањеност обављања кућних послова виша код девојчица него код дечака, родне разлике су занемарљиве са аспекта дугог трајања кућних послова (21 сати недељно или више). Примећене су родне разлике по питању врсте кућних послова. Већи проценат девојчица кува, пере, пегла веш и чисти, док дечаци више иду у набавку, доносе воду и скупљају дрва за огрев. Изразити обрасци код кућних послова су видни од најмлађег и трају до одраслог доба.

ЛИТЕРАТУРА

ETF (2021). Youth situation in Serbia. Employment, skills and social inclusion. European Training Foundation.

ILO (2018). Rapid Assessment on Child Labour in Agriculture in the Republic of Serbia. ILO: Geneva.

ILO (2018). Resolution to amend the 18th ICLS Resolution concerning statistics of child labour, 20th International Conference of Labour Statisticians Geneva, 10–19 October 2018.

Конвенција МОР Бр. 138. *Службени иласник СФРЈ — Међународни сџоразуми* 14/1982–676.

Република Србија (2017, рев. 2021). Посебан протокол за инспекцију рада за заштиту деце од злоупотребе децјег рада, укључујући и најгоре облике децјег рада и кршење децјих радних права.

Република Србија (2017). Инструкција за центре за социјални рад за заштиту деце од злоупотребе децјег рада.

Република Србија (2017). Инструкција за инспекторе који врше инспекцијски надзор за заштиту деце од злоупотребе децјег рада.

Република Србија (2017). Уредба о утврђивању опасног рада за децу.

Република Србија (2020). Инспекцијска контролна листа за злоупотребу децјег рада.

Република Србија (2021). Инструкција о начину рада установа социјалне заштите и организација социјалне заштите за пружање услуга социјалне заштите деци у заштити од злоупотребе децјег рада.

Република Србија, Закон о раду, *Службени иласник* 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 — одлука УС, 113/2017 и 95/2018 — аутентично тумачење.

Република Србија. Закон о финансијској подршци породици са децом, *Службени иласник* 113/2017, 50/2018, 46/2021 — одлука УС, 51/2021 — одлука УС, 53/2021 — одлука УС, 66/2021 и 130/2021.

Република Србија. Закон о потврђивању Конвенције МОР број 182 о најгорим облицима децијег рада и Препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика децијег рада, *Службени иласник СРЈ — Међународни сџоразуми* Н2/2003–1–15.

УН Конвенција о правима детета, *Службени иласник СФРЈ — Међународни сџоразуми* 15/90 и *Службени иласник СРЈ* 4/96 и 2/97. СФРЈ 1990.

УНИЦЕФ (2020). Истраживање о утицају пандемије Covid-19 на породице са децом у Србији, УНИЦЕФ.

ГЛОСАР

Дете	Конвенција УН о правима детета дефинише дете као сваку особу испод 18 година старости.
Злоупотреба децјег рада	Злоупотреба децјег рада се односи на рад за који су деца премлада или који може бити психолошки или физички штетан по њихово здравље и добробит. Оперативна дефиниција злоупотребе децјег рада је дата у Одељку 3. овог извештаја.
Рад у домаћинству	По Конвенцији бр. 189 „рад у домаћинству” означава рад који се обавља у или за домаћинство или домаћинства а „радник у домаћинству” означава било коју особу ангажовану на раду у домаћинству у контексту запослености. Рад деце у домаћинству представља генералну референцу на рад деце у сектору рада у домаћинству у дому треће стране или послодавца. Овај генерални концепт обухвата и дозвољене и недозвољене. ²⁵
Делатности	Рад у границама производње како је дефинише Систем националних рачуна. По Резолуцији IV 20. заседања Међународне конференције статистичара: „производња робе за сопствене потребе, запосленост, неплаћени рад у оквиру обуке, добровољни рад у тржишним и нетржишним јединицама (тј. државним и непрофитним институцијама које пружају услуге) и добровољни рад у домаћинствима која производе робу представљају облике рада у границама производње како је дефинише Систем националних рачуна”.
Запосленост	Запосленост обухвата сав рад који се обавља за друге у замену за зараду или профит.
Облици рада	XX Међународна конференције статистичара разликује следеће облике рада деце: рад у производњи за сопствене потребе, запосленост, неплаћени рад у оквиру обуке, добровољни рад и друге радне активности.
Опасан рад	Рад који, због своје природе или околности у којима се обавља, постоји вероватноћа да ће угрозити здравље, безбедност или морал деце. ²⁶ Опасни рад представља један од најгорих облика децјег рада.
Деца ван школе²⁷	Број деце званичног узраста за дати ниво образовања која нису уписана у школу.
Производња за сопствену употребу	Рад који подразумева производњу робе или услуга за сопствену финалну употребу, на пример пољопривредни производи које домаћинство конзумира.
Дозвољени лаки рад	Овај концепт произилази из члана 7. Конвенције МОП бр. 138, који прописује да националним законима, односно прописима може да се дозволи запошљавање или рад особама од 13 година старости (или 12 година старости у државама које су као минимални узраст за заснивање радног односа прописале 14 година) на лакшим радовима који нису штетни за њихово здравље или развој. Такође, не би требало да иду на штету њиховог похађања школе, њиховог учешћа у програмима професионалне оријентације или обуке које је одобрио надлежни орган или њихове способности да прате одређену наставу.
Неплаћене кућне услуге или послови	Неплаћене кућне услуге обухватају производњу услуга за сопствене потребе или, еквивалентно, производњу услуга у домаћинству и личних услуга у генералним границама производње од стране члана домаћинства а за потрошњу унутар сопственог домаћинства, које се обично називају „кућни послови”, као и добровољни рад у домаћинствима на производњи услуга за друге.

²⁵ МОП, [Злоупотреба децјег рада и рад у домаћинству](#).

²⁶ МОП, K182 — Конвенција о најгорим облицима децјег рада, 1999 (бр. 182).

²⁷ UNESCO-UIS, [UIS Glossar](#)

Неплаћени рад у оквиру обуке	Неплаћени рад који се обавља за друге у циљу стицања радног искуства или вештина.
Добровољни рад	Необавезни рад који се обавља за друге у замену за зараду.
Деца која раде	Ово су деца ангажована на свим активностима које потпадају под генералне границама производње како је дефинише Систем националних рачуна из 2008. Деца која раде обухватају сву децу испод 18 година старости ангажовану на било којим активностима производње робе или пружања услуга за друге или сопствене потребе.
Најгори облици дечјег рада²⁸	За сврхе Конвенције о најгорим облицима дечјег рада, 1999 (бр. 182) израз најгори облици дечијег рада обухвата: (а) све облике ропства или обичаја сличних ропству, као што су продаја и кријумчарење деце, дужничко ропство и кметство и принудни или обавезни рад, укључујући принудно или обавезно регрутовање деце за учешће у оружаним сукобима; (б) коришћење, набављање или нуђење детета ради проституције, производње порнографије или за порнографске представе; (ц) коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности, нарочито за производњу и кријумчарење дроге онако како су дефинисане релевантним међународним уговорима; и (д) рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце (члан 3) („опасни рад”).

²⁸ ILO, K182 — Конвенција о најгорим облицима дечјег рада, 1999 (бр. 182).

АНЕКС 1

СТАТИСТИЧКЕ ТАБЕЛЕ

Распрострањеност злоупотребе децјег рада

Табела 1 Анекса. Деца ангажована у делатностима, на опасним пословима и изложена злоупотреби децјег рада (% и број деце [у хиљадама] ангажоване у делатностима, на опасним пословима и изложене злоупотреби децјег рада, по старосним групама)

Категорија рада	Деца узраста 5–11		Деца узраста 12–14		Деца узраста 5–14		Деца узраста 15–17		Деца узраста 5–17	
	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број
Укупни број деце у датој старосној групи		453,4		203,0		656,4		205,5		861,8
Деца из дате старосне групе ангажована у датој делатности	6,2	28,2	13,6	27,6	8,5	55,9	20,4	41,8	11,3	97,7
Деца која само обављају опасне кућне послове	0,5	2,4	1,5	3,0	0,8	5,4	-	-	-	-
Деца изложена злоупотреби децјег рада у датој старосној групи	6,7	30,6	15,1	30,7	9,3	61,3	10,1	20,7	9,5	82,0
Опасни рад у датој старосној групи	1,4	6,3	3,9	7,9	2,2	14,2	10,1	20,7	4,1	35,0

Табела 2 Анекса. Деца ангажована у некој делатности (структура и број деце [у хиљадама] ангажоване у некој делатности, по старосној групи, полу, месту становања и региону)

		Деца узраста 5–11 ангажована у некој делатности		Деца узраста 12–14 ангажована у некој делатности		Деца узраста 5–14 ангажована у некој делатности		Деца узраста 15–17 ангажована у некој делатности		Деца узраста 5–17 ангажована у некој делатности	
		%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број
Пол	Мушки	58,4	16,5	65,8	18,2	62,1	34,7	65	27,2	63,4	61,9
	Женски	41,6	11,7	34,2	9,5	37,9	21,2	35	14,6	36,6	35,8
Место становања	Урбано	31,6	8,9	30,7	8,5	31,2	17,4	24,7	10,3	28,4	27,8
	Остало	68,4	19,3	69,3	19,2	68,8	38,4	75,3	31,5	71,6	69,9
Пол и место становања	Мушки, урбано	17,8	5,0	21,1	5,8	19,4	10,8	18,7	7,8	19,1	18,7
	Мушки, остало	40,7	11,5	44,8	12,4	42,7	23,9	46,3	19,4	44,2	43,2
	Женски, урбано	13,8	3,9	9,7	2,7	11,8	6,6	6	2,5	9,3	9,1
	Женски, остало	27,7	7,8	24,5	6,8	26,1	14,6	29	12,1	27,4	26,7
Регион	Регион Београда	17,5	4,9	11,7	3,2	14,6	8,2	17,9	7,5	16,0	15,7
	Регион Војводине	22,5	6,4	24,2	6,7	23,4	13,1	17,7	7,4	21,0	20,5
	Регион Шумадије и Западне Србије	47,8	13,5	49,5	13,7	48,7	27,2	42,6	17,8	46	45,0
	Регион Јужне и Источне Србије	12,1	3,4	14,6	4,0	13,3	7,5	21,8	9,1	17	16,6
Укупно		100	28,2	100	27,6	100	55,9	100	41,8	100	97,7

Табела 3 Анекса. Деца ангажована у некој делатности (проценат деце која [ни]су ангажована у некој делатности, по старосној групи, полу, месту становања и региону)

		Деца узраста 5–11 ангажована у некој делатности		Деца узраста 12–14 ангажована у некој делатности		Деца узраста 5–14 ангажована у некој делатности		Деца узраста 15–17 ангажована у некој делатности		Деца узраста 5–17 ангажована у некој делатности	
		Да %	Не %	Да %	Не %	Да %	Не %	Да %	Не %	Да %	Не %
Пол	Мушки	7,1	92,9	17,5	82,5	10,3	89,7	25,7	74,3	14	86
	Женски	5,3	94,7	9,6	90,4	6,6	93,4	14,7	85,3	8,6	91,4
Место становања	Урбано	3,3	96,7	7,3	92,7	4,5	95,5	8,7	91,3	5,5	94,5
	Остало	10,7	89,3	22	78	14,4	85,6	36,4	63,6	19,8	80,2
Пол и место становања	Мушки, урбано	3,5	96,5	10,3	89,7	5,4	94,6	12,3	87,7	7,1	92,9
	Мушки, остало	12,7	87,3	26	74	17,3	82,7	46,1	53,9	24	76
	Женски, урбано	3	97	4,5	95,5	3,5	96,5	4,5	95,5	3,7	96,3
	Женски, остало	8,7	91,3	17,1	82,9	11,3	88,7	27,3	72,7	15,4	84,6
Регион	Регион Београда	4	96	6,7	93,3	4,8	95,2	16,4	83,6	7,2	92,8
	Регион Војводине	5,1	94,9	12	88	7,3	92,7	13,4	86,6	8,7	91,3
	Регион Шумадије и Западне Србије	10,9	89,1	23,1	76,9	14,9	85,1	29,4	70,6	18,5	81,5
	Регион Јужне и Источне Србије	4,1	95,9	10,1	89,9	6	94	20,7	79,3	9,9	90,1
Укупно		6.2	93,8	13,6	86,4	8,5	91,5	20,4	79,6	11,3	88,7

Табела 4 Анекса. Деца која обављају опасне послове (% деце ангажоване на опасним пословима по старосној групи, полу, месту становања и региону)

%		Деца узраста 5–14 на опасним пословима		Деца узраста 15–17 на опасним пословима		Деца узраста 5–17 на опасним пословима	
		%	Број	%	Број	%	Број
Пол	Мушки	70,3	10.0	69,5	14.4	69,9	24.4
	Женски	29,7	4.2	30,5	6.3	30,1	10.5
Место становања	Урбано	12,3	1.8*	21,5	4.5	17,8	6.2
	Остало	87,7	12.5	78,5	16.3	82,2	28.7
Пол и место становања	Мушки, урбано	4,7	0.7*	15,8	3.3	11,3	3.9
	Мушки, остало	17,5	2.5	17	3.5	17,2	6.0
	Женски, урбано	67,3	9.6	49	10.2	56,4	19.7
	Женски, остало	10,5	1.5*	18,2	3.8	15,1	5.3
Регион	Регион Београда	70,3	10.0	69,5	14.4	69,9	24.4
	Регион Војводине	29,7	4.2	30,5	6.3	30,1	10.5
	Регион Шумадије и Западне Србије	12,3	1.8*	21,5	4.5	17,8	6.2
	Регион Јужне и Источне Србије	87,7	12.5	78,5	16.3	82,2	28.7
Укупно			14.2	100	20.7	100	35.0

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Табела 5 Анекса. Деца која обављају опасне послове (% деце у децјој популацији по старосној групи, полу, месту становања и региону)

		Деца узраста 5–14 на опасним пословима	Деца узраста 15–17 на опасним пословима	Деца узраста 5–17 на опасним пословима
		%	%	%
Пол	Мушки	3	13,6	5,5
	Женски	1,3	6,3	2,5
Место становања	Урбано	0,5*	3,7	1,2
	Остало	4,7	18,8	8,1
Регион	Регион Београда	0,4*	7,2	1,8
	Регион Војводине	1,4	6,4	2,6
	Регион Шумадије и Западне Србије	5,2	16,7	8,1
	Регион Јужне и Источне Србије	1,2*	8,6	3,1
Укупно		2,2	10,1	4,1

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Фактори домаћинства и заједнице у корелацији са злоупотребом децјег рада

Табела 6 Анекса. Распрострањеност злоупотребе децјег рада по кључним факторима домаћинства и заједнице (% деце жртава злоупотребе децјег рада по кључним карактеристикама домаћинства, узрасту и полу, за сваку категорију засебно)

Основни фактори домаћинства и заједнице		Деца узраста 5–14 изложена злоупотреби децјег рада			Деца узраста 15–17 изложена злоупотреби децјег рада		
		Мушки	Женски	Укупно	Мушки	Женски	Укупно
		Злоупотреба децјег рада	Злоупотреба децјег рада	Злоупотреба децјег рада	Злоупотреба децјег рада	Злоупотреба децјег рада	Злоупотреба децјег рада
Ниво образовања носиоца домаћинства	Нема	-	-	-	-	-	-
	Основно	24	16,8	20,2	31,3	7,1*	17,7
	Средње	22	12,7	17,9	13	9,7	11,4
	Терцијарно	21,9*	18,3*	20,2	1,3*	-	1,1*
Пол носиоца домаћинства	Мушки	10,7	13	11,4	16,4	8	12,4
	Женски	13,5	3,4	5,5	5,3*	1,9*	3,6

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Карактеристике злоупотребе децјег рада

Табела 7 Анекса. Злоупотреба децјег рада и радни статус (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада узраста 5–17 година, по радном статусу, полу и месту становања)

Појединачне основне променљиве			Радни статус			
			Помажући члан породице	Радник за сопствени рачун	Запослени	Укупно
Деца узраста 5–17 година	Пол	Мушки	59,1	14,2	26,7	100
		Женски	65,6	6,9*	27,5	100
	Место становања	Урбано	12,8	21,5	65,7	100
		Остало	80,9	7,6	11,5	100
	Укупно		61,4	11,6	27	100

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Табела 8 Анекса. Делатност и радни статус (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, по делатности, радном статусу и узрасту)

		Радни статус				
		Узраст	Помажући члан породице	Радник за сопствени рачун	Запослени	Укупно
Делатност	Пољопривреда	5–14	93,8	5,8*	0,4*	100
		15–17	85,6	1,2*	13,2*	100
	Услуге (укључујући рад у домаћинству)	5–14	15,4	21,8	62,8	100
		15–17	1*	27,9*	71,1	100
	Друго	5–14	-	-	-	-
		15–17	29,6*	21,6*	48,8*	100

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Табела 9 Анекса. Делатност и облик рада (% дистрибуција деце жртава злоупотребе децјег рада, по делатности, радном статусу и узрасту)

		Облик рада				
		Узраст	Деца ангажован у производњи за сопствене потребе	Запослена деца	Деца која раде у оквиру неплаћене обуке	Укупно
Делатност	Пољопривреда	5–14	13,6	86,4	-	100
		15–17	11,5*	86,5	2*	100
	Услуге (укључујући рад у домаћинству)	5–14	11,7	11,6*	76,6	100
		15–17	1,7*	76,8	21,5*	100
	Друго	5–14	-	-	-	100
		15–17	14,9*	46*	39,1*	100

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Временско трајање злоупотребе дечјег рада

Табела 10 Анекса. Временско трајање злоупотребе дечјег рада и делатност у којој су деца ангажована (просечан број радних сати на недељном нивоу, по делатности, узрасту, полу и месту становања)

Појединачне основне промењиве		Деца узраста 5–17 година					
		Делатност				Радни статус	
		Пољопривреда	Услуге (укључујући рад у домаћинству)	Индустрија	Запослени	Радник за сопствени рачун	Помажући члан породице
Пол	Мушки	16,1	11,2	26,2*	14,4	14	14,6
	Женски	14	10,5	-	13,7	10,4*	12,9
Место становања	Урбано	14,1	11,3	15*	10,9	17,5	8,3
	Остало	15,4	10,5	29,3*	20,9	7,8	14,3
Укупно		15,3	11	26,2*	14,2	13,2	14

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Кућни послови

Табела 11 Анекса. Учешће у кућним пословима (проценат и број [у хиљадама] деце која обављају кућне послове, по броју сати рада, узрасту, полу и месту становања)

Индивидуалне основне промењиве		Један или више сати недељно				21 или више сати недељно			
		Деца узраста 5–14 година		Деца узраста 15–17 година		Деца узраста 5–14 година		Деца узраста 15–17 година	
		%	Број	%	Број	%	Број	%	Број
Пол	Мушки	71,5	241.4	89	94.1	0,9*	3.0*	2,2*	2.3*
	Женски	76,2	242.7	94,7	94.5	0,9*	2.7*	2,6	2.6*
Место становања	Урбано	73	283.7	92,3	109.9	0,9*	3.3*	2,2	2.7*
	Остало	74,9	200.4	91,1	78.7	0,9*	2.4*	2,6	2.3*
Укупно		73,8	484.1	91,8	188.6	0,9	5.8	2,4	5.0

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

Табела 12 Анекса. Учешће у кућним пословима (проценат и број [у хиљадама] деце која обављају кућне послове, по броју сати рада, узрасту, полу и месту становања)

Индивидуалне основне промењиве		Један или више сати недељно		21 или више сати недељно	
		Деца узраста 5–17 година		Деца узраста 5–17 година	
		%	Бр.	%	Број
Пол	Мушки	75,7	335,5	1,2	5,4
	Женски	80,6	337,2	1,3	5,3
Место становања	Урбано	77,5	393,6	1,2	6,0
	Остало	78,8	279,1	1,3	4,7
Укупно		78,1	672,7	1,2	10,7

Табела 13 Анекса. Временско трајање кућних послова (просечни недељни сати provedени у обављању кућних послова, по узрасту, полу и месту становања)

Индивидуалне основне промењиве		Деца узраста 5–11	Деца узраста 12–14	Деца узраста 5–14	Деца узраста 15–17	Деца узраста 5–17
Пол	Мушки	3,0	3,9	3,4	5,0	3,8
	Женски	3,0	5,2	3,9	6,7	4,6
Место становања	Урбано	2,9	4,1	3,3	5,3	3,9
	Остало	3,3	5,1	4,0	6,7	4,7
Укупно		3,0	4,5	3,6	5,9	4,2

Табела 14 Анекса. Врсте кућних послова (% дистрибуција деце која обављају кућне послове бар један сат недељно, по врсти кућног посла, узрасту, полу и месту становања)

Индивидуалне карактеристике	Деца узраста 5–14			Деца узраста 15–17			Деца узраста 5–17		
	Мушки	Женски	Укупно	Мушки	Женски	Укупно	Мушки	Женски	Укупно
Пол	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3
	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3
	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3
	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3	37,9	2,3	2,3
Место становања	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8
	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8
	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8
	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8	33,9	0,8	0,8
Мушки, урбано	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8
	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8
	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8
	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8	38,4	1,8	1,8
Пол и место становања	37,3	3	3	37,3	3	3	37,3	3	3
	37,3	3	3	37,3	3	3	37,3	3	3
	37,3	3	3	37,3	3	3	37,3	3	3
	37,3	3	3	37,3	3	3	37,3	3	3
Женски, урбано	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*
	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*
	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*
	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*	30,2	0*	0*
Женски, остало	27,6	-	-	27,6	-	-	27,6	-	-
	27,6	-	-	27,6	-	-	27,6	-	-
	27,6	-	-	27,6	-	-	27,6	-	-
	27,6	-	-	27,6	-	-	27,6	-	-
Укупно	33,1	1,1	8,4	32	5,7	8,3	33,1	1,1	8,4

Напомена: * — Мали број идентификованих случајева

АНЕКС 2

МЕТОДОЛОГИЈА АНКЕТЕ

У овом одељку је описана методологија анкете, њен обим и обухват, циљна популација, дизајн упитника, дизајн узорка, детаљи о прикупљању података, фаза пре тестирања и излазак на терен, обрада података, стопе одговора и пондери коришћени у извештају, као и ограничења анкете.

Позадина и образложење

Како би се генерисале квантитативне информације о опсегу и карактеристикама, узроцима и последицама економских и неекономских активности које деца обављају, а нарочито о злоупотреби децјег рада и опасним пословима, у оквиру пројекта „Мерење, подизање свести и ангажовање политика ради унапређења борбе против злоупотребе децјег рада и принудног рада“ (MAP'16), ILO/FUNDAMENTALS је подржао спровођење модуларне Националне анкете о злоупотреби децјег рада (НАЗДР) у Србији 2021. године.

Ово је била прва Национална анкета о злоупотреби децјег рада у Србији. Примењен је модуларни приступ, тј. модул о злоупотреби децјег рада је додат годишњој Анкети о радној снази. Подаци о злоупотреби децјег рада су претходно били доступни само из истраживања вишеструких показатеља (MICS), које прикупља информације о више димензија добробити деце као што су исхрана, здравље, образовање и заштита. Имплементација модуларне НАЗДР омогућава прикупљање напредних података о активностима деце уз помоћ детаљног упитника који је заснован на моделу упитника МОР.

У циљу успешног спровођења НАЗДР 2021. у Србији, ILO/FUNDAMENTALS је пружио техничку подршку, помоћ у развоју упитника и методологије анкетирања, обуку особља које је учествовало у истраживању и, коначно, анализу података и налаза.

Опсег и покриће анкете

Анкета о злоупотреби децјег рада (НАЗДР) је у Републици Србији по први пут спроведена 2021. године као модул Анкете о радној снази (АРС). Овај модул је примењен у узоркованим домаћинствима са децом узраста 5–17 година. У анкетираним домаћинствима, чланови домаћинства су прво били анкетирани у оквиру АРС-а, а потом су им постављана питања из НАЗДР. У случају НАЗДР одговоре за млађу децу, узраста 5–14 година, давали су родитељи или други законски заступници. Старија деца, узраста 15–17 година, углавном су сама одговарала на питања у присуству родитеља или законског старатеља.

Циљ Анкете о радној снази

Сврха АРС-а је да прати, мери и процењује економске и друштвене трендове у Републици Србији. АРС се спроводи у складу са стандардима и препорукама Међународне организације рада (МОР), као и Евростатовом регулативном са аспекта методологије, организације, поступка узорковања, дизајна упитника и дефиниција запослености и незапослености. Методологија, дефиниције и класификације, усклађени са међународним стандардима, омогућавају поређење већине података АРС-а са еквивалентним подацима из других земаља, нарочито европских.

Главни циљ APC-a је прикупљање података о три главна узајамно искључива контингента становништва: запосленима, незапосленима и лицима која нису део радне снаге. Што се запослених тиче, APC поставља питање о њиховом радном статусу (самозапослени, запослени или помажући чланови домаћинства), врсти предузећа у ком раде, правима на раду, занимању и делатности, радном времену, додатним пословима (ако постоје) и приходима запослених. Кад су у питању незапослени, APC поставља питања о начину на који траже посао, дужину периода који су провели тражећи посао и претходном радном искуству. Такође, анализирају се демографске, социоекономске, образовне и друге карактеристике (старост, пол, место становања).

Резултати анкете се објављују у агрегираном облику, чиме се обезбеђује потпуна поверљивост информација о домаћинствима и појединцима, у складу са одредбама Закона о званичној статистици. Подаци се објављују једном квартално или једном годишње.

Од 2021. године APC је усклађена са последњом Уредбом Евростата (ЕУ) 2019/1700, што је подразумевало потпуно промену упитника и методологије. Методологија је ревидирана како би се унапредио садржај анкете и омогућило прецизније праћење кретања на тржишту рада које доживљава сталне промене динамике и структуре. Нови стандардизовани упитник доприноси бољем квалитету и упоредивости на међународном нивоу.

Измене APC-a из 2021. године се углавном односе на дефиниције и спецификације одређених категорија популације на тржишту рада — запослених, незапослених и лица ван радне снаге — као и на опсег променљивих посвећених додатним карактеристикама.

Измена у дефиницијама је резултат одредби „Резолуције о статистици рада, запошљавању и недовољној искоришћености рада“ која је 2013. године усвојена на XIX Међународној конференцији статистичара рада (МКСР) и чију примену препоручује МОР.

У неке од најважнијих методолошких промена спадају искључивање из контингента запослених оних лица која производе робу и услуге углавном за потребе сопствене потрошње и, у мањем обиму, за размену на тржишту. Уведена су нова питања а нека постојећа су преформулисана како би се адекватније мерила кретања на тржишту рада попут растуће флексибилности запошљавања, затим како би се прецизније идентификовале препреке за учешће на тржишту рада, како би се дефинисале ефикасније методе за тражење посла, како би се обезбедило прецизније мерење одсуствовања и разлози за њега, те самим тим број сати проведених на раду и ван њега, као и да би се омогућила детаљнија анализа пословне структуре самозапослених.

Циљ анкете о злоупотреби децјег рада

Модуларни извештај НАЗДР у Србији из 2021. године разматра феномен злоупотребе децјег рада са различитих аспеката, тачније аспекта обима, дистрибуције, природе, узрока и последица. Статистика о злоупотреби децјег рада прикупљена кроз анкету обухвата информације, између осталог, о ситуацији детета и нивоу његовог образовања, детаљни опис врсте послова које дете обавља, услове (укључујући радно време и исплату) под којима је дете ангажовано и опасности по здравље детета на раду, укључујући болест или повреду на раду настале као резултат рада и злостављање на раду. Анкета такође обухвата и неплаћене услуге у домаћинству како би размотрила врсте кућних послова које деца обављају и колико времена проводе обављајући их, у складу са XX резолуцијом МКСР.

Међународни статистички стандарди о злоупотреби децјег рада циљну популацију за мерење злоупотребе децјег рада дефинишу — „сва лица узраста 5–17 година, где се старост мери као број пуних година на последњем дететовом рођендану“.

Док је дугорочни циљ анкете да допринесе делотворној елиминацији злоупотребе децјег рада у Србији, њен непосредни циљ је да пружи квантитативне, поуздане и ажуриране податке о злоупотреби децјег рада у Србији за сврхе осмишљавања и примене делотворних политика и интервенција на пољу борбе против злоупотребе.

требе децјег рада као и праћења кретања злоупотребе децјег рада у земљи. Општи циљеви модуларне НАЗДР 2021. у Србији могу се описати као унапређивање информација о деци ангажованој у економским активностима, изложеној злоупотреби децјег рада и злоупотреби децјег рада у облику опасних послова у Србији, путем прикупљања података и детаљне анализе.

Специфични циљеви модуларне НАЗДР 2021. у Србији јесу да:

- процени обим, карактеристике, узроке и последице ангажовања деце узраста 5–17 година у радним активностима
- преточи националне законске дефиниције злоупотребе децјег рада и опасног рада у статистичке показатеље
- утврди распрострањеност злоупотребе децјег рада, опасног рада, неплаћених услуга у домаћинству и опасних неплаћених услуга у домаћинству по полу, узрасту, области становања (урбана/остала) и географском разврставању анкете (по регионима)
- процени истовремено ангажовање деце узраста 5–17 година у једној или више активности: деца која само раде; деца која се само школују; деца која комбинују школу и рад; и деца која нити раде нити похађају школу (по полу, узрасту и радном статусу).

Првобитно је планирано да се НАЗДР спроведе у другом кварталу 2020. Услед избијања пандемије вируса COVID-19 и уведених мера за ограничење ширења инфекције, анкета је одложена за 2021. Онда је 2021. године Анкета организована у другом кварталу (април–јун). Овај квартал је одабран јер током њега деца иду у школу, што је омогућило анализу везе између школе и рада. У првом месецу анкетирања (априлу) није спроведено довољно разговора, па је одлучено да се анкетирање настави и током првог месеца трећег квартала, како би анкетирање обухватило предвиђени број деце. Продужење периода спровођења анкете имало је позитиван ефекат пошто је идентификован већи број деце ангажоване на неком облику рада јер је школска година била званично завршена и деца су имала више времена за друге активности.

Анкета је реализована на терену и путем телефона уз помоћ CATI (анкетирање уз помоћ лаптопова на терену) и CATI (анкетирање телефоном) методе за прикупљање података. Анкета о злоупотреби децјег рада је спроведена само у домаћинствима са децом узраста 5–17 година. Апликација за уношење података је креирана тако да се за млађу децу, узраста 5–14 година, упитник о злоупотреби децјег рада отвара након демографског одељка APC-а, док се за старију децу, узраста 15–17 година, модул о злоупотреби децјег рада отвара након попуњавања свих других одељака APC-а пошто се у тој анкети подаци о раду прикупљају за лица од 15 и више година.

Циљна популација и популација покривена анкетом

За Анкету о злоупотребу децјег рада употребљена је иста циљна популација као за APC. Та циљна популација обухвата домаћинства и појединце/децу у приватним домаћинствима (неинституционалним) на територији Републике Србије (без Косова и Метохије) што представља уобичајену популацију. Уобичајена популација се састоји од лица која живе на територији Републике Србије која је њихово пребивалиште непрекидно бар 12 месеци у континуитету. Они који су се доселили у своје пребивалиште током 12 месеци пре референтног периода припадају том пребивалишту уколико намеравају да у њему остану бар годину дана. Они који живе у колективним домаћинствима (нпр. студентским и ученичким домовима, домовима за децу и омладину са сметњама у развоју, домовима за посебно рањиву децу, старачким домовима, домовима за одрасле са инвалидитетом и манастирима) нису обухваћени анкетом. Анкетирана популација је ограничена на сва домаћинства у области пописаним областима у којима је постојало бар 20 домаћинства у време пописа становништва из 2011. године. Популација обухваћен анкетом је опала за 1,5% у односу на циљну популацију.

Упитник

Главни одељци упитника Анкете о злоупотреби децјег рада су:

- Похађање школе (за текућу и претходну школску годину) — како би се проценио степен похађања школе и његова интеракција са злоупотребом децјег рада.
- Облици рада — овај одељак је утврђивао да ли деца раде или не, на ком облику рада су ангажована (запосленост, производња за сопствене потребе и рад у оквиру обуке), као и дужину радног времена.
- Карактеристике главног посла (делатност, занимање, радни статус, врста и сума накнаде, место и разлог за рад, опасна природа рада и здравствени проблеми у вези са радом) — овај одељак је омогућавао разумевање главних карактеристика посла на којем деца проводе најдуже времена и питања из њега се постављају само деци која раде.
- Опасни рад — уз помоћ овог одељка се проценило да ли су деца ангажована на опасним активностима које су штетне по њихов развој и забрањене националним законодавством.
- Неплаћене кућне послове — овај одељак прикупља одговоре за сву децу, било да раде или не, јер сва деца могу обављати кућне послове.

Пошто је анкета реализована у јулу, када је текућа школска година већ била готова, прва четири питања из упитника НАЗДР која се односе на похађање школе прилагођена су ситуацији након завршетка школске године.

Дизајн упитника

Рад на упитнику НАЗДР је почео у децембру 2019, али због пандемије COVID-19 није завршен до почетка априла 2021.

Успостављен је технички радни одбор који је свој први званични састанак одржао у марту 2020. Одбор се састојао од представника министарства, државних институција, просветних установа, групе радника и послодаваца и других релевантних кључних актера. Уз подршку МОР-а, њихови коментари и сугестије су били драгоцени за комплетирање упитника НАЗДР.

НАЗДР је такође искористила когнитивно тестирање како би обезбедила разумљивост и јасноћу упитника. Тестирање је спроведено током децембра 2020. у три регионалне канцеларије — Панчеву, Смедереву и Београду — са циљем покривања највеће могуће лепезе разноликих домаћинства: из урбаних и осталих подручја и са различитим нивоима стручне спреме и економског статуса родитеља. Питања су постављана родитељима деце узраста 5–17 година у укупно 15 домаћинстава која су добила ваучере у знак захвалности за учешће у тестирању. Након когнитивног тестирања бројна питања су ревидирана, методолошки водич за анкетаре је проширен а у упитник су код питања која су сматрана нејасним додате напомене. Све ово је допринело томе да и анкетари и испитаници боље разумеју упитник. Због бројних промена унесених у упитник одлучено је да се спроведе и други круг когнитивног тестирања како би се размотриле промене. Други круг је такође организован у три регионалне канцеларије — Новом Саду, Ужицу и Београду — на почетку 2021. са 15 разноликих домаћинстава. Други круг тестирања је потврдио да је упитник разумљивији након измена.

Иако је Анкета спроведена током пандемије COVID-19, анкетари се нису сусрели са већим проблемима. Сви су се придржавали прописаних мера за спречавање преношења вируса. Теренски анкетари су могли да по потреби анкетирање обаве путем телефона. Ово је опција која је примењивана само у неколико случајева и није утицала на резултате.

Иако Анкета о злоупотреби децјег рада није била посебно осмишљена да обухвати ромска насеља, ромска популација је била покривена анкетом; анкетирано је 4,15% ромске деце узраста 5–17 година. Већина анкетиране деце узраста 5–17 година је било српске националности (84%). Друге националности су биле мање заступљене, и то: Роми (4,1%), Бошњаци (3,9%), Мађари (2,7%), а удео других националисти је био премали да би био релевантан.

Дизајн и примена узорковања

Оквир узорковања и одабир узорка

Као оквир за одабир пописаних области и домаћинстава употребљен је Попис становништва из 2011. године. Све пописане области са 19 или мање домаћинстава искључене су, што је узорак смањило за 1,5 процентних поена у односу на циљну популацију.

Дизајн узорковања

Квартални узорак се састојао од четири засебна подузорка који су одабрани у складу са истим системом узорковања. Јединице прве фазе (пописане области) одабране су систематски, са вероватноћом пропорционалном броју лица старости 15 и више година. У сваком слоју, пописане области су сортиране по општини којој припадају и редном броју у оквиру општине. Оваква систематска селекција омогућила је висок ниво имплицитне географске стратификације и обезбедила делотворну дистрибуцију узорка. Јединице друге фазе (домаћинства) одабрана су са истим вероватноћама (једноставна насумична селекција).

Тип узорка

АРС користи стратификовани двофазни приступ груписаног узорковања. Узорак пописаних области (група домаћинства) бира се у првој фази. У другој фази се бира узорак домаћинства у свакој пописаној области. Пописане области као примарне јединице узорковања су стратификоване у складу са типом насеља (урбано и остало) као и територијом на нивоу НСТЈ 3 (25 области).

Ротациона шема и расподела узорка

АРС је заснована на систему ротационог узорковања, где се свако домаћинство појави у узорку четири пута. Примењена је ротациона шема 2–2–2. За сваки квартал су додељена четири подузорка (ротирајуће групе). Сваки квартал (Q) у узорку укључивао је једну нову ротирајућу групу, две ротирајуће групе из претходног квартала (Q1) и једну ротирајућу групу из Q3. На основу примењеног ротационог система, свако домаћинство и лице одабрано у узорку је интервјуисано четири пута у року од 18 месеци, тј. свако домаћинство и лице били су део узорка два узастопна квартала, затим су два квартала били ван узорка а онда су два узастопна квартала били у узорку.

Примењени ротациони систем је заснован на преклапању узорка током два узастопна узорка, као и током истог квартала у две узастопне године. То је омогућило ефикасан план узорковања за мерење промена у односу на претходни квартал, као и у односу на исти квартал претходне године. Пропорционална алокација узорака, по броју лица старости 15 и више година, у оквиру типа насеља и територије, благо је коригована како би се добиле прецизније процене на нивоу области.

Прелаз на континуирану периодичност анкете захтевао је дистрибуцију узорка током одређеног временског периода. Сваки подузорак алоциран у одређени квартал униформно и насумично је дистрибуиран на 13 недеља, а сваке четврте године кад посматрамо 53 недеље, узорак за једна квартал (први или четврти) дистрибуиран је на 14 недеља.

Стопе одговора и пондерисање

Стопа одговора

Планирана величина узорка за квартал је била 19.240 домаћинстава. Очекивано је да ће бити анкетирано око 3.600 деце узраста 5–17 година. Због пандемије COVID-19, добијен је већи број неодговора и само 2.696 деце је анкетирано у другом кварталу 2021. године. Управо зато је Анкета и продужена још четири недеље (један месец). Коначан број деце у узорку је износио 3.471. Стопа одговора на АРС анкету са модулом за злоупотребу децјег рада у другом кварталу 2021. године је износила 59% у односу на планирану величину узорка.

Систем процене — пондерисање

Како би се добили репрезентативни резултати посматране опште популације, сваком домаћинству и лицу у узорку су додани пондери узорка. Главну компоненту пондера представља реципрочна вредност производа вероватноћа одабира у свакој фази у сваком узоркованом слоју и представља базни пондер (пондер дизајна). Услед проблема осипања узорка кроз таласе и неодговоре домаћинстава, пондери дизајна су кориговани, узимајући у обзир број завршених пописаних области, број домаћинстава у којима је анкета завршена и број деце узраста 5–17 година која се уклапају у критеријуме и чије је анкета завршена. Пошто је број деце узраста 5–17 година био мањи од очекиваног и анкета се спроводила месец дана (четири недеље) дуже, пондери су прилагођени у складу са бројем недеља анкете (укупно 17 недеља), где је коришћен пондерисани просек процена за други квартал 2021. и први месец трећег квартала 2021. године (тачније, фактори прилагођавања 13/17 и 4/17).

Коначни пондери су добијени путем калибрације. Додатне промене обухваћене поступком калибрације су биле: дистрибуција популације по полу, старосним категоријама и саставу домаћинства на нивоу НУТС 2, уколико домаћинство и свако лице из релевантног домаћинства имају исти коначни пондер, што је обезбедило константне процене на основу домаћинства и на основу лица. Захтеви који су морали да буду испуњени током израчунавања фактора калибрације су: дистрибуција популације по полу (две групе); деце по шест старосних група (0–4, 5–7, 8–9, 10–11, 12–14, 15–17), старосној групи лица 18–24 година, десетогодишње старосне групе уз лица од 25 година и више (шест група) на нивоу региона (ниво НУТС 2) и дистрибуција домаћинстава по броју чланова (шест група) на нивоу региона.

Фаза пре тестирања

Пилот-анкета о злоупотреби децјег рада је организована од 1. до 6. априла 2021. године. Двоје анкетара из Београда, један теренски анкетар а други анкетар преко телефона, спровели су анкетање. Било је прецизирано да 20 домаћинстава мора да буде анкетирано уз помоћ CATI методе прикупљања података, а других 20 уз помоћ CATI методе. Пилот-анкета је одрађена у домаћинствима одабраним из узорка Анкете о радној снази, специфично онима са децом узраста 5–17 година.

Анкетари су обучени за спровођење пилот-анкете, што је обухватало и сврху анкетања и облике децјег рада. Сва питања из упитника су представљена и објашњена. Поред тога, објашњено им је како да дају увод члановима домаћинства пре него што почну да постављају питања о злоупотреби децјег рада.

Главни циљ пилот-анкете било је тестерисање апликације о злоупотреби децјег рада која је додата апликацији Анкете о радној снази. Током тестирања, анкетари нису наишли на техничке проблеме са апликацијом, али су предложили следеће измене:

- Додавање следећих шифри класификацији делатности: 981 (делатност домаћинства која производе робу за сопствене потребе) и 982 (делатност домаћинства која обезбеђују услуге за сопствене потребе).
- Додавање следећих шифри класификацији занимања: 6310 (земљорадник за сопствене потребе), 6320 (узгајивач стоке за сопствене потребе), 6330 (ратарско-сточарски произвођач за сопствене потребе) и 6340 (рибари, ловци, замкари и сакупљачи шумских плодова за сопствене потребе).

Ова занимања и делатности су избачени из APC-а почетком 2021. у складу са Уредбом 2019/1700 Европског парламента и Савета која је усклађена са XIX Међународном конференцијом статистичара рада. По овом пропису, производња за сопствене потребе не спада у плаћену запосленост која се мери Анкетом о радној снази. Међутим, пошто се ова врста делатности мери Анкетом о децјем раду, препоручено је да ове шифре буду поново унете у класификацију која ће се користити за ову анкету.

Анкетари који су учествовали у пилот-анкетирању питали су како да бележе активност деце која стварају садржаје на онлајн-платформама. Након консултације са представницима МОР-а, узимајући у обзир да није било времена за додатна питања, донесена је одлука да ће деца која зарађују новац на овај начин бити прибележена кроз питање бр. 5 (Да ли је током посматране седмице **дете** обављало било какав рад плаћен новцем или у натури, чак и у трајању од само сат времена?); уколико је анкетар добио одговор „Да” може да користи посебну шифру занимања: 5242 — креирање садржаја на Јутјубу или другим друштвеним мрежама). Деца која не зарађују новац на овај начин, чак и уколико креирају онлајн садржај би одговорила „Не” на питање бр. 5.

Анкетари су питали како да у пилот-анкети евидентирају децу која иду у вртић; објашњење коју су добили је да у случају те деце упишу одговор „Не” на питања бр. 1 (Да ли **дете** похађа школу или предшколску установу током текуће школске године?) и 3 (Да ли је **дете** похађало школу или предшколску установу током претходне школске године?) — пошто вртић није део школског или предшколског образовања.

Током пилот-анкете анкетирано је 67 деце. Дистрибуција по старосним групама је приказана овде.

Дистрибуција по старосним групама	
Узраст	Учесталост
од 5 до 9	18
од 10 до 14	29
од 15 до 17	20

Кад је у питању рад, евидентирано је само троје деце ангажоване на неком облику рада. Један седамнаесто-годишњак је био ангажован у делатности Пољопривреда — мешовита пољопривредна производња као помажући члан домаћинства без накнаде. Друго двоје деце (15 и 17 година старости) радила су у породичним предузећима (производња готових јела) као помажући чланови домаћинства, такође без накнаде. Сво троје деце је ишло у средњу школу.

Пилот-анкета је успешно завршена а анкетари који су је спроводили су, током обуке која је организована за београдске анкетаре, поделили своја искуства са осталима.

Обука анкетара и супервизора

Обука за анкетаре који су учествовали у Анкети о злоупотреби децјег рада одржана је почетком априла 2021. године. Прва обука, одржана 06. априла 2021, била је намењена београдским анкетарима и њу је похађало пет теренских анкетара, пет анкетара који су испитивање обављали преко телефона и три супервизора из Београда. Одржана је у просторијама Републичког завода за статистику Србије, уз пуно поштовање мера за заштиту од вируса COVID-19. Одржали су је чланови групе за APC.

Учесници су обавештени да ће се анкетирање спроводити током целог другог квартала 2021. (април, мај и јун), да ће модул бити додаток Анкете о радној снази и да је узорак исти као за APC, што значи да важи иста дистрибуција узорка у времену и географској области. Наглашено је да су референтне недеље исте за APC и НАЗДР. Објашњено је да ће се НАЗДР спроводити у домаћинствима са децом узраста 5–17. Теренски анкетари су информисани да домаћинства могу анкетирати путем телефона уколико чланови домаћинства, због пандемије вируса COVID-19, не желе да буду анкетирани уживо.

Након увода, представљени су циљеви НАЗДР у Србији. На обуци су разматрани различити облици рада које деца обављају, као и разлике између дозвољених и недозвољених облика децјег рада. Представљена је и одредба Закона о раду Републике Србије која се односи на рад деце узраста 15–18 година. Наглашено је да ће циљна популација бити иста као за APC. Посебна пажња је посвећена истицању да појединачни подаци прикупљени током анкете треба да буду посматрани као стриктно поверљиви.

Остатак обуке био је посвећен упитнику о злоупотреби децјег рада, нарочито методолошким објашњењима за сваки одељак и свако питање. Дата су и објашњења о апликацији за уношење података. Објашњене су лаке и тешке грешке, као део логичке контроле, које се појављују након уношења нелогичних или недозвољених вредности. Појашњено је да су сви филтери и прескакања повезани са одређеним питањима из упитника уграђени у апликацију.

Друга обука, одржана 08. априла 2021, била је за анкетаре из регионалних одељења и похађало је 30 теренских анкетара из 15 регионалних одељења (Суботица, Нови Сад, Зрењанин, Панчево, Сремска Митровица, Шабац, Ужице, Краљево, Крагујевац, Зајечар, Лесковац, Ниш, Нови Пазар и Смедерево). Барем један анкетар из сваког регионалног одељења радио је на Анкети о злоупотреби децјег рада по месец дана. Сви анкетари су имали претходно искуство са спровођењем APC-а. Друга обука је организована онлајн са теренским анкетарима из регионалних одељења и спроведена на исти начин као и прва. Обука је снимана, а снимак је прослеђен свим регионалним одељењима.

Теренски рад

Податке о Анкети о злоупотреби децјег рада P3C је прикупљао током другог квартала и првог месеца трећег квартала 2021. Након првог месеца анкетирања, када је реализација била испод оне планиране на основу реализације из 2019, анкета је, у складу са споразумом између представника МОР-а и P3C-а, продужена на први месец трећег квартала, тако да је анкета укупно трајала четири месеца — од априла до јула. Теренско истраживање је спроведено од 12. априла до 15. августа, пошто се прикупљање података на терену обавља у периоду од две недеље након референтне недеље. Референтне недеље су наведене за свако домаћинство у узорку.

Коришћена су два метода за прикупљање података: теренско анкетирање (CAPI) које представља анкетирање лицем у лице на терену уз помоћ лаптопа. Оно је спроведено у 16 од 24 округа широм Републике Србије. CAPI метод прикупљања података се користи за домаћинства која су се у узорку APC-а нашла по први пут, као и за домаћинства која су већ анкетирана, али нису оставила број телефона за контакт.

Анкетирање путем телефона (CATI) представља лично анкетање путем телефона из кол-центра. CATI метод прикупљања података користи се за домаћинства која су се у узорку нашла по други, трећи и четврти пут и која су оставила број телефона за контакт. CATI је организован из кол-центра смештеног у просторијама РЗС-а у Београду. Да би спровели анкетање преко телефона, анкетари су имали већ прикупљене податке из претходних таласа АРС-а, који се онда потврђују и ажурирају по потреби. Пошто је НАЗДР спровођена по први пут, телефонски анкетари су морали да прикупе све податке из Упитника о злоупотреби дејег рада.

У самом процесу прикупљања података био је ангажован 21 анкетар. На терен је изашло 16 анкетара, по 1 у сваком регионалном округу и 2 анкетара у Београду (због већег узорка). Сви анкетари су обучени на једној од две претходно описане обуке почетком априла.

Пошто су подаци прикупљани током пандемије вируса COVID-19, анкетари су се придржавали прописаних здравствених мера за спречавање заразе. CATI анкетари су анкетање могли да обаве телефонским путем уколико чланови домаћинства нису желели да буду анкетирани уживо. Током анкетања, чланови АРС тима били су у сталној комуникацији са ангажованим анкетарима. Сви проблеми, углавном у вези са методолошким објашњењима решавани су. АРС тим је такође био у комуникацији са представницима МОР-а и извештавао их о напретку.

Анкета о злоупотреби дејег рада је спроведена на истом узорку који се користи за АРС. Укупна планирана величина узорка за четири месеца НАЗДР је износила 25.653 домаћинства. Током саме анкете је пронађено укупно 2.347 домаћинстава са децом узраста 5–17 година. Од ових домаћинстава, 2.325 је учествовало у НАЗДР, што је стопа одговора од 99,1%. Укупан број деце потребног узраста у анкетираним домаћинствима је износио 3.471.

Теренски и телефонски анкетари се нису сусретали са проблемима у разумевању упитника и поступак прикупљања података је прошао без икаквих проблема. Анкетари су пријавили бољу сарадњу у осталим (такозваним неурбаним) подручјима. Родитељи су углавном пријављивали ако су им деца радила. Апликација за уношење података је добро функционисала и током теренског и током телефонског анкетања.

Током истраживања, три супервизора су задужена да проверавају већ прикупљене податке тако што ће поново позивати домаћинства (контрола са провером податка). Супервизори су пратили и проверавали рад анкетара и упозоравали их уколико је било потребе за побољшањима да би анкета могла да се спроведе уз минималну количину грешака. Анкетари су такође контактирали супервизоре и чланове АРС тима уколико су имали нека питања или проблеме. На истраживању је радио и надзорни шифрант који је шифровао материјал са теренског анкетања и проверавао материјал са телефонских разговора. Шифровање је, у складу са тренутно одобреним класификацијама, одрађено за занимања и делатности радно ангажоване деце и потом је благо измењено како би се укључила и производња за сопствене потребе.

Обрада података

Обрада податка, која се састојала од контролисања и микропрочишћавања података, одрађена је у септембру 2021. године. Пакет микроподатака садржи податке о злоупотреби децјег рада из Анкете о злоупотреби децјег рада који је представљала додатни модул Анкете о радној снази, као и податке из APC-а. НАЗДР је спроведена само у домаћинствима са децом узраста 5–17 година. У тим домаћинствима су такође, у оквиру APC-а, прикупљани подаци за све чланове. У случају чланова домаћинства узраста 0–14 година прикупљани су само демографски подаци док су за оне узраста 15 и више година прикупљани и додатни подаци о раду и образовању.

Фаза обраде података је имала неколико циљева:

- Да на основу података из APC-а утврди број деце узраста 5–17 година за које је потребно прикупљати одговоре на питања модула о злоупотреби децјег рада и провери да ли неки одговори (подаци) недостају, са изузетком случајеве одбијања да се одговори, за шта постоји специјална шифра која треба да се унесе.
- Да контролише да ли је добијен одговарајући број одговора на свако питање у складу са правилима филтрирања назначеним у упитнику. На пример, за децу која су током референтне недеље била на обуци проверава се да ли је дат и одговор о броју сати проведених на тој обуци; за децу која су на неки начин била радно ангажована проверава се да ли постоје одговарајући подаци о њиховим делатностима и занимањима.
- Да размотри да ли су на нека питања дати одговори, а није требало и да уклони сувишни материјал из микроподатака.
- Да провери да ли су унети подаци за децу ван утврђене старосне групе (млађу од 5 или старију од 17 година).
- Да провери да ли има одговора са нетачном шифром која се не налази у утврђеној скали одговора, на пример уколико је као одговор унесена шифра 4 али за то питање постоје само 3 шифре.
- Да провери да за занимања и делатности нису унете шифре које не постоје у званичној класификацији занимања и делатности која је у употреби.
- Да анализира логику добијеног материјала.

Главни резултати обраде података били су:

- На основу података из APC-а извучен је број деце узраста 5–17 година. Тај број је потом упоређен са бројем деце за коју је упитник попуњен/непопуњен. Било је 55 случајева где су подаци постојали у APC-у, али не и у НАЗДР. Потоњом контролом са провером податка добијени су подаци за још 10 деце; у случају преосталих 45 родитељи су одбили да сарађују.
- Проверено је да ли постоји адекватан број одговора на сва питања у складу са упитником о злоупотреби децјег рада и да ли су сви филтери/линкови за прескакање питања радили како треба (не морају сва лица да одговоре на сва питања, у зависности од тога како „пролазе“ кроз упитник уз помоћ филтера и прескакања питања). Откривена су само два случаја где су подаци недостајали. Након контроле са провером података ти подаци су добијени и потом унети у пакет микроподатка.
- Проверено је да ли је у пакету микроподатака било више деце него што је требало. Нађена су два додатна детета старија од 17 година. Ови случајеви су избрисани из пакета микроподатака.
- Проверене су шифре одговора и утврђено је да су све биле усклађене са утврђеном скалом одговора дефинисаном упитником о злоупотреби децјег рада.
- Проверене су и шифре занимања и делатности и утврђено је да су усклађене са релевантним међународним класификацијама (ISCO 08 за занимања и NACE Rev. 2 за делатности).
- Анализирана је логика добијених података и откривене су следеће грешке:

- У случају неке деце узраста 5 година, откривено је да имају позитиван одговор код питања 30 (Неплаћени кућни послови — Да ли је **дете** током посматране седмице обављало неке од наведених послова у домаћинству?) на ставке о кувању и бригу о деци/старима/болеснима. Контролори су проверили ове податке тако што су поново позвали домаћинства и родитељи нису потврдили ове информације тако да су одговори исправљени у пакету микроподатака.
- На почетку анкете (почетак се утврђује на основу променеживе референтне недеље) откривено је да су неки анкетари код питања 29 (здравствени проблеми) питање означили шифром 2 (Да, због рада). Контролори су ово проверили и открили да је требало да буде унесена шифра 3 (Не — тј. непостојање здравствених проблема повезаних са радом) уместо шифре 2. Ово је исправљено у пакету микроподатака.

Контролисање и прочишћавање пакета микроподатака је одрађено уз помоћ IBM SPSS програма за статистику. Генерални утисак је био да су постојале неке ситне грешке у пакету микроподатака, али да су лако откривене и исправљене. Добијени подаци су били квалитетни и анкетари су висококвалитетно спровели анкетирање.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
Републички завод за статистику

Упитник АРС/дечији рад

Закон о званичној статистици,
„Службени гласник РС“, број 104/09.

АНКЕТА О ДЕЧЈЕМ РАДУ

УПИТНИК О ДЕТЕТУ				
Образовање				
Редни број лица	Да ли ДЕТЕ похађа школу или предшколску установу током текуће школске године? 1 – Да 2 – Не → 3 <i>Похађање школе подразумева и онлајн наставу због COVID пандемије</i>	Који разред или ниво школовања ДЕТЕ тренутно похађа?	Да ли је ДЕТЕ похађало школу или предшколску установу током претходне школске године? 1 – Да 2 – Не → 5	Који разред или ниво школовања је ДЕТЕ похађало током претходне школске године?
0	1	2	3	4
01	☐	☐	☐	☐
02	☐	☐	☐	☐
03	☐	☐	☐	☐
04	☐	☐	☐	☐
05	☐	☐	☐	☐
06	☐	☐	☐	☐
07	☐	☐	☐	☐
08	☐	☐	☐	☐

Нивои школовања:

Напомена: У апликацију за унос су унети разреди за сваки ниво школовања

1. Предшколска установа
2. Основна школа
3. Средња стручна школа у трајању од 1 до 2 године
4. Средња стручна школа у трајању од 3 године
5. Средња стручна школа у трајању од 3 године – дуално образовање
6. Средња стручна школа у трајању од 4 године
7. Средња стручна школа у трајању од 4 године – дуално образовање
8. Гимназија
9. Специјализација након средње школе, школа за ВКВ раднике
10. Факултет, академија, основне студије
11. Неформално образовање

УПИТНИК О ДЕТЕТУ				
	Рад		Пољопривредни послови или породични посао у циљу продаје	
Редни број лица	Да ли је током посматране седмице ДЕТЕ обављало било какав рад плаћен новцем или у натури, чак и у трајању од само сат времена? 1 – Да 2 – Не ☒ 7	Колико сати током посматране седмице је ДЕТЕ провело радећи тај плаћени посао? <i>Присетите се броја дана и саберите број сати за све дане у којима је дете радило током посматране седмице</i> Пружите помоћ испитанику за сабирање сати	Да ли је ДЕТЕ током посматране седмице радило у пољу, бринуло се о домаћим животињама, бавило се риболовом, радило на рибњаку или радило на неком другом породичном послу? Попут: - Сетве, одржавања усева, жетве и брања воћа и поврћа - Бриге о домаћим животињама попут оваца, коза, пилића - Риболова - Помоћ у породичној радњи или на пијачној тезги - Помоћ у породичном ресторану - Помоћ у изради ручних радова 1 – Да 2 – Не ☒ 10	Колико сати током посматране седмице је ДЕТЕ провело бавећи се овом активношћу / овим активностима? <i>Присетите се броја дана и саберите број сати за све дане у којима је дете радило, у свим активностима, током посматране седмице</i> Пружите помоћ испитанику за сабирање сати
0	5	6	7	8
01				
02				
03				
04				
05				
06				
07				
08				

	Пољопривредни послови или породични посао у циљу продаје	Производња других производа за сопствену употребу	
Редни број лица	Кад су у питању пољопривредни производи, производи животињског порекла или производи настали у оквиру породичног посла на ком је ДЕТЕ било ангажовано – да ли су били намењени? 1 Само за продају 2 Углавном за продају 3 Углавном за употребу у домаћинству 4 Само за употребу у домаћинству 5 Не знам	Да ли је ДЕТЕ током посматране седмице обављало неплаћени рад у циљу производње производа за употребу у сопственом домаћинству? Попут: 1 – Да 2 – Не ☐12	Колико сати током посматране седмице је ДЕТЕ провело бавећи се овом активношћу? <i>Присетите се броја дана и саберите број сати за све дане у којима је дете радило током посматране седмице</i> Пружите помоћ испитанику за сабирање сати
0	9	10	11
01	☐	☐	☐
02	☐	☐	☐
03	☐	☐	☐
04	☐	☐	☐
05	☐	☐	☐
06	☐	☐	☐
07	☐	☐	☐
08	☐	☐	☐

Попут:

- Сакупљање намирница попут печурака, бобица, биљака итд.
- Лов
- Прерада хране за јело, пиће или складиштење, тј. производња брашна, путера, сира, конзервиране хране итд.
- Изградња, реновирање или проширење породичног дома или неплаћено помагање члану породице на сличним радовима.
- Прављење производа за употребу у сопственом домаћинству/породици попут корпи, намештаја, одеће итд.
- Сакупљање воде из природних или јавних извора за употребу у сопственом домаћинству
- Сакупљање дрва за огрев или других природних производа за употребу у домаћинству

УПИТНИК О ДЕТЕТУ				
	Рад у циљу обуке			
Редни број лица	Да ли је ДЕТЕ током посматране седмице било на обуци код других лица ван домаћинства, како би стекло вештине или искуства за обављање одређеног посла, као што је: - Обука у радионици, фабрици, предузећу, пољопривредном имању или другим производним јединицама - Обука у продавници, банци, болници или у другим услужним јединицама 1 – Да 2 – Не → 16	Да ли је ДЕТЕ добило новац или било какву накнаду у натури за ову активност? 1 – Да 2 – Не	Да ли је ова обука обавезан део образовног система? 1 – Да 2 – Не	Колико сати током посматране седмице је ДЕТЕ провело бавећи се овом активношћу? Присетите се броја дана и саберите број сати за све дане у којима је дете имало обуку током посматране седмице Пружите помоћ испитанику за сабирање сати
0	12	13	14	15
01				
02				
03				
04				
05				
06				
07				
08				

УПИТНИК О ДЕТЕТУ				
	Одсуствовање		Тражење посла	Радни статус
Редни број лица	Да ли је ДЕТЕ имало посао са којег је одсуствовало током посматране седмице и на који намерава да се врати? 1 – Да 2 – Не →18	Колико сати седмично ДЕТЕ обично проведе на том послу? <i>Присетите се броја дана и саберите број сати за све дане у којима дете обично ради током једне седмице</i> Пружите помоћ испитанику за сабирање сати	Да ли је ДЕТЕ тражило посао (за било какву зараду/накнаду у природи) током претходне 4 седмице? 1 – Да 2 – Не	Радни статус ДЕТЕТА (аутоматско попуњавање) 1. ДЕТЕ је радило (ако је дат одговор Да на следећа питања: 5, 7, 10, 12, 16) → 20 2. ДЕТЕ није било ангажовано у облицима рада обухваћеним СНР (све остало) → 30
0	16	17	18	19
01				
02				
03				
04				
05				
06				
07				
08				

УПИТНИК О ДЕТЕТУ		
	Главни посао (на ком дете проводи највише сати)	
Редни број лица	Занимање на главном послу ДЕТЕТА Сада ћу вам поставити нека питања о послу на ком ДЕТЕ проводи највише сати. Да ли можете да опишете главни посао/задатак који је ДЕТЕ обављало?	
0	20	попуњава статистика
01		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
02		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
03		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
04		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
05		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
06		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
07		☐ ☐ ☐ ☐ ☐
08		☐ ☐ ☐ ☐ ☐

УПИТНИК О ДЕТЕТУ		
	Главни посао	
Редни број лица	Делатност локалне јединице на главном послу ДЕТЕТА Укратко опишите главну делатност, тј. шта се производи или које се услуге пружају на главном послу/задатку који је ДЕТЕ обављало	
0	21	попуњава статистика
01		
02		
03		
04		
05		
06		
07		
08		

УПИТНИК О ДЕТЕТУ			
	Главни посао		Било који посао
Редни број лица	Да ли ДЕТЕ на главном послу:	Где је ДЕТЕ обављало свој главни посао током посматране седмице?	Зашто ДЕТЕ ради? (наведите до три разлога, поређана по важности)
0	22	23	24
01	☐	☐	
02	☐	☐	
03	☐	☐	
04	☐	☐	
05	☐	☐	
06	☐	☐	
07	☐	☐	
08	☐	☐	

Да ли ДЕТЕ на главном послу:

1. Ради за послодавца (запослени радник)
2. Ради самостално без запослених
3. Ради самостално са запосленима (као послодавац)
4. Ради као неплаћени члан у породичном послу

Где је ДЕТЕ обављало свој главни посао током претходне седмице?

1. У породичном домаћинству
2. У другом домаћинству
3. У канцеларији
4. У фабрици / фабричкој радионици
5. На плантажи / пољопривредном имању / башти
6. На градилиштима
7. У радњи/киоску/кафићу/ресторану/хотелу
8. На различитим местима (у покрету)
9. На уличној или пијачној тезги
10. Друго

Зашто ДЕТЕ ради?

1. Допуњавање породичних прихода
2. Допринос отплати породичног дуга
3. Помоћ у породичном предузећу
4. Стицање вештина
5. Школовање је бескорисно за будућност
6. Школа је предалеко / не постоји
7. Не може да приушти школовање
8. Незаинтересовано је за школу/школовање
9. Привремено замењује неког неспособног за рад.
10. Друго

УПИТНИК О ДЕТЕТУ		
	Главни посао	
Редни број лица	Коју врсту надокнаде ДЕТЕ обично добија на главном послу?	Колико је уобичајено месечно примање које ДЕТЕ добија на главном послу (укључујући и новчану вредност производа добијених у натури), интервал?
0	25	26
01	☐	☐
02	☐	☐
03	☐	☐
04	☐	☐
05	☐	☐
06	☐	☐
07	☐	☐
08	☐	☐

Коју врсту надокнаде ДЕТЕ обично добија на главном послу:

1. Нема надокнаде → 27
2. Надокнада у натури → 27
3. Надокнада у новцу/готовини
4. Надокнада делимично у новцу, делимично у натури

Интервал уобичајеног месечног примања ДЕТЕТА :

1. Мање од 5 000 РСД
2. Између 5 001 и 10 000 РСД
3. Између 10 001 и 15 000 РСД
4. Између 15 001 и 20 000 РСД
5. Између 20 001 и 30 000 РСД
6. Између 30 001 и 50 000 РСД
7. Између 50 001 и 80 000 РСД
8. 80 001 РСД и више
9. Лице одбија да одговори

УПИТНИК О ДЕТЕТУ	
	Опасне врсте рада
Редни број лица	Да ли је у последње четири седмице ДЕТЕ радило ноћу (између 22.00 и 06.00 часова), макар само једну ноћ? 1 – Да 2 – Не
0	27
01	☐
02	☐
03	☐
04	☐
05	☐
06	☐
07	☐
08	☐

УПИТНИК О ДЕТЕТУ									
	Опасне врсте рада (наставак)								
Редни број лица	Да ли је у последње четири седмице ДЕТЕ било изложено следећим ситуацијама на раду? (Прочитајте сваку ситуацију и доделите свакој 1 за да или 2 за не)								
	Испарења или дувански дим	Прашина	Ватра, гас, отворени пламен	Гласна бука или вибрације	Екстремна хладноћа, врућина или висока влажност	Опасне машине, направе и алатке (трактор итд.)	Рад под земљом	Рад на висини	Рад у води /језеру /бари/реци
	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
01	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
02	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
03	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
04	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
05	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
06	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
07	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
08	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

УПИТНИК О ДЕТЕТУ										
Опасне врсте рада (наставак)										
Редни број лица	Да ли је у последње четири седмице ДЕТЕ било изложено следећим ситуацијама на раду? (Прочитајте сваку ситуацију и доделите свакој 1 за да или 2 за не)									
	Радно место превише мрачно или скучено	Лоша вентилација	Хемикалије (пестициди, лепкови итд.)	Експлозив или високи нивои радијације	Рад на путевима, раскрсницама, ауто-путу	Рад ван места становања (ако су деца млађа од 15 година)	Тело је дужи временски период током рада у неудобном положају (на пример стоји, чучи, клечи итд.)	Носи тешке терете на послу	Друге ситуације које угрожавају здравље или безбедност (навести)	
	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	
	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	
0	28									
01	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
02	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
03	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
04	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
05	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
06	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
07	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	
08	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 ☐ 2 ☐	

УПИТНИК О ДЕТЕТУ						
	Здравствени проблеми					
Редни број лица	Да ли је ДЕТЕ доживело нешто од следећег током претходних 12 месеци? (Прочитајте сваку ситуацију и доделите свакој 1 или 2 за да или 3 за не)					
	Површинске озледе или отворене ране 1- Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	Преломи 1- Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	Ишчашења, истегнућа и уганућа 1- Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	Опекотине, опекотине од киселине / вреле воде или промрзLINE 1- Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	Проблеми са дисањем 1- Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	Проблеми са очима 1- Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
0	29					
01	☐	☐	☐	☐	☐	☐
02	☐	☐	☐	☐	☐	☐
03	☐	☐	☐	☐	☐	☐
04	☐	☐	☐	☐	☐	☐
05	☐	☐	☐	☐	☐	☐
06	☐	☐	☐	☐	☐	☐
07	☐	☐	☐	☐	☐	☐
08	☐	☐	☐	☐	☐	☐

УПИТНИК О ДЕТЕТУ						
Здравствени проблеми (наставка)						
Редни број лица	Да ли је ДЕТЕ доживело нешто од следећег током претходних 12 месеци? (Прочитајте сваку ситуацију и доделите свакој 1 или 2 за да или 3 за не)					
	Проблеми са кожом	Проблеми са стомаком / дијареја	Температура	Екстремни замор	Друго	
	1 – Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	1 – Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	1 – Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	1 – Да, неповезано са радом 2- Да, због рада 3 – Не	1 – Да, неповезано са радом, навести 2- Да, због рада, навести 3 – Не	
	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	
0	29					
01	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
02	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
03	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
04	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
05	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
06	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
07	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐
08	☐	☐	☐	☐	1	☐
					2	☐
					3	☐

УПИТНИК О ДЕТЕТУ									
	Неплаћени кућни послови								
Редн и број лица	Да ли је ДЕТЕ током посматране седмице обављало неке од наведених послова у домаћинству? (Прочитајте сваку ситуацију и доделите свакој 1 за да или 2 за не)								
	Набавка за домаћинство	Поправка кућних апарата	Кување	Прање посуђа / чишћење куће	Прање/ пеглање одеће	Брига о деци/стари ма/ болеснима	Учествовање у доношењу воде или сакупљању дрвета за огрев	Други кућни послови	Дете обавља неплаћене кућне послове (аутоматско попуњавање)
	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да 2 – Не	1 – Да, (навести) 2 – Не	1 – Да 2 – Не ☐ Крај модула
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
0	30								
01	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
02	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
03	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
04	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
05	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
06	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
07	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐
08	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1 2	☐

УПИТНИК О ДЕТЕТУ	
	Неплаћени кућни послови
Редни број лица	Колико сати је ДЕТЕ провело радећи ове послове током посматране седмице? <i>Присетите се броја дана и саберите број сати за све дане у којима је дете радило, у свим наведеним активностима, током посматране седмице</i> Пружите помоћ испитанику за сабирање сати
0	31
01	
02	
03	
04	
05	
06	
07	
08	

A blue-tinted photograph of two young children wearing hard hats. The child on the left is looking directly at the camera with a serious expression. The child on the right is smiling and looking down at their hard hat, which they are holding with their hand. The background is a plain, light-colored wall.

**СРБИЈА
НАЦИОНАЛНА
АНКЕТА О
ЗЛОУПОТРЕБИ
ДЕЧЈЕГ РАДА
2021.**